

T. C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

CARİ AÇIK-BÜTÇE AÇIĞI- EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE EKONOMİSİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MEHMET FATİH ÖZMEN

GAZİANTEP- 2019

T. C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

CARİ AÇIK-BÜTÇE AÇIĞI- EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE EKONOMİSİ ÖRNEĞİ

HAZIRLAYAN
MEHMET FATİH ÖZMEN

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ İBRAHİM ÇÜTCÜ

GAZİANTEP- 2019

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
YÜKSEK LİSANS KABUL VE ONAY FORMU**

İktisat Anabilim Dalı İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mehmet Fatih ÖZMEN tarafından hazırlanan “Cari Açık-Bütçe Açığı Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Örneği” başlıklı tez, 28 / 01 /2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi

Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası:

Kurumu/Üniversitesi

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Filiz GÖLPEK

Tez Danışmanı

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇÜTCÜ

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi M. Vahit EREN

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

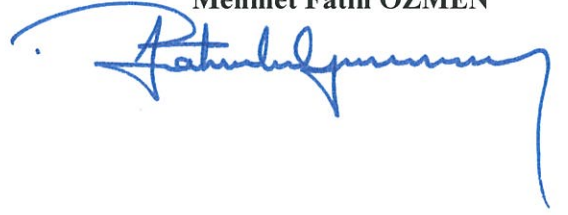
Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

**Prof. Dr. Mazlum ÇELİK
Enstitü Müdürü**

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “*Cari Açık-Bütçe Açığı- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Örneği*” başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

Mehmet Fatih ÖZMEN

ÖNSÖZ

Türkiye Ekonomisine ilişkin 2006-2017 çeyrek dönemlik verileri kullanılarak, bütçe açıkları, cari işlemler bilançosu açıklarının iktisadi büyüme ile ilişkilerini analiz etmeye çalıştığım bu çalışmada değişkenler arasında nedensellik bağı kurularak Türkiye ekonomisi gibi gelişmekte olan bir ülkenin incelenmesi sağlanmıştır.

Tez çalışmamda beni yönlendiren, akademik bilgi, tecrübe ve emeğini benden esirgemeyen, tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇÜTCÜ'ye, yüksek lisansı bitirmemde büyük katkıları olan Dr. Engin YILMAZ, eşim Zeynep ÖZMEN ile hayatımın her aşamasında yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gaziantep, 2019

Mehmet Fatih ÖZMEN

ÖZET

İstikrarlı büyüme ve kalkınma için üretimin artırılması ne kadar zorunlu ise teknoloji ve yapısal değişimlerinde gerçekleştirilmesi bir o kadar önemlidir. Yapısal değişimler uzun vadede sonuç vereceğinden Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kısa vadede kamu ve özel sektörün yapmış olduğu harcamalarının miktarı ve bu harcamaların bileşenleri de önemlidir. İktisadi dengenin sağlanmasında iç ve dış dengeyi temsil eden iki önemli kavram vardır. Bütçe açığı ve cari işlemler açığı olarak ifade edilen bu kavramlar ekonomik büyüme ile yakın ilişki içerisinde.

Türkiye ekonomisinin 2006-2017 çeyrek dönemlik verileri kullanılarak bütçe ve cari işlemler bilançosu açıkları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiler ekonometrik yöntemlerle analiz edilmiştir. Bu çalışmada büyüme ve bütçe açığındaki değişimlerin cari açığa etkisi araştırılmıştır. Türkiye Ekonomisinin ilişkin 2006-2017 dönemine ilişkin değişkenler arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde, gayri safi yurt içi hasıladaki artış cari işlemler açığını artırmakta, bütçe açığındaki artış da cari işlemler açığında artışa neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cari işlemler Açığı, Bütçe Açığı, Ekonomik Büyüme

ABSTRACT

Stable growth and development are important and compulsory factors for increasing national product. In addition to, the technology is important factor for realizing structural reforms. Structural reforms are long-term operations and its results can be seen in the long-term. In this context, in the emerging countries as Turkey, in the short term, the amount of the government and private sectors expenditures are very important. There are two important factors which represent internal and external equilibrium. These are budget deficit and current account deficit and these are closely related to the economic growth.

In this study by using econometric methods we have analyzed the relationships between economic growth and budget deficit and current account deficit in Turkey in the period 2006Q1-2017Q3. It is tried to find effect of the budget deficit and the growth on the current account deficit. The cointegration test and causality test are used to find relationship between these variables in the period of 2006Q1-2017Q3.

According to the test results, it is found two relationship between variables. The economic growth increases the current account deficit and the budget deficit increases the current account deficit.

Keywords: Current Account Deficit, Economic Growth, Budget Deficit

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1.1.Araştırmanın Konusu.....	2
1.2.Araştırmanın Problemi.....	3
1.3.Araştırmanın Hipotezi.....	3
1.4. Araştırmanın Amaç ve Önemi.....	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
2.1. Bütçe ve Bütçe Açığı.....	4
2.1.1. Bütçenin İşlevleri ve İlkeler.....	4
2.1.1.1 Bütçenin Geleneksel İşlevleri.....	5
2.1.1.2. Bütçenin Yeni (Çağdaş) İşlevleri.....	6
2.1.1.3. Bütçenin İlkeleri.....	7
2.1.2. Bütçe Teorileri.....	9
2.1.2.1. Klasik Bütçe Teorisi.....	9
2.1.2.2. Devri (Konjonktürel) Bütçe Teorisi.....	10

2.1.2.3. Telafi Edici Bütçe Teorisi.....	10
2.1.3. Bütçe Sistemleri.....	11
2.1.3.1. Klasik Bütçe Sistemi	11
2.1.3.2. Sıfır Tabanlı Bütçeleme Sistemi.....	12
2.1.3.3. Program Bütçeleme Sistemi	12
2.1.3.4. Plan, Program, Bütçe Sistemi (PPBS).....	12
2.1.3.5. Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi	13
2.1.4. Bütçe Açığı Kavramı	13
2.1.4.1. Bütçe Açığının Nedenleri	14
2.1.4.2. Kamu Kesiminin Genişlemesi	14
2.1.4.3. Sübvansiyonlar	14
2.1.4.4. Ekonomik Krizler, Doğal Afetler Ve Savaşlar	15
2.1.4.5. Konjonktürel Nedenler	15
2.1.4.6. Sosyal Harcamaların Artışı.....	16
2.1.4.7. Kayıt Dışı Ekonomi.....	16
2.1.5. Bütçe Açığı Teorileri.....	17
2.1.5.1. Klasik İktisadi Yaklaşımda Bütçe Açıkları	17
2.1.5.2. Neo-Klasik İktisadi Yaklaşımda Bütçe Açıkları	17
2.1.5.3. Keynesyen İktisadi Yaklaşımda Bütçe Açıkları	18
2.1.5.4. Monetarist İktisadi Yaklaşımda Bütçe Açıkları.....	18
2.1.5.5. Arz Yönlü İktisadi Yaklaşımda Bütçe Açıkları.....	19
2.1.6. Bütçe Açıklarının Ekonomi Üzerindeki Etkisi	19
2.1.6.1. Büyümeye Etkisi.....	19
2.1.6.2. Fiyatlar Genel Düzeyine Etkisi.....	21
2.1.6.3. İstihdama Etkisi	22
2.1.6.4. Ödemeler Dengesine Etkisi	22
2.1.6.5. Gelir Dağılımına Etkisi.....	23
2.2. Ödemeler Bilançosu, Cari İşlemler Açığı.....	23

2.2.1. Ödemeler Bilançosu	23
2.2.2. Cari İşlemler Dengesi	26
2.2.2.1. Cari İşlemler Açığı Kavramı	27
2.2.2.2. Cari İşlemler Açığının Nedenleri/ Belirleyicileri	28
2.2.2.2.1. Maliye Politikaları ve Dış Açık.....	28
2.2.2.2.2. Tasarruf Yetersizliği ve Belirsizliği	30
2.2.2.2.3. Faiz Oranı	32
2.2.2.2.4. Ekonomik Büyüme	32
2.2.2.2.5. Yatırım, Yatırım Talebi Kaymaları ve Tasarruf Yatırım Açığı.....	33
2.2.2.2.6. Dış Ticaret Hadleri ve Döviz Kuru	34
2.2.2.2.7. Enerjide Dışa Bağımlılık.....	35
2.2.2.2.8. Bütçe Açığı.....	36
2.2.3. Cari İşlemler Açığına Yönelik Yaklaşımlar	36
2.2.3.1. Esneklik Yaklaşımı.....	37
2.2.3.2. Toplam Harcama Yaklaşımı	37
2.2.3.3. Parasalcı Yaklaşım	38
2.2.3.4. Dönemler Arası Tüketim Yaklaşımı.....	39
2.2.4. Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri.....	39
2.2.4.1. Ticaret Hadleri	39
2.2.4.2. Döviz Kurları	40
2.2.4.3. Mali Politikalar	40
2.2.5. Sürdürülebilir Cari Açık	41
2.3. Ekonomik Büyüme	43
2.3.1. Ekonomik Büyüme Kavramı	44
2.3.2. Ekonomik Büyüme Teorileri	47
2.3.2.1. Smith'in Ekonomik Büyüme Teorisi.....	47
2.3.2.2. Malthus'un Ekonomik Büyüme Teorisi	48
2.3.2.3. Ricardo'nun Ekonomik Büyüme Teorisi.....	48
2.3.2.4. Marx'ın Ekonomik Büyüme Teorisi.....	49
2.3.2.5. Schumpeter'in Ekonomik Büyüme Teorisi	49

2.3.2.6. Keynes'in Ekonomik Büyüme Teorisi	50
2.3.2.7. Harrod-Domar'ın Ekonomik Büyüme Teorisi.....	51
2.3.2.8. Solow Neo Klasik Ekonomik Büyüme Teorisi.....	52
2.3.2.9. İçsel Ekonomik Büyüme Teorisi	52
2.3.3. Ekonomik Büyümenin Ölçülme Yöntemi	53
2.3.4. Ekonomik Büyümenin Kaynakları	54
2.3.5. Ekonomik Büyüme Türleri.....	55
2.3.5.1. Dengeli Büyüme	55
2.3.5.2. Dengesiz Büyüme.....	56
2.3.5.3. Artış Hızına Göre Büyüme	56
2.4 Ekonomik Büyüme, Cari İşlemler Açığı Ve Bütçe Açıkları Arasındaki İlişki.....	57
2.4.1. İktisadi Büyüme.....	57
2.4.1.1. İktisadi Büyüme, Enflasyon İlişkisi.....	58
2.4.1.2. İktisadi Büyüme İşsizlik İlişkisi	60
2.4.1.3. İktisadi Büyüme Gelir Dağılımı İlişkisi	61
2.4.2. Cari İşlemler Bilançosu Açıkları	62
2.4.2.1. Dış Ticaret Hadleri	64
2.4.2.2. TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi.....	65
2.4.2.3. TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi Ve Cari Açık İlişkisi.....	66
2.4.3. Bütçe Açığı.....	67
2.4.3.1 Bütçe Açığı- Enflasyon İlişkisi.....	67
2.4.3.2 Bütçe Açığı- Faiz İlişkisi.....	68
2.4.4. Değişkenlerin Birbiriyle İlişkileri.....	69
2.4.4.1. İktisadi Büyüme Cari Açık İlişkisi	69
2.4.4.2. Büyüme Bütçe Açığı İlişkisi.....	70
2.4.4.3. Bütçe Açığı, Cari Açık İlişkisi.....	71
2.4.4.4. İktisadi Büyüme, Cari İşlemler Açığı Ve Bütçe Açığı Arasındaki İlişki	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULAR	74
3.1. Araştırmaya İlişkin Literatür Taraması	74
3.1.1. İktisadi Büyüme Ve Bütçe Açığı İlişkisi	75
3.1.2. İktisadi Büyüme ve Cari İşlemler Açığı İlişkisi	76
3.1.3. Bütçe İle Cari İşlemler Bilançosu Açıkları İlişkisi	78
3.2. Bütçe Açığı, Cari İşlemler Bilançosu Açıkları Ve Ekonomik Büyüme İlişkinin Analizi: Ekonometrik Uygulama	79
3.2.1 Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji	79
3.2.2. Birim Kök Testi ve Analiz Sonuçları	80
3.2.3. Johansen Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Testi Ve Analiz Sonuçları	83
3.2.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Ve Analiz Sonuçları	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER	87
4.1 Akademik Öneriler	89
4.2 Piyasa Önerileri	91
KAYNAKÇA	93

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Ödemeler Dengesi Denklemleri ve Açıklamaları.....	27
Tablo 2. GSYİH, Kişi Başına Gelir İle İktisadi Büyüme İlişkin Gelişmeler	57
Tablo 3. İktisadi Büyüme Ve Enflasyon Oranlarına İlişkin Gelişmeler	59
Tablo 4. İktisadi Büyüme Ve İşsizlik Oranlarına İlişkin Gelişmeler.....	60
Tablo 5. İktisadi Büyüme Ve Gelir Dağılımı (P80/P20 Oranı) Oranları	61
Tablo 6. İhracat, İthalat Dış Ticaret Dengesi Ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranları	63
Tablo 7. Dış Ticaret Hadleri ve Ödemeler Dengesi.....	64
Tablo 8. Ödemeler Dengesi ve Reel Efektif Döviz Kuru Ve Değişimi	66
Tablo 9. Bütçe Açığı- Enflasyon İlişkisi.....	67
Tablo 10. Bütçe Açığı- Faiz İlişkisi.....	68
Tablo 11. Büyüme Ve Cari Açık İlişkisi	69
Tablo 12. Büyüme Ve Bütçe Açığı İlişkisi.....	70
Tablo 13. Bütçe Açığı Ve Cari Açık İlişkisi.....	71
Tablo 14. Cari Açık, Bütçe Açığı Ve Büyüme Arasındaki İlişki.....	73
Tablo 15. İktisadi Büyüme Ve Bütçe Açığına İlişkin Literatürdeki Çalışmalar	75
Tablo 16. İktisadi Büyüme ve Cari İşlemler Açığına İlişkin Literatürdeki Çalışmalar	76
Tablo 17. Bütçe İle Cari İşlemler Açığına İlişkin Literatürdeki Çalışmalar	78
Tablo 18. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları (Düzey)	82
Tablo 19. ADF ve PPT Birim Kök Testi Sonuçları (Fark)	82
Tablo 20. Johansen Koentegrasyon Testinde İz ve Maksimum Özdeğer İstatistikleri	84
Tablo 21. Optimal Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi.....	84
Tablo 22. Johansen Eş Bütünleşme Testi Sonuçları	84
Tablo 23. Toda Yamamoto Nedensellik Testi	87

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. GSYİH, Kişi Başına Gelir İle İktisadi Büyüme İlişkin Gelişmeler **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 2. İktisadi Büyüme Ve Enflasyon Oranlarına İlişkin Gelişmeler **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 3. İktisadi Büyüme Ve İşsizlik Oranlarına İlişkin Gelişmeler **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 4. İktisadi Büyüme Ve Gelir Dağılımı (P80/P20 Oranı) Oranları Arasındaki İlişki **..Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 5. İhracat, İthalat Dış Ticaret Dengesi Ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 6. Dış Ticaret Hadleri ve Ödemeler Dengesi **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 7. TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 8. Bütçe Açığı- Enflasyon İlişkisi **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 9. Bütçe Açığı- Faiz İlişkisi **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 10. Büyüme Ve Cari Açık İlişkisi **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 11. Büyüme Ve Bütçe Açığı İlişkisi **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 12. Bütçe Açığı Ve Cari Açık İlişkisi **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 13. Cari Açık, Bütçe Açığı Ve Büyüme Arasındaki İlişki **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

KISALTMALAR LİSTESİ

BÜMKO	: Bütçe Ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
CAS	: Cari İşlemler Fazlası,
CİA	: Cari İşlem Açığı
CİB	: Cari İşlemler Bilançosu
CİD	: Cari İşlemler Dengesi
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GİNİ	: Gelir Dağılımındaki Eşitsizliği Ölçmede Kullanılan Katsayı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
NPS	: Özel Sektör Net Tasarruf Fazlası
PPBS	: Plan, Program, Bütçe Sistemi
REK	: Tüfe Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi
RİBO	: Reel İktisadi Büyüme Oranı
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: ABD Doları
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Ekonomi biliminde temel problemlerden olan bütçe açığı ve cari işlemler açığı hem gelişmiş ekonomilerin hem de gelişmekte olan ekonomilerin kronik sorunları arasında yer almaktadır. Bir ekonomide iktisadi dengenin sağlanmasında iç ve dış dengeyi temsil eden iki önemli kavram vardır. Bütçe açığı ve cari işlemler açığı olarak ifade edilen bu kavramlar iktisadi dengenin belirlenmesinde büyük öneme sahiptirler.

Literatürde, bütçe açıklarının hemen hemen tüm iktisadi yaklaşımların temel ilgi alanı içinde olduğu görülmektedir. 1700'lü yılların ikinci yarısından 1920'li yılların sonuna kadar hakim olan Klasik İktisadi Yaklaşımda ısrarla denk bütçenin (gelir ve gider dengesinin) önemi üzerinde durulurken, bütçe açıklarının ise iktisadi bir istikrarsızlığa yol açacağı ileri sürülmüştür (Barışık ve Kesikoğlu, 2010:109).

Bu görüşün, 1929 iktisadi buhranına kadar bütçe açığı uygulamalarında bir ağırlığının olduğu görülmektedir. Bu buhran sonrasında dünyada oluşan talep yetersizliği sorunu, bütçe açığı konusunu bir kez daha gündeme getirmiş ve bu dönemde birçok ülke ekonomisinde bütçe dengesi ve cari dengenin her ikisinin de açık verdiği durumla karşılaşmıştır (Mangır, 2012:136).

Literatürde, bütçe ve cari açık kavramları, Geleneksel Keynesyen Yaklaşım ve Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi olmak üzere iki temel görüşle açıklanmaya çalışılmaktadır. İlk görüş Geleneksel Keynesyen Yaklaşım, bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ileri sürerken, ikinci görüş Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezinde ise bu iki değişken arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı öne sürülmektedir.

Bu konuda analiz ve inceleme yapanlar, çeşitli ülkeler de farklı dönemleri ekonometrik yöntemleri kullanarak uygulamalı olarak incelemiş ve her iki iktisadi görüşü de destekleyen sonuçlara ulaşmışlardır. Türkiye'nin 2000'li yıllarda en büyük sorunu bütçe açığı problemi olmasına karşın, sonraki yıllarda bütçe açığında düzelmeler yaşanmış, ancak cari dengede bozulmalar başlamıştır.

Bu çalışmada, 2006-2017 dönemini kapsayan üç aylık veriler kullanılarak model tahminlemesi yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak cari açık, bağımsız değişken olarak da büyüme ve bütçe açığı kullanılmıştır. Ele alınan değişkenler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yanı sıra Hazine

ve Maliye Bakanlığı ile TCMB veri tabanlarından elde edilmiştir. Analizler neticesinde elde edilen sonuçlarda; cari açığın, bütçe açığı ve ekonomik büyüme ile ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Yapılan bu çalışma dört ana bölümden oluşmuştur. İlk bölümde; araştırmanın konusu, problemi, hipotezi, amaç, önemi ve sınırlılıkları incelenmiştir. İkinci bölüm bütçe, cari işlemler, büyüme kavramları ve bu değişkenlerin birbiri ile ilişkisinden oluşmaktadır. İkinci bölümün bütçe ile ilgili kısmında; Bütçe, bütçe açığı kavramı, bütçe açığının nedenleri, bu konu ile ilgili teoriler, bütçe açıklarının ekonomi üzerindeki etkisine değinilmiştir. Cari işlemler ile ilgili kısmında; cari işlemler hesabı kavramı, cari işlemler dengesi, cari işlemler açığının nedenleri, cari işlemler açığına yönelik yaklaşımlar, sürdürülebilir cari açık açıklanmaya çalışılmıştır. Ekonomik büyüme ile ilgili kısımda ise; ekonomik büyüme kavramı, ekonomik büyüme teorileri, ekonomik büyümenin ölçülme yöntemi, ekonomik büyümenin kaynakları, ekonomik büyüme türleri açıklanmıştır. Bu bölümde ayrıca değişkenlerin birbiri ile ilişkisi; Türkiye ekonomisinin 2006-2016 dönemi dikkate değişkenler arasındaki ilişkiler, ekonomideki öncü göstergeler, şekil ve tablolar yardımıyla açıklanmış ve o dönemki siyasi ve ekonomik gelişmelerle bağlantısı ifade edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde, araştırmanın yöntemi ve bulguların sonuçları yer almaktadır. Bu bölümün ilk kısmında bütçe açığı, cari işlemler bilançosu açıkları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyebilmek için yerli ve yabancı literatürde çeşitli çalışmalar ile bu çalışmalardan çıkan sonuçlar özetlenmiştir. Üçüncü bölümün ikinci kısmında, bütçe açığı, cari işlemler bilançosu açıkları ve ekonomik büyüme ilişkisinin analizi, ekonometrik uygulama ile ortaya koyulmuş, inceleme dönemine ait veriler kullanılarak Türkiye ekonomisi üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir.

Analizlerin başlangıcında serilerin durağanlığının tespiti için Augmented Dickey-Fuller ve Phillips ve Perron birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök testlerinin sonrasında seriler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisinin varlığı için Johansen Eşbütünlüşme Testi, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi için de Todo Yomomato Testi kullanılmıştır. Dördüncü bölümde de sonuç ve öneriler akademik ve piyasa önerileri şeklinde ifade edilmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu

Ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde devam etmesi ve büyümenin kalkınmaya yönelik reformlarla desteklenmesi için hem kısa vadede hem de uzun vadede bütçe açığı, cari açık gibi kavramlar ile büyüme arasındaki ilişkinin tam olarak anlaşılması ve iktisat politikalarının bu eksende yapılmasını gerektirmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın konusu, büyümenin ve bütçe açığının cari işlemler açığına etkisinin ne düzeyde olduğunun tespit edilmesi, bu değişkenler arasındaki eşbütünlüşme ve nedensellik bağının var olup olmadığını iktisat politikası açısından teorik ve ampirik bilgiler ışığında değerlendirerek kurulan hipotezin geçerliliğini araştırmaktır. Araştırmanın konusunu oluşturan bütçe açığı, cari işlemler bilançosu açıkları ve ekonomik büyüme ilişkisi ekonometrik testlerle gerçekleştirilmiştir.

1.2. Araştırmanın Problemi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde milli gelirin kaynakları ve milli gelirdeki artışın sürekliliği iktisat biliminde sürekli tartışılmıştır. İktisadi dengenin sağlanmasında iç ve dış dengeyi temsil eden iki önemli kavramdan ekonomik büyüme ve bütçe açığının cari işlemler bilançosu açıklarını nasıl etkilediği, aynı şekilde iktisadi büyümenin bütçe açığı ve cari işlemler açığı üzerinde etkisi ve bu değişkenlerin birbirlerini nasıl etkilediği temel problemdir.

1.3. Araştırmanın Hipotezi

Araştırma, iktisadi büyüme, bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi, eşbütünlük ve nedensellik analizleriyle test etmektedir. Analizlerde kurulan modelde Türkiye'nin 2006-2017 çeyrek dönemlerine ait bütçe açıkları, cari işlemler açığı ve büyüme oranlarına ait veriler kullanılmakta ve değişkenler arasındaki ilişki zaman serisi analizleri üzerinden yorumlanmaktadır.

Çalışmanın temel hipotezi "*Cari işlemler açığı, ekonomik büyüme ve bütçe açığı arasında uzun dönemde bir ilişki vardır.*" şeklinde oluşturulmuş olup hipotez eşbütünlük ve nedensellik analizleriyle test edilmektedir.

1.4. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Çalışmanın amacına yönelik olarak yapılan analizlerden elde edilen sonuçlar, Türkiye ekonomisinde milli gelirdeki artışlar ile bütçe açığındaki artışların cari açığa neden olduğu şeklindedir. Bu nedensellik ilişkisi ekonomik birimler üzerinde farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin iktisadi yönden büyümesi ve uluslararası piyasalarda rekabet edebilmesi için ekonomik dengenin ve istikrarın önemi göz ardı edilemez. Bir taraftan büyümede istikrar sağlanması, diğer taraftan cari işlemler ve bütçe açıklarını azaltabilmek için ekonominin ısınmadan büyümesine yönelik önlemler alınmalıdır. Bu kapsamda alınacak önlemler kısa dönemde toplam talebin, ekonominin uzun dönemli toplam arz kapasitesini aşmasını önlemek şeklinde olmalıdır. Toplam talepte ortaya çıkan artışı karşılayabilmek için ise üretim kapasitesi, yeni yatırımlar ile artırılırken, verimlilik ve teknoloji kullanımıyla mevcut üretimin kullanım kapasitesi de etkinleştirilmelidir. Özellikle yatırım ve ara malı ithalatında katma değeri yüksek ürünler seçilmelidir. Aksi halde cari işlemler ve bütçe açığı nedeniyle ortaya çıkan talep artışı kısa dönemde enflasyon artışına yol açabilir. Ekonomik birimler açısından bu durum bir yönüyle gelecek beklentileriyle ilgili risk algısı oluştururken bir yönüyle de ekonomide yerli paranın değer kaybetmesine (kur artışına) neden olur. Enflasyondaki bu artış fiyatlar genel düzeyine etki eder. Fiyatlar genel düzeyindeki artış Merkez Bankası'nın politika değişikliğine gitmesine ve faizlerde artış yapmasını ve ekonomi de daralma gibi kaçınılmaz bir durumun ortaya çıkartır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Türkiye ekonomisi üzerinden 2006-2017 çeyrek dönemlerini kapsayan reel büyüme oranı, bütçe açığı, cari işlemler açığına ilişkin veriler ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma 2002 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve programın bir tamamlayıcısı olarak 2005 yılı Mayıs ayında yürürlüğe giren Bütçe Kanunu ile uygulamaya geçen yeni bütçe yapısı dikkate alınarak 2006 yılından başlatılmıştır. Büyümeye ilişkin veri setlerinin üçer aylık dönemler itibariyle yayınlanması nedeniyle çeyrek dönemler esas alınarak modelleme yapılmıştır. Ekonometrik modeller kullanılarak yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan faktörler değerlendirmeye alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada uygulanan iktisadi dengenin iç ve dış dinamikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ANA KAVRAMLAR, TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Bütçe ve Bütçe Açığı

Bütçe kavramı Latince kökenli olup, bu terim ilk olarak 17. yüzyılda İngiltere’de kullanılmıştır. Latince kökü bulga kelimesidir. Bu kelimenin torba, küçük deri çanta gibi karşılıkları bulunmaktadır. 17. yüzyılda İngiliz maliye bakanının parlamentoya içinde bütçe ile ilgili belgelerinin bulunduğu bir çanta ile gelmesinden ileri gelmiştir. Fransızca da bouge, bougette ve son olarak 17. yüzyılda budget şeklinde İngilizcede kullanılmaya başlanmıştır (Tügen, 2006: 22).

XVII. yüzyıldan günümüze kadar fransızca anlamlarıyla kullanılan ve İngilizcede budget olarak isimlendirilen bütçe kelimesi tüm ülkelerin literatürüne bu şekilde geçmiştir.

Türkiye’de bütçe hakkı 1876 Anayasası ile kabul edilmiş ve bu anayasa ile padişahın yetkileri Meclisi Umumi ile paylaşması kararlaştırılmıştır. İlk defa klasik bütçe uygulaması 1908 yılında İkinci Meşrutiyetin ilanı ile başlamıştır. Hukuki, siyasi, teknik kurallara dayanan gerçek anlamda bütçelerin yapılmasına Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Bütçe kavramı olarak ülkemizde önce Muvazene-i Umumiye (genel denge) ifadesi kullanılmış, sonrasında 1927 Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile bütçe terimine yer verilmeye başlanmıştır (Bilici ve Bilici, 2011: 15).

2.1.1. Bütçenin İşlevleri ve İlkeler

Günümüz modern devletlerinde bütçenin klasik işlevleri yanında, çağdaş işlevleri de bulunmaktadır. Özellikle devlet anlayışında meydana gelen değişmelerle birlikte devlet bütçelerine klasik işlevlerin dışında bazı yeni işlevlerde yüklenmeye başlanmıştır. İzlenen ekonomik yaklaşımlara göre, bütçeden beklenen işlevler de değişmektedir. Bu kapsamda bütçenin işlevlerini geleneksel ve çağdaş işlevler olarak sınıflandırmak mümkündür.

2.1.1.1 Bütçenin Geleneksel İşlevleri

Bütçenin geleneksel işlevleri klâsik devlet fonksiyonlarına bağlı olarak kendini gösterir. Klasik iktisadi anlayışta devlet, ekonomik sisteme etki etmeyecek şekilde tasarlanmıştır. Bu sistemde kamu kesiminin maliye politikası yoluya yapacağı bütçede özel kesim faaliyetlerine etki etmeyecek küçük ve tarafsız olması esasını kabul eder. Bütçe kanalıyla yapılacak harcamaların dar hacimli vergi gelirleriyle denk olması temeline dayanır. Bu şekliyle bütçenin dört temel işlevi vardır (Söyler, 2006:188).

Mali İşlevi

Bu fonksiyon, devletin elde ettiği gelirin ölçüsünün harcama tutarı kadar olmasını belirtir. Bütçede klasik iktisat anlayış gereği yıllık denklik prensibini savunur (Söyler, 2006:188).

Siyasi İşlevi

Bütçeler geleceğe ilişkin tahminleri göstermektedir. Bu nedenle bu işlev bütçeyi hazırlayan yürütme organı ve onaylayan yasama organına yol gösterme, yönetim ve denetim imkanı vermektedir. Devletin gelir ve gider tahminlerine ilişkin süreci siyasi otoritenin tercihlerini yansıtan bir karar alma mekanizmasıdır. Bu sürecin somut yönünü ise kamu bütçesi ortaya çıkarmaktadır (Söyler, 2006:188).

Denetim İşlevi

Bu fonksiyon, kamu idaresinin bütçeleme süreci ve bütçeleme süreci sonrasında gerçekleştirdiği tüm işlemlerin denetlenmesini sağlar. Bu fonksiyon klasik devlet görüşünün temeline dayanır (Söyler, 2006:188).

Hukuki İşlevi

Bütçeleme işlemi öncesi ve sonrasıyla hem devlete hem de vatandaşlara belli yükümlükler yüklerken karşılıklı hak ve sorumlulukları ortaya çıkarmaktadır. Kamu ihtiyaç ve hizmetleri ile kamu gider ve gelirlerinin oluşum sürecinde kamu yararı kapsamında yürütme erkinin hukuki normlarla bağlanmasını ifade eder. Kamu kesimindeki tüm mali olayların hukuki çerçevesi vardır; örneğin meclis, bütçe ile hükümete gelir toplama gider yapma yetkisini, kanun aracılığıyla verir (Altuğ, 1999: 12).

Bütçenin bu fonksiyonu, esas itibarıyla, kamu faaliyetinin yerine getirilmesi sürecinde ortaya çıkan kamu ihtiyaç ve hizmetleri ile kamu gelir ve giderlerinin oluşumunda, bu olayın tarafları durumunda olan devlet ile vatandaşlar arasındaki karşılıklı hak ve sorumlulukların belirlenmesini ifade eder. Bu fonksiyon yürütme yönüyle tüm kamu faaliyetlerinin kanuni normlara bağlanmasını sağlar. Vatandaşların hak ve yükümlülükleri bu normlarla sağlanır. Güvenlik, asayiş, adalet ve diplomasi gibi

klasik fonksiyonların yanında çağdaş devlet fonksiyonları gereği ekonomik istikrar gelir dağılımı kaynakların dağılımı bu işlevin önemini ortaya çıkarmaktadır (Altuğ, 1999: 12).

2.1.1.2. Bütçenin Yeni (Çağdaş) İşlevleri

Bütçenin Ekonomik İşlevleri

Kamu bütçesi, siyasi, hukuki ve iktisadi nitelikleri farklı kamu kurumları bütçelerinden oluştuğuna göre, her birinin kapsadığı mali olayların büyüklüğü, yaygınlığı ve etkinliği de farklıdır. Dolayısıyla kamu kesimindeki mali olayların ülke ekonomisinin yapısı üzerinde yol açacağı iktisadi etkileri kullanarak yönlendirmeler yapılması, maliye politikasının konusudur. Karma ekonomik modelde, kamu kesimi ile özel kesimin dayanışma veya müdahale yönündeki ilişkileri önemlidir. Çeşitli nedenlerden ötürü, kamu kesiminin görevlerinin artmasıyla ekonomiye kamu müdahalesi de artar; gelirleri, harcamaları, mal ve hizmetleriyle kamu kesimi giderek iktisat politikası araçlarından biri olur (Özgüç, 2010: 18).

Mali düşüncedeki değişmelere paralel olarak bütçe kavramı ve işlevleri de gelişmiştir. Artık bütçe denkliği yerine, ekonomik denklik esas tutulmakta, dolayısıyla ekonomik koşullar gereğince bütçenin açık veya fazla vermesi olağan kabul edilmektedir.

İzlenen maliye politikası, kaynakların tam kullanımı, adil gelir dağılımı, ekonomik kalkınma, ekonomik istikrar v.b. hedefleri belirledikçe, hizmet-harcama, gelir araçları, amaçlar doğrultusunda kullanılır; vergi ve harcama politikalarında düzenlemeler yapılır. Belirlenen ekonomik amaçlar, bütçeden beklenen yeni işlevler olarak karşımıza çıkar. Örneğin bütçenin konjonktürel işlevi gereği bütçe, ekonomideki dalgalanmalara ters yönde çalışmalıdır; enflasyonist eğilimleri durdurabilmek için bütçenin gelir fazlası yaratarak fazla alım gücünü geri çekmesi; deflasyonist eğilimleri önleyebilmek için ise gider fazlasıyla, ekonomiyi canlandırması; kısaca anti-konjonktürel biçimde hazırlanıp uygulanması gerekir. Bu şekliyle, bütçe politikası, ekonomideki beklentilere karşı esnek; bölgeler ve sektörler arasındaki dengesizliği düzenlemede araç olmalıdır (Aksoy, 1993: 14).

Bütçenin Yönetim ve Planlama Aracı Olma İşlevleri

Bütçe, kamu yönetimlerine mali imkanlar sağlar; mali yetkileri hukuki bakımdan denetlenmesiyle birlikte yönetimin verimlilik ve etkinliği de önemlidir. Bundan dolayı etkinlik ve verimliliği ölçme ve geliştirmede araç olmalıdır. Hizmetleri bekleyen, vergi mükellefleri olan toplum üyelerine de bilgiler verilmelidir.

Bütçenin ekonomik fonksiyonunu yerine getirmesi bakımından kamu kesiminin iktisadi planlara ihtiyacı bulunmaktadır. Bu şekilde hazırlanan planlar ekonomik gelişmelerin belirli bir sistemde izlenmesini, bu izlenimler sonucu ortaya çıkan göstergeler doğrultusunda bütçelerin hazırlanmasına olanak sağlar.

Ekonomik büyüklüğün belirlenmesi bakımından milli muhasebe ve milli bütçe yöntemleri geliştirilmiştir. Milli muhasebe, geçmiş dönemde milli iktisadi çalışmaların dökümüdür. Gelecek dönemler bakımından milli seviyede toplam gider ve gelirlerin tahmin tutarları da milli bütçeyi meydana getirir. Bu şekilde ülkedeki ekonomik çalışmaların her dalında ulaşılabilecek amaçlar belirtilir; bu amaçlara erişmede ayrıntılı ulusal gelir hesapları kullanılır. Bütçe kavramının ortaya atıldığı süreden beri bütçe, üst kademe kamu yöneticileri tarafından bir araç olarak kullanılmıştır. Devlet yönetiminde karşılaşılan güçlükler ve hükümetin mali yetkilerinin halk tarafından denetlenmek istenmesi ile oluşan gelişmelere koşut olarak, bütçenin yönetim aracı olma işlevinde sürekli gelişmeler görülmektedir (Yılmaz, 2010: 6).

Bütçenin bir yönetim aracı olduğu demokratik parlamenter rejimlerde, siyasi iktidarın hükümet politikası olmasından da anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bütçenin onanması, hükümet politikalarının onaylanması, reddi ise, hükümetin yürütme planının kabul edilmemesi anlamına gelir. Bütçeyle ifadesini bulan bu yönetim politikası ve planı, siyasi iktidarı elinde bulunduran toplum kesimlerinin farklı olmasına göre değişiklik arz eder.

Bütçe salt bir plan olarak ifade edilmese de kamu kesiminin ekonomik bir planı niteliğindedir. Plan, gelecekle ilgili iktisadi gelişmelerin belirli bir sistem içerisinde yapılmasını sağlar. Bu yönüyle bütçede plan özelliği bulunmaktadır. Bütçe kamu kesiminin gider ve gelirleriyle ilgili mali işlemleri yansıttığından mali, kamusal kaynakları etkili bir biçimde kullanımlarını sağladığından iktisadi ve kamu kuruluşlarının gelecek bir dönem içindeki amaçlarına ulaşmayı, politika ve programlarını gerçekleştirmeyi sağladığından siyasi bir plandır (Edizdoğan, 1998: 28).

Bütçe, plan olmasının yanında ilke olarak kamu hizmetlerinin karşılanması bakımından gerekli harcamalara izin veren, yıllık olarak hazırlanan hukuki niteliğe sahip bir belgedir. Bütçede yer alan gelir ve gider tahminleri kamusal faaliyetlerin karşılığı olup kamusal varlıkların ve kaynakların parasal değerini ifade eder.

2.1.1.3. Bütçenin İlkeleri

Devlet bütçesinin işlevlerinin yerine getirebilmesi için belli ilkeler çerçevesinde hazırlanmış olması gereklidir. Bunları kısaca şöyle ifade edilir.

Genellik İlkesi

Genellik prensibi, bütçede yer alacak gelir ve giderlerin, bütün ayrıntıları ile bütçenin ayrı sütunlarında gösterilmesi ile ilgilidir. Bu şekilde gider ve gelirlerin, cinsi, tutarı ve kullanılmasında uygulanacak biçim, gerekli kamu tüzel kişilerinin, diğer kuruluş ve toplulukların gerçek mali durumlarının bütçelerinde görülmesini sağlar (Herekman, 1996: 112).

Genellik ilkesi gider ve gelirlerin eksiksiz bir şekilde, yani birbirleriyle mahsup edilmeksizin ya da gelir arkasına gider, gider arkasına da gelir rakamlarının gizlenmeksizin bütçeye kaydedilmesi

durumunu ifade eder. Bu ilke tüm gelir ve giderlerin bütçede gösterilmesini gerektirir. Tüm gelirler bir havuzda yani hazine de toplanır ve tüm harcamalar da oradan yapılır.

Birlik İlkesi

Bu ilke tüm devlet gider ve gelirlerinin tek bütçede gösterilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden devletin yaptığı tüm hizmetlere yaptığı harcamalar ayrı ayrı bütçelerde değil tek bir bütçede gösterilmektedir (Edizdoğan,1998: 131).

Açıklık İlkesi

Bütçeyle ilgili bütün hesap ve belgelerin kamu tarafından eleştiriye imkan sunacak bir biçimde bulundurulması olarak tanımlanır. Bundan dolayı bütçe yapılış şeklini ilgilendiren ilkedir. Bütçenin bütününe bilhassa gelir ve gider tablosuna açıklık getirmektedir (Edizdoğan,1998: 131).

Doğruluk İlkesi

Bütçe tahminleriyle ilgisi bulunan bu ilke, bütçelerin gelir ve gider tahminlerinin açık ve doğru bir şekilde yapılması gerektiğini belirtir. Samimilik ve tahminlerde isabet ilkelerinin birleştirilmesinden meydana gelmiştir (Edizdoğan,1998: 131).

Önceden İzin alma İlkesi

Bütçe tasarısının ait olduğu mali yıl, yani belirlenen harcamaların yapılacağı ve gelirlerin tahsil edileceği devre başlamadan önce bütçe tanzim ve kabul edilmiş olmalıdır. Bütçe bir sonraki yılın bütçesi bir önceki yılın sonuna kadar hazırlanıp onaylanmış olmalıdır (Edizdoğan,1998: 131). Örneğin şuan içinde bulunduğumuz 2019 yılının hesap dönemi içinde 2020 yılının bütçesi mali yılbaşından önce hazırlanıp onaylanmalıdır.

Ayırım İlkesi

Ayırım ilkesi, kamu gelirlerinden ödenek ayrılmak suretiyle bütün kamu hizmetlerine ödenek ayrılmasıdır. Mesela bir gelir toplansın ya da toplanmasın, devletin herhangi bir idaresi, kendisine bütçeyle ödenek ayrılmadığı sürece devlet adına bir ödemede bulunamaz. Böylece ayırım ilkesine ödenek ayrılması ilkesi de denilir (Erginay,1998: 205).

Ayırım ilkesinde belirtildiği üzere bütçe tasarısına göre giderler; nitelik, nicelik ve zaman bakımından üç şekilde ayırma tabi tutulurlar.

Nitelik yönünden (kalitatif) ayırım ilkesine göre, hangi hizmet için hangi ödenek ayrılmışsa o ayrılan ödenek yalnızca o hizmet için kullanılabilir. Yani, devlet dairelerine kendilerince bütçenin bir bölümünden başka bir bölümüne aktarma yapma olanağı ortadan kaldırılmıştır.

Nicelik yönünden (kantitatif) ayırım ilkesine göre, hangi kamu hizmeti için ne kadar ödenek verilmişse o kamu hizmeti için o kadar harcama yapılabilir. Bu ilke ile gelir arkasına gider, gider arkasına gelir saklanmasını önlemek amaçlanmıştır.

Zaman yönünden ayırım ilkesine göre ise, bütçede ödenekler hangi yıl bütçesiyle ilgiliyse o yıl kullanılır. Mali yıl bitmesinden sonra yapılan harcama ve elde edilen gelirler ancak yeni bütçeyle gerekli olan işlemler yapıldıktan sonra ödenebilir.

Görüldüğü gibi ayırım ilkesiyle bütçeye verilen ödeneklerin parlamento tarafından onay verilen tarafta kullanılması sağlanmakta ve bölümler arasında yürütme organınca aktarmalar yapılması önlenmek istenmektedir (Edizdoğan,1998: 131).

Anlaşılır Olma İlkesi

Bu ilke gereği bütçe tahmin ve uygulama neticeleri açık ve kamuoyunca anlaşılabilir olmalıdır (Edizdoğan,1998: 131). Yani gelir ve giderler toplumun anlayacağı şekilde olmalıdır. Bütçede anlaşılabilirliğin sağlanması için, gider ve gelirlerle ilgili tanımlamalar çok açık ve kesin yapılmalı, yapılan gelir ve gider sınıflandırmaları bilimsel ve akla yatkın olmalıdır.

Yıllık Olma İlkesi

Bu ilke bütçeyle verilen izinlerin kısa süreliğine kısıtlanmasını ve genel olarak da bu izinin bir yıl olmasını ifade eder (Edizdoğan,1998: 131).

Tasarruf İlkesi

Bu ilke bütçede israf ve lüksü engelleyerek belli bir parayla mümkün olan ve yüksek ortak faydayı sağlamak demektir. Tasarruf İlkesi devlet yönetiminde verimliliğin söz konusu olamayacağı inancından hareket eden klasik iktisatçılar tarafından konulmuştur (Edizdoğan,1998: 131).

Denklik İlkesi

Bütçe de mevcut gider ve gelirlerin mutlak olarak eşit olmasını öneren bir prensiptir. Bu prensibe göre denklik, bütçe gelir ve gider tahminleri arasında düşünüldüğü gibi, kesin hesaplarda da aranabilmektedir (Edizdoğan,1998: 131).

2.1.2. Bütçe Teorileri

Gelişen ekonomik ve mali politika sistemleri çerçevesinde bütçenin bir mali politika aracı olarak kullanılması gelişen sosyoekonomik ihtiyaçları karşılayacak biçimde türlü bütçe teorilerinin geliştirilmesine yol açmıştır (Coşkun, 2000: 21).

Bütçe teorilerini aşağıdaki gibi incelemek mümkündür.

2.1.2.1. Klasik Bütçe Teorisi

Bu teoride ekonominin kendi kendine yeterli olduğu varsayımı geçerlidir. Devletin harcamacı fonksiyonu vardır ancak bu fonksiyon düzenli işleyişi bozmayacak seviyede kalmalıdır. Bu görüş tarafından kamu maliyesinin piyasa ekonomisi üzerinde etki göstermeyecek şekilde düzenlenmesi istenmektedir.

Bu teörinin ileri gelenleri ekonomide denk bütçenin gerekli olduğunu savunmaktadır. Bunun ana sebebi; devletin ekonomideki etkinliğini kısıtlamak, kamu sektörünün genişlemesini kontrol altında tutmak ve iç borçlanma yapmaktan uzak durması şeklinde gösterilmektedir. Klasik teoride denk bütçe, kullanılan gelirlerin normal vergi gelirleri ve devletin mülk gelirlerinden sağlanmaktadır (Koğar, 1996: 17). Bu nedenle Klasik maliyeciler borçlanma ve para oyunlarından elde edilen devlet gelirlerini reddederler. Bu gelirleri devletin temel gelirleri arasında kabul etmezler (Baltacı, 2006: 19).

Klasik maliyeciler, devletin olağanüstü haller haricinde borçlanmasına karşı çıkmaktadırlar. Sınırlı da olsa borçlanma kaynakları kullanılmamalıdır. Borçlanma yalnızca savaş, deprem, doğal afetler gibi olağanüstü hallerde başvurulacak bir kaynak olmaktadır (Baltacı, 2006: 19).

Klasik bütçe yaklaşımı, Maliye Bakanının en önemli görevlerinden birinin bütçe denkleğini sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Klasik teori zamanla ihtiyaçlara cevap verememesinden dolayı yeni teorilerin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur (Aksoy, 1993: 15).

2.1.2.2. Devri (Konjunktürel) Bütçe Teorisi

Günümüzde kamu maliyesinin ülkelerin iktisadi faaliyetlerini etkilemesi, maliye politikası yolu ile makroekonomik değişkenler üzerinde dalgalanmaların olması bu düşüncenin çıkışını güçlendirmiştir. Kamu harcamaları ve kamu gelirleri yoluyla bütçe üzerinde alınacak önlemlerin önemini artırmıştır.

Ekonomide enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde, bütçenin fazla vermesi yoluyla dolaşımdaki paraları azaltarak; enflasyona mani olmada bir yöntem olarak kullanılabilir. Ekonomide deflasyon durumu olduğunda ise bütçe açıkları ya arttırılmalı ya da bütçe fazlalıkları azaltılmadır. Ekonomideki durgunluğa bütçe açıkları arttırılarak engel olunabilir. Ekonomide kamu harcamaları ile üretim ve tüketim yeniden canlandırılarak ekonomi normal seyrine dönebilir (Baltacı, 2006: 19).

Bütçeyi denkleştirme zorluklarıyla genellikle bunalım dönemlerinde karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla devri bütçeye erişmenin yolu, konjunktürel açıkların kabullenilmesi ve bunların öne alınmış ödeneklerle bütçe denkleştirme fonu kapsamında karşılanmasıdır (Özgüç, 2010: 22).

2.1.2.3. Telafi Edici Bütçe Teorisi

Ekonomik dengenin tam istihdam ile açıklandığı durumlarda özel kesim harcamalarının azalması eksik istihdam durumunu ortaya çıkartır. Eksik istihdam durumunun giderilmesi için özel kesim harcamalarının kamu harcamaları ile telafi edilmesi ve ekonominin yeniden dengeye gelmesi ilkesine dayanır. Bu yaklaşıma göre bütçe denkleği istisnai bir durumdur (Aksoy, 1993: 15).

Telafi edici bütçe uygulaması, ekonominin tam istihdam düzeyinde dengeye ulaşması için başvuru olan mali bir yoldur. Bütçe açıkları süreklilik göstermeyip ekonomi tam istihdam düzeyine ulaşıncaya telafi edici bütçeden tekrar denk bütçe uygulamalarına geçilmesi söz konusu olacaktır (Tüğen, 2006: 24).

Telafi edici bütçenin devamlı açık verip vermemesi konusunda iki noktaya dikkat çekilmiştir. İlki, devletin sürekli açık bütçe politikasını takip etmesi istenilmemekte ve teorinin esası kimi durumlarda belirli bir kural çerçevesinde, ekonomiyi bunalımdan kurtarmak ve yeniden canlanma evresine getirebilmek için bütçe açığının mali bir araç olarak kullanılmasıdır. Bir diğeri ise telafi edici bütçe teorisi, modern ekonominin iktisadi faktörlerinin serbest çalışmasına bırakılması durumunda, bünyevi bir depresyona mahkûm olacağı düşüncesinden doğar. Bunu engellemek için denk bütçe politikası terk edilerek, açık bütçe politikasının kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Devletin yapması gereken, özel sektörün faaliyette yapmadığı alanda, özel sektör yerine faaliyette bulunmaktır. Çünkü bütçe denkliğinin sağlanması, ancak toplam talebin toplam arzı aştığı durumlarda olabilir. Böylece dengenin sağlanıp sağlanmaması yalnızca bir iktisadi koşula bağlanır (Coşkun, 2000: 23).

2.1.3. Bütçe Sistemleri

Devletlerin ekonomik ve mali zorluklarla karşı karşıya kalması bütçe ve bütçeleme sistemlerinin önem kazanmasına neden olmuştur (Egeli, 2002: 29). İktisadi hayattaki gelişmeler, bütçe fonksiyonları ile birlikte bütçeleme sistemlerinde de bir takım değişimler sağlamıştır. Bu zaman zarfında vergileri disiplin altına alma amacı taşıyan bütçeleme sistemlerinden, kamu kaynağı kullananlara hesap verme sorumluluğunu yükleyen bir bütçeleme anlayışına doğru hareket edilmiştir (Kızıldaş, 2003: 7).

2.1.3.1. Klasik Bütçe Sistemi

Geleneksel bütçeleme sistemi denk bütçeyi savunur. Ayrıca kamu kurumlarının ihtiyaçlarını temel alan bir bütçeleme sistemi olarak işlev yapmaktadır. Kamu hizmetlerinin niteliği, miktarı ya da sonuçları ile ilgilenmemektedir (Oral, 2005: 31).

Temel olarak, kaynak kullanım sürecinin ilk aşaması ile alakalıdır. Devletin bir sene sonrasında neler satın alacağını bir listesi çıkarılmaktadır. Ne kadar işçilik satın alınacak yapılan ödeme ne kadar olacak, ne kadar elektrik üretilecek yapılan ödeme ne kadar olacak gibi sorulara cevap aranmaktadır (Ataç vd., 2009: 29).

Geleneksel bütçe sisteminde, tüm harcamacı kuruluşların bütçeleri bölümlere ayrılmaktadır. Bütün bölümler içerisindeki maddelerde harcamaların tahmini tutarı gösterilmekte, harcama kalemlerinin toplamı bölümleri, bölümlerin toplamı ise kuruluşun bir yıllık gider tahminlerini oluşturmaktadır (Ünal, 2007: 26).

Geleneksel bütçe sisteminde yalnızca kamu harcamalarıyla ilgili mali nitelikte hukuka uygunluk denetimine gidilmekte, ancak kaynak kullanımında etkinlik, verimlilik, tutumluluğun sağlanması, kamu hizmetlerinin belirtilen şekilde yapılması, ödeneklerin tahsisinde ve kullanımında hizmet önceliğinin gözetilmesi gibi konular bir denetime tabi tutulmamaktadır (Candan, 2007: 12).

2.1.3.2. Sıfır Tabanlı Bütçeleme Sistemi

Bu sistem programların yeniden değerlendirilmesi yoluyla ihtiyaç kalmayanların kaldırılmasına olanak tanıdığından gereksiz ödenek tahsislerine engel olmakta ve kamu kaynakların önem sırasına göre dağıtılmasını imkan tanımaktadır (Kızıldaş, 2003: 9).

Bu bütçe sisteminde her yıl başında harcamacı kuruluşlara hiç ödenek ayrılmadığı düşünülür ve geçmiş bütçe uygulamaları dikkate alınmaz ve bu kurum yada kuruluş ilk defa ödenek talep ediyormuş gibi bütçeden pay ayrılır.

2.1.3.3. Program Bütçeleme Sistemi

Bu sistem çeşitli fonksiyonlara ayrılmış kamu hizmetlerini, bütçede öncelik sıralamasına göre programlanmasını temel almaktadır. Programlar alt programlara ayrılırken alt programlar ise proje ve faaliyetlere ayrılmaktadır (Pehlivan, 2008: 11).

Program Bütçeleme Sistemi, aynı kamusal hedefle ilgili çalışan bütün faaliyet ve programları hazırlamaya çalışmaktadır. Bu faaliyet ve programların hangi kamu kurumunun sorumluluk alanına girdiğiyle ilgilenilmemektedir. Değişik kamu kurumlarının faaliyetlerini düzenleyerek kamusal hizmetlerin en iyi şekilde yerine getirilmesini sağlamakla beraber kamu hizmetlerinin sonuçları ve toplum refahı üzerindeki etkileri odak noktasını oluşturmaktadır (Ataç vd., 2009: 29).

Program bütçe tekniğinin amacına yönelik uygulanabilmesi; gerekli olan verilerin sağlıklı bir şekilde elde edilmesi ve doğru değerlendirilmesinin yanında, etkin bir muhasebe sistemine gereksinim duymaktadır. Program bütçe; güvenilir verilere, teşhis ve model çalışmalarına, uygulama ile etkin bir kontrol ve denetime dayandırıldıkları takdirde, plan hedeflerinin daha hızlı sağlanması için pozitif bir ortam oluşturur. Bu uygulama, planlanan hedeflere erişebilmek için uygulanabilecek alternatif programlar arasında en rasyonel seçimi yapma imkanı veren, israfı engelleyerek, hizmet-maliyet ve maliyet fayda analiz teknikleriyle en yüksek verimin sağlanmasına imkan tanıyan bir bütçe tekniğidir (Akdoğan, 2003: 17).

Klasik bütçe sisteminin aksayan yönlerini, program bütçenin genel üstünlükleri şeklinde ifade etmek mümkündür. Program bütçe sisteminin asıl amacı, kaynakların etkin kullanımını sağlamak ve bunu ölçebilmektir (Özdemirci, 1989: 32).

2.1.3.4. Plan, Program, Bütçe Sistemi (PPBS)

Temelini kaynakların alternatifler arasında en iyi biçimde tahsisinin sağlanması oluşturmaktadır. Bu sistemde önemli olan harcamaların azaltılması veya maliyetlerin düşürülmesi değildir. Asıl önemli olan belirli bir hedefe ulaşmak adına kullanılacak kaynakların alternatifler arasında en rasyonel şekilde tahsis edilmesidir.

PPBS, bütçenin hizmetler ve bu hizmetlerin sonuçlarına göre yeniden ele alınıp düzenlenmesini ve hizmetlerin gelecek yıllara ait maliyetlerinin belirlenmesini ortaya koymaktadır

(Tüğen, 2006: 24). Sistemde öncelikle sorun ve ihtiyaçlar tespit edilmektedir. Daha sonra tespit edilen sorunların çözümlenmesi ve ihtiyaçların giderilmesi için kamu hizmetleri ve kamu kaynakları arasında gelecek birkaç yıl için yapılacak olan kamu hizmetleriyle belirli amaçlar en rasyonel şekilde nasıl erişileceği planlama ile sağlanır. İlerleyen aşamada ulaşılmak istenen hedefe yönelik programlar ortaya konulur. En etkin program tespit edilerek bütçe aracılığıyla uygulanmaya konulur (Kızıldaş, 2003: 10).

2.1.3.5. Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi

Amaçlarını gerçekleştirmek için oluşturulan programların maliyetlerini ve her program altında yapılan işleri ölçen nicel verilerin gösterildiği bir sistemdir (Edizdoğan, 2008: 37). Bu sistemde bütçeleme süreci; politikaların saptanması, bütçe hazırlanması, uygulanması ve uygulamaların değerlendirilmesi, raporlanmasıyla denetlenmesi aşamalarından meydana gelmektedir (Kurnaz, 2010: 17).

Bu sistemde amaç, belirli miktar girdiyle en yüksek çıktıyı veya en az girdiyle belli miktar çıktı elde edilmesini sağlamaktır. Performans temelli bütçe sisteminde önemli olan nokta hükümetin satın almış olduğu hizmet ve mallar değil bu hizmet ve mallarla nasıl ve ne kadar kamu hizmeti ortaya koyduğudur (Kurnaz, 2010: 17). Aynı zamanda kamu kurumunun belirlenmiş hedeflere ulaşmasını sağlamak için kaynakların tahsisinin ve kurumun performans kriterlerine göre amaçlarına erişip erişmediğinin izlenmesini kapsamaktadır (Özen, 2008: 11).

2.1.4. Bütçe Açığı Kavramı

Bütçe açığı, devletin bir bütçe yılında bütçe gelirleriyle giderlerinin arasındaki dengede giderlerin gelirlerden fazla olması sonucu oluşan fark olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle bütçe açığı, bütçe hazırlama sürecinde öngörülen giderlerin, gelirlerle karşılanamaması sonucu meydana gelmektedir (Timur, 2005: 17).

Yapılan analizlerde bu tanımın günümüz sorularına tam manasıyla cevap vermediği anlaşılmaktadır. Örneğin enflasyonun bütçe üzerindeki etkilerinin ekonomik etkileri yada faiz harcamalarının bütçe üzerindeki etkileri analiz edilmek isteniyorsa farklı bütçe açığı tanımları gerekmektedir.

Bütçe açığı kavramında çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Bunlar; geleneksel açık, birincil açık, cari açık, işlemsel açık, yurtiçi-yurtdışı açık, nakit açık olarak sıralanmaktadır.

Geleneksel Açık

Kamu harcamalarının kamu gelirlerinden çıkarılması sonucunda oluşan açık olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel açık tanımlaması ülkelerarası karşılaştırmaların kolaylıkla yapılabilmesi adına Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) olarak ifade edilmektedir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996: 33).

KKBG, borç stoku ile ilgili amortisman ödemeleri hariç tutularak faiz giderlerinin eklenmesiyle hesaplanan kamunun toplam nakdi harcamalarıyla vergi, vergi dışı gelirler ve hibe gelirlerinden oluşan toplam nakdi gelirler arasındaki fark şeklinde ifade edilmektedir.

Geleneksel açık ölçümünde faiz ödemelerinin bütçe harcamaları içine dahil edilmesi nedeniyle, özellikle enflasyonist ortamlarda nominal faiz oranlarının yükselmesinden dolayı bütçe açıkları olumsuz etkilenerek artış eğilimine girmektedir. Oluşan bütçe açığının doğru bir şekilde ölçülebilmesi için ilk olarak standart bir muhasebe sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde böyle bir muhasebe sisteminin olmaması nedeniyle açığın doğru bir şekilde ölçülmesi ve ülkelerarası doğrudan karşılaştırma yapılması güçleşmektedir (Kıran, 2010: 25).

2.1.4.1. Bütçe Açığının Nedenleri

Bütçe açıkları günümüzde tüm ülkeleri etkileyen bir sorundur. Bütçe açıkları genelde ülkelerin yaşadıkları ekonomik, siyasi ve yapısal koşullar sonucu ortaya çıkmakta ve bütçe açıklarının nedenleri gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler açısından farklılıklar gösterebilmektedir. Bütçe açıklarının nedenleri aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

2.1.4.2. Kamu Kesiminin Genişlemesi

Devletin büyümesi ile ilgili literatürde değişik teoriler bulunmaktadır. İlgili teorilerden ilki Wagner Kanunu olarak bilinen Alman iktisatçı Adolph Wagner'in ortaya koyduğu teoridir. Wagner Kanunu'nda kamu giderlerindeki artışın ve bundan dolayı devletin büyümesinin ana sebebi, toplumun sosyal gelişmesi olarak savunulmaktadır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 33). Devletin faaliyet alanları ekonomik ve sosyal gelişmeye bağlı olarak genişlerken, kamusal hizmet ve mallardaki çeşitlilik artmakta buna bağlı olarak da kamu harcamaları artış göstermektedir (Egeli, 1997: 30).

Kamu harcamalarında meydana gelen artışlar esasında, adalet, güvenlik, savunma ve diplomasi gibi devletin olağan görevlerine ilave olarak bir takım sosyal yükümlülüklerin de eklenmesinin bir neticesidir. Bu gibi yükümlülükler kamu kesiminin milli ekonomi içindeki nispi payının artması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak devletin ekonomideki payının artması bütçe açıklarının giderek artan bir etki yaratmasına neden olmaktadır (Yaldız, 2006: 11).

2.1.4.3. Sübvansiyonlar

Devlet tarafından toplum menfaatlerini dikkate alarak ihracatı ya da üretimi değişik biçimlerde etkilemek ve yerine göre üreticileri/ihracatçıları korumak ve özendirmek için para veya para olarak ifade edilebilecek diğer şekillerde verilen karşılıksız mali yardımlar sübvansiyon olarak ifade edilmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009:19).

Klasiklere göre sübvansiyonlar yalnızca enflasyon ve fiyatlar genel seviyesindeki yükselmelere karşı mücadelede kullanılırken günümüzde daha geniş bir uygulama alanına sahip olmaktadır. Sübvansiyonlar özel sektöre ve kamu sektörüne tahsis edilerek; sermaye birikimini

hızlandırma, ihracatı geliştirme, sanayinin geliştirilmesi ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesi için yatırımların uygun olan alanlara yönlendirilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarının işletme zararlarını karşılamak, ihtiyaçlardaki değişimler ya da teknik gelişmeler sebebiyle üretimde bulunması uygun görülmeyen işletmelerde gerekli değişiklikler yapmak ve toplumun zor durumda bulunan bazı kesimlerinin geçim şartlarını hafifletmek gibi amaçlara ulaşmak adına verilmektedir (Sönmez, 1994: 33).

Aslında sübvansiyon verilmesi, ekonomik kalkınma ve sosyal refah için devletin yerine getirmesi gereken bir yükümlülüktür. Bundan dolayı, sübvansiyonların ihtiyaçlara göre artırılması zorunluluğu bütçe açıklarına yol açabilmektedir (Egeli, 1997: 30).

2.1.4.4. Ekonomik Krizler, Doğal Afetler Ve Savaşlar

Gelişmekte olan ülkeler yapısal değişimlerini tam manasıyla tamamlayamadığından sık sık krizler ile karşı karşıya kalırlar. İktisadi kriz dönemlerinde özel kesimin gelir ve harcamaları eş zamanlı birbirine paralel olarak azalma göstereceğinden devletin vergi ve diğer gelirleri de azalır. Devletin gelir kaynaklarının azalması ise bütçe denkleğinde kamu gelirlerinin azalması sonucunu doğurur bu durum ise bütçe açıklarının artmasına neden olur.

Yaşanan savaşların yarattığı maliyet, kamu harcamaları üzerinde üç şekilde etki yaratmaktadır. İlk etki; savaş uygulamalarının yarattığı maliyet, ikincisi; milli savunmayı sağlamaya yönelik çalışmaların maliyeti, üçüncüsü ise; savaş sonrası dönem ile ilgili olarak karşılanması gereken maliyet olmaktadır (Akdoğan, 2003: 19).

Dolayısıyla kamu harcamalarının artması bütçe açıklarının artması sonucunu doğurmaktadır.

Bir ülkede yaşanan doğal afetler de bütçe açıklarının artmasına yol açmaktadır. Özellikle büyük çaptaki ekonomik faaliyetleri etkileyen doğal afetler, üretime etki ederek bütçe gelirlerini azaltmaktadır. Diğer yandan, yaşanan doğal afet sonucunda hükümet bu bölgelere yardım etmek için bütçe kaynaklarından kullanacak ve bu sebepten dolayı da bütçe harcamalarında artış gerçekleşecektir. Sonuçta harcamaların artması, bütçe açıklarında artışa yol açacaktır (Yıldırım, 2005: 38).

2.1.4.5. Konjonktürel Nedenler

Ekonomik dalgalanma, üretimin seyrinde ortaya çıkan genişleme ve daralma olarak ifade edilirken; aynı anda büyüme hızı, enflasyon, işsizlik oranı gibi değişkenleri etkileyebilmektedir. Genişleme döneminde yüksek büyüme hızı, düşük işsizlik ve yüksek enflasyon oranı gerçekleşirken daralma döneminde ise büyüme hızı düşer, işsizlik oranı artar ve enflasyon oranı düşer (Yıldırım vd., 2008: 32).

Ekonominin genişleme döneminde bütçe gelirlerinin artması, bütçe açıklarını azaltır. Sonuçta milli gelir düzeyi yükselince devletin vergi gelirleri yükselir ve bu şekilde bütçe gelirleri de artmış olur (Egeli, 1997: 31).

Daralma döneminde vergilendirilebilir kazançlarda azalma olacağından bütçenin açık verme ihtimali oldukça yüksektir. Bu dönemde devletin izlediği politikalar ile harcamalarını arttırması bir taraftan bütçe açığına neden olurken diğer taraftan fiyatlar genel seviyesinde talep çekişli bir enflasyonist sürecin başlamasına yol açmaktadır. Yine bu dönemde bütçe gelirlerindeki azalış, bütçe giderlerindeki azalıştan daha fazla olmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak bütçe açıkları ortaya çıkacaktır.

2.1.4.6. Sosyal Harcamaların Artışı

Sosyal harcamalarda meydana gelen artışlar milli gelirden de artış sağlamaktadır. Fakat tüm sosyal harcamaların etkileri kısa dönem içerisinde açık bir biçimde pozitif olmayabilir. Bir kısmı üretime doğrudan bir etki yapmadan tüketim düzeyini arttırmayı amaçlarken, bir kısmı da üretken olmayan nüfusun yaşam standartlarını yükseltmeye yöneliktir. Kısacası bu tür harcamalar mal üretimi ve istihdam üzerinde etki yaratmaktadır (Bakırcı, 2001: 43).

Nüfus artışı, kamu harcamalarının artışına neden olmaktadır. Böylelikle bütçe açıklarının artması sonucu ortaya çıkmaktadır. Kamu harcamalarının artışına konut, sağlık, eğitim, kimsesiz ve yaşlılara yönelik sosyal tesisler, vb. konulardaki harcamalar eklenerek büyümesi bütçe açığını tetiklemektedir (Akdoğan, 2003: 19).

2.1.4.7. Kayıt Dışı Ekonomi

Bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin edilemeyen ve gayri safi milli hasıla hesaplarını elde etmede kullanılmayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür. Başka bir ifade ile kayıt dışı ekonomi, belgeye hiç bağlanmamış yada içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışına taşınmasıdır.

Kayıt dışı ekonominin etkileri, vergi gelirlerinde azalmaya, ekonomik göstergelerde ve kararlarda tutarsızlığa, haksız rekabetin yaşanmasına, kaynakların verimsiz kullanılmasına, refah seviyesinin düşmesine, toplumsal bozulmaya, bütçe açıklarına, borçlanmaya neden olmakta, ayrıca kayıt dışı istihdam, sosyal sorunları ortaya çıkarmakta, çalışanları güvenlik ve sağlık olanaklarından yoksun kalmalarına yol açmaktadır (Sugözü, 2010: 171).

Kayıt dışı ekonominin sosyal güvenlik sistemi üzerindeki etkisi bütçeyi olumsuz etkilemektedir. Kayıt dışı ekonomide iş görenlerin önemli bir bölümü düşük ücret ile çalışmaktadır ve bu kişilerin sosyal güvenlikten yoksun kalmaları hükümet üzerinde yük oluşturmaktadır (Erkuş ve Karagöz, 2009: 126).

Ayrıca kayıt dışı ekonomi hükümetin vergi gelirlerinde azalmaya neden olacağı için hükümet gerekli eğitim sağlık, altyapı vb. yatırımlarını gerçekleştirilmede yetersiz kalacaktır. Alınan tedbirler enflasyonist etkiler ortaya çıkarabilecektir (Erkuş ve Karagöz, 2009: 127).

Kayıt dışı ekonomi, devlete karşı bir başkaldırıya sebep olmakta, ahlaki değerleri bozmakta dolayısıyla enflasyon ve işsizliği artırırken yatırımları ve üretimin azalmasına sebep olmaktadır. Kayıt dışı işlemler dolayısıyla ödenmeyen vergiler ise bütçe açığına neden olmaktadır (Aslanoğlu ve Yıldız, 2007).

2.1.5. Bütçe Açığı Teorileri

Bütçe açığı kavram olarak devletin giderlerinin, gelirlerini aşması durumunda ortaya çıkan farktır. Günümüz ekonomilerinin başlıca problemleri arasında bütçe açığı da vardır. Bu açıklar genellikle para basılmasına ve enflasyona neden olmaktadır. Ancak ekonominin seyrine göre bütçe açıkları hükümetler tarafından bir iktisat politikası aracı olarak da kullanılmaktadır.

Bu bölümde bu konuda ortaya çıkan görüşler ve bu görüşlerin temel varsayımları anlatılacaktır.

2.1.5.1. Klasik İktisadi Yaklaşımda Bütçe Açıkları

Klasik maliyecilere göre, bütçede yıllık denklik zorunlu olup uygulamadaki bütçenin mali yılsonunda denk olarak kapatılması gerekmektedir. Eğer mali yıl içinde bütçenin açık verdiği görülürse, bu açığın çeşitli yöntemlerle kapatılarak denkleştirilmesi esastır (Günay, 2007: 31).

Klasik maliyeciler, kamu harcamalarının sadece vergi gelirleri aracılığıyla karşılanmasını savunmaktadırlar. Kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamadığı durumlarda kullanılan para basma veya borçlanma gibi yollar, bütçe denkliliğini sağlayıcı bir yöntem değildir. Bütçe açıkları, para basma veya borçlanma gibi yöntemlerle karşılanacak olursa, ekonomide enflasyon ve işsizlik gibi sorunlar ortaya çıkacaktır. Eğer borçlanma zorunluysa, uzun vadeli olarak sermaye piyasalarından borçlanma yoluna gidilmelidir (Çavdar, 2010: 22).

Bütçe açıklarının karşılanmasında borçlanmanın tercih edilmesi gelecekteki bütçe giderlerini yükseltir. Bu durum, bütçe açığı olan devleti kısır bir döngü içine iter. Vadesi gelmiş borçların anapara ve faiz ödemeleri devleti olumsuz durumlar içine sokarken, iflasına sebep olabilir. Aynı zamanda borçlanma yoluyla bütçe açığının karşılanması, gelecekte vergileri arttıracak ve gelecek kuşaklara yük oluşturacaktır (Koğar, 1996: 19).

2.1.5.2. Neo-Klasik İktisadi Yaklaşımda Bütçe Açıkları

Neo-Klasik iktisadi yaklaşım, bütçe açıklarının ekonomi üzerinde etkilerinin sürekli ve geçici olmak üzere ikiye ayırarak incelemektedir. Eğer bütçe açıkları geçici ise açığın tasarruf, tüketim ve faiz oranları gibi makroekonomik değişkenlere yaptığı etki önemsenecek kadar küçük olacak ve kısa dönemde özel tasarruflar özendirilebilecektir. Ayrıca, eğer kamu harcamaları sabit tutulursa, geçici bütçe açıkları vergilerin azalmasını sağlayacak, bu da daha düşük marjinal vergi oranlarını ifade edecektir. Bu durumda sermaye geliri üzerinde etkili olan vergi oranlarının düşürülmesi vergi sonrası getiri oranını yükselterek tasarrufa yöneltirken, emek geliri üzerindeki daha düşük vergi oranı da cari

gelire pozitif etki ederek tasarrufu artıracaktır. Süreklilik gösteren bütçe açıkları ise, tüketicinin ileri görüşlü ve rasyonel olduğu varsayımı ile sermaye piyasasının mükemmel olduğu varsayımı altında sermaye birikimine negatif etki edecektir (Doğan, 2005: 63,65).

Neo-Klasik iktisadi yaklaşım geçici bütçe açıklarından çok sürekli bütçe açıklarına önem vermekte ve bütçe açıklarının borçlanma yoluyla karşılanması durumunda oluşan borçların gelecek dönemlerde bireylere büyük bir yük oluşturacağını savunmaktadır.

2.1.5.3. Keynesyen İktisadi Yaklaşımında Bütçe Açıkları

Keynesyen iktisadi yaklaşım bütçe açıklarını makroekonomik dengeyi sağlamak için kullanılan bir yol olarak görmektedirler. Bu yaklaşım bütçenin geçici bir süre açık vermesini dikkate almaz. Asıl önemli olan kısa vadede bütçe dengesinin sağlanmış olması değil; ekonomik dengenin sağlanmasıdır (Çınar, 2005: 26).

Keynesyen iktisadi yaklaşımda, kişiler cari kullanılabilir gelirlerini tüketme eğiliminde olacaklarından dolayı geçici bir vergi azalması yaşanacaktır. Bu geçici vergi azalması toplam talep üzerinde önemli miktar ani bir etki yaratacak ve talebin artmasına neden olacaktır. Eğer, ekonomi eksik istihdamda denge durumunda ise Keynesyen çarpan etkisiyle milli gelir artacaktır. Böylece, bütçe açıkları tüketimi ve milli geliri teşvik ettiği için, tasarruf ve sermaye birikimi üzerinde ters yönlü bir etki meydana gelmeyecektir (Özbilen, 1999: 31).

Keynesyen iktisadi yaklaşıma göre; ekonomide genel dengeyi sağlamaya yönelik iki tür bütçe teorisi vardır: Telafi Edici Bütçe Teorisi ve Devri Bütçe Teorisi. Telafi Edici Bütçe Teorisi, hızla gelişen bir depresyonu önlemek için kamu harcamalarını oluşacak bütçe açıklarını dikkate almadan, geniş ölçüde artırmak gerekmektedir. Kriz dönemi sona erince elde edilecek gelirlerle bütçe açıkları telafi edilecektir (Sönmez, 1994: 36).

Devri Bütçe Teorisi ise, ekonominin refah döneminde bütçe fazlası politikası izlenmesini, durgunluk döneminde ise açık bütçe politikası izlenmesi gerektiğini ifade eder. Devri hareketlerin yükselme döneminde oluşturduğu bütçe fazlası, durgunluk döneminde meydana gelen bütçe açıklarının finansmanında kullanılır (Pehlivan, 2008: 14).

2.1.5.4. Monetarist İktisadi Yaklaşımında Bütçe Açıkları

Monetaristler tüketimin devamlı gelire bağlı olduğunu savunurlar. Vergi oranlarındaki değişikliğe bağlı olarak harcanabilir gelirin artması ya da azalması, toplam talepte (toplam talep devamlı gelire bağlı) beklenen etkiyi oluşturmayacaktır. Öte yandan kamu harcamalarındaki artış, kişi veya firmalardan borçlanma yoluyla karşılanıyorsa, dışlama etkisinden dolayı kamu harcamaları çarpanının yıl içinde pozitif değer almasına rağmen, uzun dönemde çarpanın sıfır olacağı bundan dolayı da kamu harcamalarındaki artışın toplam talepte beklenen etkinin ortaya çıkmayacağını ifade etmektedirler. Monetarist iktisadi yaklaşım, devlet bütçesinin denk olması gerektiğini ifade

etmektedir. Yaklaşımına göre bütçe açıkları, ekonomide istikrarsızlık yaratmaktadır. Bu nedenle bütçe açıklarının ekonomik etkileri, açıkların nereden ve nasıl karşılandığına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Baltacı, 2006: 21).

Eğer kamu harcamaları özel kişi ya da kuruluşlara tahvil satılarak karşılanıyorsa; harcamadaki artışları etkisiyle ekonomideki fonlar devlete aktarılmış olacaktır. Dolayısıyla faiz oranları artacak, özel sektör finansman sorunu yaşayarak yatırımlarını azaltacaktır. Bu durum kamu harcamalarının milli gelir üzerindeki genişletici etkisinin önemli ölçüde azalmasına sebep olacaktır. Diğer yandan, kamu harcamaları Merkez Bankasına borçlanarak karşılanıyorsa; para arzı artacak, faiz oranları düşecek ve özel yatırımlar artacaktır (Tüğen, 2006: 28).

2.1.5.5. Arz Yönlü İktisadi Yaklaşımında Bütçe Açıkları

Arz yönlü iktisat yaklaşımına göre bütçe denkliliği önemlidir. Bütçenin açık vermesi, yatırıma ve üretime olumsuz etki yapan yüksek vergilerin bir sonucudur. Ayrıca bütçenin açık vermesi enflasyona da yol açmaktadır (Doğan, 2005: 67).

Vergi yükünün ağır olmasından dolayı bütçe açıkları sürekli duruma gelmektedir. Vergi yükü arttıkça bireyler daha az çalışırlar sonuç olarak da daha az vergi öderler. Verginin azaldığı durumda kamu harcamaları azalmazsa bütçe açığı enflasyonu yükseltir. Kamu harcamalarının azaldığı durumda vergiler azalmaz ise hem kamu kesimi üretimden dışlanır hem de vergi yükünün ağır olması özel kesimin üretim artışını yavaşlatır ve ekonomi durgunluğa sürüklenir. Bundan dolayı vergi indirimlerinin ekonomiye etkisi, kamu harcamalarında gerçekleştirilen artıştan daha büyük olacaktır (Çınar, 2005: 28).

2.1.6. Bütçe Açıklarının Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler açısından bütçe açıkları ülke ekonomisi açısından önemli bir husustur. Bütçenin açık vermesi ekonomideki farklı dinamikleri kısa ve uzun vadede etkilemektedir.

2.1.6.1. Büyümeye Etkisi

Ekonomik büyüme ve istikrar politikaları uzun yıllardan beri iktisatçıların araştırma konusu olmaya devam etmektedir. Genel olarak ekonomik istikrar, toplam arz ve talep dengesinin kurulması, diğer bir deyişle tam istihdam ve fiyat istikrarının sağlanması olarak tanımlanabilir. Para politikasının amacı olarak görülen fiyat istikrarının sağlanabilmesi için, parasal göstergeler ve fiyat seviyesi arasında bir dengenin olması gerekmektedir (Aktürk, 1990: 1).

Yapılan birçok araştırma; maliye politikalarının göstergesi olarak kabul edilen kamu harcamalarının ve bütçe açıklarının ekonomik büyüme ve istikrar üzerinde olumlu veya olumsuz etkilerde bulunabileceğini göstermektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın borçlanma aracılığı ile ekonomiye yön verebilmesi için, borçlanma aracılığı ile elde edilen ek fonların daha etkin yatırımlar

için kullanılması gerekmektedir. Borçlanma yoluyla elde edilen kaynakların, birikmiş bütçe açıklarını karşılamak için kullanılması durumunda borçlanma; büyüme ve kalkınma üzerinde pozitif etkiyi yapmayacaktır. Borçlanma olgusu; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bakımından değerlendirildiğinde çok farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu farklılıkların en başında; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin borçlanma seçimlerinin ve gereksinimlerinin birbirinden oldukça farklı oldukları gösterilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, borçlanmayla elde ettikleri kaynakları çok yoğun bir biçimde kamu açıklarının finansmanında kullanmaktadırlar. Yani borçlanmayı; büyüme ve kalkınma harcamaları için kullanmak yerine öncelikli olarak, kamu harcamalarında kullanmayı tercih etmektedirler. Böylesi bir durumda, kamunun borç yükü artarken, özel yatırım ve kamu borçları için elde edilen kaynaklar daha maliyetli hale gelmektedir. Tüm bunların sonucu olarak da; faiz oranlarının büyüme oranlarını aşması, ekonomide makro dengeleri etkileyen bir istikrarsızlık unsuru olmaktadır (Çınar, 2005: 30).

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan; istikrarsız büyüme oranları, aşırı oynak döviz kuru, dış ticaret açıkları, yüksek enflasyon gibi temel makroekonomik sorunların en önemli nedenlerinden birisi bütçe açıklarıdır. Keynesyen iktisatçılara göre enflasyonu yaratmak kolaydır fakat ekonomideki dengesizliklerle düzeltilmesi zordur. Tarihsel geçmişe bakıldığında, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının devamlı olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Kamu harcamalarındaki bu artış, teknolojik gelişme ve sanayileşmeyle birlikte hükümetlerin yönetim ve güvenlikle ilgili hizmetlerini daha etkin bir şekilde yerine getirme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Bunların yanında, hükümetlerin büyük ölçekli yatırımlar yapması gereği ortaya çıkmaktadır. Ancak, uzun vadede borçların hangi kaynakla geri ödeneceği ile ilgili belirsizlik, yatırımcıların yatırım kararlarını ertelemelerine neden olmaktadır. Eğer ekonomideki belirsizlik devam ediyorsa, ülkedeki temel ekonomik göstergeler iyiye gitse bile, yatırımcılar bekleme yönünde davranış içine girmektedirler. Bütçe açıklarının ekonomik büyüme üzerine etkileri farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Bütçe açıklarının enflasyonist baskıları artırarak toplam yatırım ve tasarruf arasında dengesizliğe ve dolayısıyla da ekonomik istikrarsızlığa neden olması sebebiyle; kamu harcamalarının düşürülmesi veya kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik önlemler alınması gerekmektedir. Çünkü belli bir büyüme hızının yakalanabilmesi için kamu gelirlerinin yatırımlara yönlendirilmesi gerekmektedir. (Çınar, 2005: 30).

Ancak burada esas sorun, kamu harcamalarının yüksekliği değil, kamu gelirlerinin düşüklüğüdür. Kamu gelirlerinin kısa dönemde yükselmesinin tek yolu, dolaylı vergilerin artırılmasıdır. Fakat bunun yanı sıra dolaylı vergilerin artırılması da, enflasyonu yükselterek ekonomik beklentileri olumsuz etkilemektedir. Ekonomideki küçük miktarlarda olan bütçe açıkları, sürekli büyümeyi olumlu yönde etkilemekte, aşırı bütçe açıkları ise büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bütçe fazlalıkları ise büyüme hızının çok yükselmesine sebep olmaktadır (Fischer, 1993: 63).

Yapılan bazı ampirik çalışmalar değerlendirildiğinde; kamu borçlanmasının düşük gelir seviyesine sahip ülkelerde büyüme üzerinde bir baskı teşkil ettiğini, en az bu baskı kadar da kaynak kullanımına neden olduğunu ortaya çıkmaktadır. Kimi gelişmekte olan ülkelerde ise, artan enflasyon ile ekonomide daha fazla sermaye birikiminin oluşturulabileceği kabul edilmekte ve bu doğrultuda enflasyon, ekonomik büyümeye yön veren önemli unsurlardan birini teşkil etmektedir.

2.1.6.2. Fiyatlar Genel Düzeyine Etkisi

Enflasyon, ekonomideki genel fiyat seviyesindeki artışlar olarak tanımlanabilir. Buradaki genel fiyat düzeyi ise, belirli bir malın fiyatındaki artış değil, satın alınan bütün malların ortalama fiyatındaki artış olarak ifade edilebilir. Enflasyon ile bütçe açığı arasındaki ilişki iki yönlü olarak açıklanabilir. Yani büyük bütçe açıkları bir taraftan yüksek enflasyona yol açarken, diğer taraftan da yüksek enflasyon bütçe açıklarını tetiklemektedir. Enflasyonun bütçe açıklarını artırmasında etkili olan iki unsur söz konusudur. Birincisi, faiz oranlarının yükselmesi nedeniyle kamu borçlarının faiz yükünün artması ve ikincisi vergi toplamada meydana gelebilecek aksaklıklardır. Artan enflasyonun artan bir bütçe açığı oluşturup oluşturmayacağı, kamu gelirlerinin artan fiyatlara nasıl tepki vereceğine bağlıdır. Eğer vergiler fiyatların ve gelirlerin bir oranı olarak toplanıyorsa, bu durumda vergi gelirleri yüksek olmaktadır. Bununla birlikte; enflasyonun artmasıyla vergi ödemekten kaçınma sorunuyla karşı karşıya kalınmakta, dolayısıyla da vergi gelirlerini azaltmaktadır. Yani, enflasyon oranı arttıkça vergi gelirleri de o oranda az olacaktır. Bu duruma Olivera-Tanzi etkisi denilmektedir (Parasız, 2002: 57).

Enflasyon da tıpkı vergi gibi bir etki yapmaktadır. Çünkü enflasyon arttıkça bireyler, gelirlerinin daha azını harcamaya zorlanmakta ve buna bağlı olarak, aradaki farkı da devlete ek katkı olarak ödemektedir. Yani enflasyon oranı arttıkça, hükümetin elde edeceği enflasyon vergisi de artacaktır. Bütçe açıkları da dolaylı olarak enflasyona neden olmaktadır. Bütçe açıklarının ekonomide yarattığı en önemli etki; açıklar faiz oranlarını yükselteceğinden, Merkez Bankası bu artışı engelleyebilmek için para basma yoluna gidecek bunun sonucunda da enflasyon hızla artacaktır. Bütçe açıkları dış borçlanma yoluyla karşılanmaya çalışıldığında ise; ithalatın artmasıyla enflasyon azalır gibi görünmesine rağmen, borcun borçla karşılanmasının etkileri ekonomide kendini gösterecektir. Yani hükümet, bütçe açığını borçlanma yoluyla finanse ederse gelecekte bu borçla ilgili olarak faiz ödemek zorunda kalacaktır (Parasız, 2002: 57).

Dış borçların sürekli yükselmesi ise, özellikle ihracat üzerinde bir baskı oluşturmakta, bu da ihracat gelirlerini negatif yönde etkilemektedir. Dışarıya satılan mal ve hizmetlerin artması ise, üretim miktarının sınırlı olması nedeniyle, iç ekonomi de mal ve hizmet miktarını azaltacaktır. Arz miktarının azalması sonucunda da, arz talep karşısında yetersiz kalacak ve fiyatlar genel seviyesi yükselecektir. Enflasyon başka bir açıdan değerlendirildiğinde; farklı sonuçlar çıkmaktadır. Enflasyon, vergi niteliğinde etkiler doğurmaktadır. Çünkü halkı gelirinin daha azını harcamaya zorlamakta, aradaki fark

ise devlete ek para olarak gelir getirmektedir. Böylece, devlet enflasyon aracılığı ile kendisine gelir sağlamaktadır. Enflasyon sıfır olduğunda ise devlet enflasyondan hiç bir gelir elde edememektedir. Enflasyon oranı arttıkça bireylerin elindeki reel para tabanı azalmaktadır. Bireyler daha az para tutmakta, bankalar da olabildiğince az, aşırı rezerv bulundurmaya çalışmaktadırlar (Parasız, 2002: 57).

2.1.6.3. İstihdama Etkisi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel makroekonomik amaçlarından biri de tam istihdamı sağlamaktır. Burada tam istihdam ile anlatılmak istenen üretim faktörlerinden biri olan emek faktörünün tam olarak üretim sürecine katılmasıdır. Ancak burada belirtilmesi gereken bir konu da emek gücünün ekonomide bulunan hem arzı hem de yapısal faktörlerden dolayı yüzde yüz istihdam edilememesinden dolayı günümüzde emek gücünün %94-95 oranında istihdam ediliyor olduğu bir ekonomide tam istihdamın gerçekleştiğidir. Öte yandan, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de artan bütçe açıklarıdır. Bu bağlamda, bütçe açığıyla karşı karşıya kalan ülkelerin açıkları finanse etmek amacıyla kullandıkları yöntemler söz konusu ülkelerin tam istihdam hedefini gerçekleştirmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bütçe açığının borçlanma ve para arzı ile finanse edilmesinin istihdam üzerindeki etkisi ise şu şekilde değerlendirilebilir. Bütçe açığının iç borçlanma ile finanse edilmesinin neden olduğu faiz oranlarındaki artış yatırımların maliyetlerini arttırarak üretimin karlılığının azalmasına ve yatırımların durmasına neden olmaktadır. Yeni yatırımların yapılamaması da özellikle nüfusu hızla artan ülkelerde istihdam problemleri yaratmaktadır. Bununla birlikte bütçe açıklarının para arzı arttırılarak ve borçlanarak finansmanının neden olduğu enflasyon, ekonomideki belirsizlikleri arttırmakta ve yatırımcıların beklentilerini olumsuzlaştırmaktadır. Yatırımcıların gelecekle ilgili beklentilerinin kötümser olduğu bu belirsizlik ortamında yeni yatırımların yapılması ve dolayısıyla da yeni iş sahalarının kurulması mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda bütçe açıklarının neden olduğu enflasyon makroekonomik dengesizliğin nedeni olduğu gibi işsizliğin de asıl nedeni olmaktadır. Bu açıklamalarımızdan da anlaşılacak üzere, bütçe açıklarının gerek para arzının arttırılması gerekse borçlanma yoluyla finansmanı ekonomide işsizliğe neden olmakta ve istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir (Parasız, 2002: 59).

2.1.6.4. Ödemeler Dengesine Etkisi

Kamu harcamalarındaki artış ya da vergilerdeki azalış nedeniyle ortaya çıkan bütçe açığının ülke içinde yarattığı talebin bir kısmının ekonominin ithalat eğilimine bağlı olarak yurt dışında üretilen mallara kayması ithalat miktarının ve dolayısıyla da cari işlemler açığının artmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan bütçe açıkları nedeniyle faiz oranlarında meydana gelen artış ise sermaye hareketliliğinin ve esnek döviz kuru sisteminin göz önünde bulundurulduğu durumda bütçe açığıyla karşı karşıya kalan ekonomilere yönelik yabancı sermaye girişini hızlandırarak döviz kurlarındaki

yükselişi engellemekte, ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olmaktadır. Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması, yurt içinde üretilen malların fiyatının yurt dışında üretilen malların fiyatına oranla arttırarak ihracatın azalmasına ithalatın artmasına neden olmaktadır. Bu durum net ihracatı azaltarak cari işlemler açığını arttırmaktadır (Parasız, 2002: 59).

2.1.6.5. Gelir Dağılımına Etkisi

İktisat teorisi, gelirin nasıl elde edildiğinden ziyade, bireylere nasıl ve ne ölçüde dağıtılacağı sorunu ile ilgilenmektedir. Piyasa ekonomisinde, gelir dağılımı; iktisat politikasının en önemli araçlarından biridir. Bir ülkede gelir dağılımı; bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetler aracılığıyla elde edilen toplam gelirin, o ülkede yaşayan bireylere maaş, faiz, gibi araçlar ile paylaştırılmasını ifade eder. Gelir dağılımını etkileyen ve belirleyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla, işgücü piyasası ve işgücünün dağılımı, servetin dağılımı, üretim faktörlerinin dağılımı, dünya ekonomisindeki teknolojik yenilikler, ülke ekonomisindeki politikalar. Bu faktörler arasındaki eşitsizlikler, gelir dağılımının eşitliğini engellemektedir. Gelir eşitsizliği, bir ülkedeki gelir dağılımının, bireyler arasında eşit olarak bölüşülmediğinin göstergesidir. Ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğinden gelir dağılımındaki adaletsizlik istenmeyen bir durumdur. Bir ülkedeki fakirlik ve gelir dağılımı arasında pozitif bir ilişki vardır. Yani gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar artarsa, toplumun fakirlik düzeyi de o kadar artar (Işığışık, 1991: 36).

Gelir eşitsizliği çok yönlü bir kavramdır. Gelir dağılımındaki trend, gelir çeşidine, erkek, kadın, aile gibi incelenen gruba göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla çok sayıda gelir dağılımı hesaplanabilir. Fakat burada önemli olan gelir dağılımındaki eşitsizliğin nereden kaynaklandığıdır. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler, küreselleşme, teknolojik yenilikler, ekonomik dalgalanmalar gibi birçok nedenden kaynaklanabilir. Bunların yanı sıra devam eden bütçe açıkları da gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin bütçe açığı borçlanma yoluyla finanse edildiğinde, borç veren kurumlar lehine, bir gelir dağılımı eşitsizliği söz konusu olacaktır. Bütçe açığının kapatılması için kamuya borç veren kurumlar, gelecekte vergi ödemeleriyle ilgili herhangi bir sıkıntı yaşamayacaklardır.

2.2. Ödemeler Bilançosu, Cari İşlemler Açığı

Bu bölümde bir ülkenin yurtdışı yerleşikleri ile yaptığı işlemleri gösteren ödemeler bilançosu ve alt hesaplarında yer alan cari işlemler bilançosu kavramsal olarak tanımlanacak, cari işlemler bilançosu açığının nedenleri bu açığı açıklayan teorik çerçeve, cari işlemler dengesinin belirleyicileri ve sürdürülebilirliği üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Ödemeler Bilançosu

Bir ülke ekonomisinin yurtdışı piyasalarla olan her türlü ekonomik ilişkileri ödemeler bilançosu (balance of payments) adı altında tutulmaktadır. Bu çerçevede ödemeler bilançosu, bir ülkede yerleşik kişilerin, belirli bir dönem boyunca, yabancı ülkelerde yerleşik kişilerle yaptıkları tüm

ekonomik işlemlerin sonucunu gösteren sistematik bir kayıt biçimi olarak tanımlanabilmektedir (Seyidoğlu, 2009 : 313).

Öte yandan ödemeler bilançosu, Ülkelerin birbiriyle yapmış olduğu ticareti bu ticaret sonunda ne kadar borçlanıldığını ve ülkelerin ödemesi gereken tutarları göstermektedir.

Ödemeler bilançosu, tanımından çıkarılacağı gibi mal ve hizmet ticaretini ve finansal işlemleri kapsamaktadır. Bu bağlamda reel ve parasal ekonomik göstergeler ödemeler bilançosunu etkileyebilir. Bu çerçevede ödemeler bilançosu gelişmeleri; milli gelir ve istihdam-çalışma düzeyini, iktisadi büyüme oranını, döviz kurlarını, enflasyon oranlarını, gelir dağılımını, dış borçlan, faiz oranlarını etkileyebilir ve bu makro ekonomik göstergelerden etkilenebilir. Ödemeler bilançosu yıllık, mevsimlik olarak düzenlenebilir. Belirli bir yıl veya mevsime ait ödemeler bilançosu tablosuna bakılarak ekonominin içinde bulunduğu durum anlaşılabilir. Ayrıca politika uygulayıcılar için mevcut politikaların nasıl işlediği ve uygulanabilecek politikalar hakkında ipuçları vererek analiz imkanı sağlar (Seyidoğlu, 2009: 313).

Ödemeler Bilançosu Ana Hesap Grupları

Ödemeler bilançosunun borç ve alacak yapısı bu tablonun kolayca anlaşılabilir ve yorumlanabilir bir araç olarak kullanılabilmesi için önemlidir. Yapılan işlemler ortak özelliklerine dayanarak belirli hesap gruplarına kaydedilir. Her ülkenin ödemeler bilançosu dört ana hesap grubundan oluşur. Bunlar; cari işlemler hesabı (bilançosu), sermaye (veya finansman) hesabı (bilançosu), istatistiki farklar hesabı ve resmi rezerv hesapları olarak bilinmektedir (Seyidoğlu, 2009: 317).

a) Cari İşlemler Hesabı

Ödemeler bilançosu içinde en fazla önem verilen kısım cari işlemler bilançosu (current accaunt balance) hesabıdır. Cari işlemler bilançosu (CİB) hesabı da kendi içinde dört alt gruptan oluşmaktadır. Bunlar; mal ticareti (commodity trade), hizmet ticareti (service trade), yatırım gelir ve giderleri ve tek yanlı transfer hesaplarıdır.

Mal Ticaret (Dış Ticaret Hesabı) Hesabı:

Cari işlemler hesabı içinde en önemli hesap, mal ticareti veya dış ticaret bilançosu hesabıdır. Mal ticareti yerine görünür ticaret deyimini de kullanılır. Mal ticareti (ihracat- ithalat) ülkelerin ekonomik işlemlerinde ve cari işlemler hesabı içinde büyük yer tutar. Mal ihracatı ülkeye döviz kazandıran başlıca işlemdir. Kayıt tekniği açısından alacaklı bir işlem olarak aktive kaydedilir. Bunun tersine mal ithalatı, yabancılara alacak hakkı (ülkede yerleşik kişilere borç) doğurduğu için borçlu işlem olarak pasife kaydedilmektedir. Hizmet ticareti hesabı altında belirli bir dönemde yurtdışındakilere verilen ve alınan hizmet gelir ve giderlerini oluşturan kalemler yer almaktadır. Bunlar; dış turizm, uluslararası taşımacılık, uluslararası bankacılık ve sigortacılık, uluslararası inşaat

hizmetleri, uluslararası finans işlemleri, yurtdışı resmi hizmetler ve diğer ticari hizmetler kalemleri olarak belirtilebilir (Seyidoğlu, 2009:319).

Yatırım Gelir ve Giderleri Hesabı:

Cari işlemler dengesinin diğer bir kısmını oluşturan yatırım gelir ve giderler dengesi kapsamında, ülkemizden para kazanmak için çıkmış ve yurtdışında doğrudan yatırım, portföy yatırımı ve faiz geliri şeklinde nemalanan sermayenin ülkemize transferleri sağlayan nemaları gelir olarak kaydedilmektedir. Yatırım giderleri ise bunun tersine yapılan işlemleri içermektedir (Seyidoğlu, 2009:319).

Tek Yanlı Transferler Hesabı:

Ülkeler arası dış yardım, hibe ve bağışlar bu hesap grubunda yer alır. Bunların karşılığında hiçbir ödeme gerekmez. Yapılan bir karşılıksız transfer bağışta bulunan ülke açısından bir borç işlemidir. Tek yanlı transfer işleminin borçlu kısmına kaydedilir. Eğer yapılan bağış mal şeklinde ise tek yanlı transfer işleminin borçlu kısmına kaydedilen işlem mal hesabının alacaklı kısmına yazılarak denklik sağlanır (Seyidoğlu, 2009:320). Kızılay ve TİKA aracılığı ile Türkiye'nin az gelişmiş ülkelere veya yurt dışındaki bir afet (sel, deprem v.b.) için verilen yardımlar bu hesap altında yer aldığı gibi yurt dışında çalışan Türk işçilerinin ülkemize gönderdiği dövizler, bu hesap aracılığı izlenmektedir.

b) Sermaye (Finansman) Hesabı

Sermaye ithali ve ihracı ekonomik işlemlerin en önemlilerindendir. Sermaye işlemleri, genel olarak bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların başka bir ülkede yaptıkları fiziki yatırımlarla (üretim tesisleri, bina, arazi vb.) sınır ötesine aktardıkları mali fonlardan (yabancı tahvil, hisse senedi, hazine bonusu, yabancı bankalarda açtırılan mevduat hesapları vb.) oluşur. Ülkenin dış dünya ile yaptığı sermaye işlemleri ödemeler bilançosunun sermaye hesabına kaydedilir (Seyidoğlu, 2009:321).

Sermaye veya finansman hesabı olarak adlandırılan bu hesaba, ülkeye yatırım amacıyla giren çıkan döviz akımı yansıtılır. Finansman hesabında kaydedilen işlemler cari işlemler bilançosundaki açıkları finanse eden işlemlerdir. Bunlar arasında; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, uzun ve kısa vadeli borçlanma işlemleri bulunmaktadır. Sermaye-finansman hesabında ülke sakinlerinin dış alemlerle gerçekleştirdiği varlık ticaretine yön veren finansman hareketleri kaydedilmektedir. Yabancıların ülkede arazi, konut, işyeri (mal ve hizmet üretimi birimi) satın almaları, ülke bankalarında mevduat hesabı açtırmaları, borsada ülkeye ait resmi ve özel borç ve pay senetlerini satın almaları halinde ülkeye sermaye girişi olur. Aksine ülke sakinlerinin dış alemlerdeki reel ve finansal varlıklarında artış olursa veya yabancıların ülkedeki reel varlıklarında ve ülke sakinlerinin yabancılara borçlarında bir azalma ortaya çıkarsa, ülkeden dış alemler net sermaye çıkışı söz konusudur.

Finansmana dönük sermaye hareketleri kısa ve/veya uzun vadeli olabilir. Özel kuruluşlar ve kişiler tarafından ya da resmi kurumlar tarafından gerçekleştirilebilir. Kısa vadeli sermaye hareketlerini iç piyasada borsa kazancının (kur değişimleri) ve döviz reel faizinin dış ekonomilere göre yükselmesi etkiler. Kısa vadeli sermaye hareketleri; hazine bonoları, finansman bonoları, mevduat sertifikaları, vadeli banka mevduatları, ihracat kredileri vs. biçimlerinde gerçekleşebilir. Kısa vadeli sermaye hareketleri daha çok özel nitelikte yapılmaktadır. Uzun vadeli sermaye hareketleri, vadesi bir yıldan daha fazla olan uluslararası sermaye işlemleridir. Bunlar arasında öneme sahip olan doğrudan yatırımlardır. Portföy yatırımları da bu sermaye akımları arasındadır. Örneğin yabancı tahvil ve hisse senetlerinin alım-satımı gibi. Sermaye hareketlerinin kısa ve uzun süreli olarak ayrılması bunların paraya dönüştürülebilme özelliklerinden kaynaklanmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 324-327).

c) İstatistikî Farklar Hesabı

Net hatalar ve noksanlar da denilen istatistikî farklar, tek bir kalemden oluşur ve ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri gidermek amacıyla kullanılır. Bazı nedenler dolayısıyla ödemeler bilançosu kayıtlarından elde edilen otonom işlemlerin net bakiyesi, denkleştirici işlemler (resmi rezervler) hesabının net bakiyesi (işareti ters yöne) tam olarak net çıkmamaktadır. İşte aradaki farkı denkleştirmek için kullanılan bu tek kalem hesaba istatistik farklar hesabı adı verilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 324-327).

d) Resmi Rezervler Hesabı

Merkez bankasının döviz piyasasına yaptığı müdahalelerle değişen uluslararası resmi rezervlerdeki değişimler bu hesapta gösterilmektedir. Bir ülkenin resmi rezervleri, döviz, altın ve IMF kaynaklarıdır. Piyasada gerçekleşen döviz arzının talebi geçmesi durumunda kurun düşmesini engellemek amacıyla merkez bankası piyasadan döviz satın alarak resmi rezervlere eklemektedir. Tam tersi durumda yani, döviz talebinin döviz arzını aşması durumunda ise kur istikrarının sağlanması düşünülüyorsa merkez bankası döviz satışında bulunur. Merkez bankalarının yaptığı bu işlemler ödemeler bilançosunda resmi rezervler hesabına kaydedilir. Ayrıca ülkenin IMF rezerv pozisyonundaki (SDR Hesabı) değişimler ile parasal altın cinsinden rezervlerindeki değişimler bu hesap altında izlenmektedir (Seyidoğlu, 2009: 324-327).

2.2.2. Cari İşlemler Dengesi

Cari işlemler dengesi olarak da bilinen cari denge kısaca ülkenin mal ve hizmet ihracat ve transferlerinden yaptığı tüm ithalatın çıkartılmasıyla elde edilir. Cari işlemlerin alacaklı ve borçlu kısımları toplamı arasındaki farka cari işlemler bilançosu veya cari işlemler dengesi denir (Seyidoğlu, 2007: 319).

Cari işlemler dengesinde meydana gelen bir değişimin ekonominin gidişatına ilişkin bir işaret verdiği düşünülür ve bu yönüyle de iktisadi kararların ve beklentilerin şekillenmesinde önemli rol oynar. Cari işlemler dengesi iki yolla hesaplanır; bunlardan birincisi ödemeler dengesine veri toplama yöntemidir. Bu yöntem mal ve hizmet dengesine karşılıksız transferlerin ve net faktör gelir veya giderlerinin eklenmesi ile bulunur.

Tablo 1. Ödemeler Dengesi Denklemleri ve Açıklamaları

	Özdeşlik Türü ve Açıklaması
1	Mal Ticareti Dengesi= Mal İhracatı – Mal İthalatı
2	Dış Ticaret Dengesi = Mal Ticareti + Hizmet Ticareti
3	Cari İşlemler Dengesi = Dış Ticaret Dengesi + Uluslararası Karşılıksız Transferler + Net Faktör Gelirleri

Cari işlemler dengesini hesaplamakta kullanılan diğer yöntem ise milli gelir hesaplarıdır. Bu yöntem aşağıda verilen denklem ile gösterilmiştir;

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Bu denklemde Y: Ulusal Geliri, C: Tüketim Harcamalarını, I: Yatırım Harcamalarını, G: Kamu Harcamalarını, X: İhracatı ve M: İthalatı temsil etmektedir.

$$Y - (C + I + G) = (X - M)$$

Bu eşitlik dikkate alındığında ihracatın ithalattan büyük olması durumunda ($X > M$) ekonomide toplam harcamaların genişlediği anlamına gelir bu durum işsizliğin azalmasına da yardımcı olur. Aksi durumda ithalatın ihracattan büyük olması ($X < M$) ise toplam talebi azaltacaktır. Bu durum ise ulusal gelirin düşmesine neden olur.

2.2.2.1. Cari İşlemler Açığı Kavramı

Cari açık, bir ülkenin yabancı ülkelere yaptığı ödemelerin aldığı ödemelerden fazla olduğunu göstermektedir ve bir ülkenin belli bir dönemdeki toplam tasarrufları ile toplam yatırımları arasındaki ayrım olarak tanımlanabilmektedir. Calvo'ya göre cari işlemler açığı, bir bütün olarak ülkenin net borç birikimini ölçmektedir. Cari işlemler açığı; makro, mikro, kurumsal düzeydeki gelişmeler tarafından belirlenmektedir ve bu gelişmeler tasarruf, tüketim ve yatırımları etkilemektedirler. Cari işlemler dengesinin belirleyicileri iç ve dış faktörler olarak ikiye ayrılmaktadır. Cari işlemler dengesinin yurtiçi belirleyicileri; mali politikalar, bütçe açıkları ve reel döviz kuru şeklinde sıralanabilirken, dış belirleyicileri dış ticaret hadleri ve yurtdışı reel faiz oranı olarak sınıflandırılabilir (Calvo, 1998: 39).

Türkiye’de cari açığın oluşumuna ilişkin iki farklı görüş bulunmaktadır; birinci görüş; 2001 krizi sonrasında oluşan ekonomik büyümenin yarattığı talep artışı nedeniyle cari açığın oluştuğunu ileri sürmektedir. İkinci görüş ise; kısa süreli spekülasyon sermaye akımına ivme kazandıran yüksek faiz oranları sebebiyle ulusal paranın aşırı değerlenmesinin; cariaçık nedeni olduğunu ileri sürmektedir (Orhan, ve Nergiz, 2014: 137).

Ekonomi politikalarının ticaret dengesi üzerinde etkisi olduğunu vurgulayan Mankiw’e göre; yatırımları artıran ya da tasarrufları azaltan politikalar bir ticaret açığına neden olma eğilimi göstermektedir. Yatırımları azaltan ya da tasarrufları artıran politikalar ise bir ticaret fazlasına neden olma eğilimindedirler (Mankiw, 2009: 131). Cari açığın iç ve dış talep ayrışmasına bağlı olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Başçı vd., 2011: 6).

Cari işlemler açığının, çoğu birbirine bağlı olan nedenlerini, aşağıdaki şekilde ana başlıklar altında incelemek mümkündür.

2.2.2.2. Cari İşlemler Açığının Nedenleri/ Belirleyicileri

Cari işlemler açığının nedenleri-belirleyicileri olduğu düşünülen literatürde bir çok neden bulunmaktadır. bu belirleyicilerin başında ülkelerin büyüme oranları (yurt içi, yurt dışı), ülkeler arası verimlilik düzeyi farkları ve verimlilik artışları, nüfus, talep, tüketim, tasarruf ve yatırım artışları, reel döviz kurunun değerlendirilmesi, faiz oranları, dış ticaret hadleri, yüksek dış borç düzeyi, tasarruf-yatırım dengesizliği, bütçe açıkları, kamu harcamalarında değişimler, kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG), enflasyon oranı, dışa açıklık oranı, döviz kontrolleri, finansal derinlik, enerji ithalatı ve enerji fiyatları, dış şoklar ve bir dönem önceki cari açık gibi faktörler CİB açıklarının belirleyicileri/nedenleri arasında sayılmaktadır (Erkılıç, 2006: 28).

2.2.2.2.1. Maliye Politikaları ve Dış Açık

Kamunun işlevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan maliye politikaları; bir ülkede kamunun gelir, gider ve borçlarını yönetebilmek ve denetleyebilmek üzere alınan tedbirlerin tümü şeklinde tanımlanabilmektedir. Maliye politikalarının üç temel aracı vardır;

- a) Gelirler politikası
- b) Harcamalar politikası
- c) Borç yönetimi politikaları

Kaynak dağılımı, gelir bölüşümü ve iktisadi istikrar bağlamında üç temel işlevi bulunan bu politikalar, mikro ve makro düzeyde geniş bir kullanım alanına sahiptir (Paya, 2013: 417). Yaygın kullanıma dikkatleri çeken Stiglitz, 2015 yılında dünyanın yüz yüze kalacağı en büyük problemin ekonomik değil, aptal politikalar olduğunu vurgulamıştır (Mankiw, 2009: 135).

Milli gelir hesaplama yöntemleri dikkate alındığında toplam talebin unsurlarından olan kamu harcamaları milli gelir içerisinde önemli bir yere sahiptir. Devletin yaptığı her türlü (cari, yatırım ve transfer) harcama toplam talebi ve milli geliri etkileyecektir. Kamu harcamalarının miktar yada oranında meydana gelen bir değişim maliye politikasının amaçlarını da etkileyecektir.

Kamu gelirleri de devletin cebri olan veya olmayan yollarla karşılıklı veya karşılıksız elde ettiği parasal değerlerdir. Kamu gelirleri vergi, teşebbüs gelirleri bağış yardım faiz ceza vb unsurlardan oluşmaktadır. Devletin uygulayacağı maliye politikasının gelir bölümünün en önemli kısmını vergi gelirleri oluşturmaktadır. Vergi oran ve miktarlarının değiştirmesiyle birlikte vergi türlerinin dağılımının değiştirilmesi, yeni vergilerin konması da maliye politikasının araçlarındadır.

Kamu borçlanması da son dönemde sıklıkla başvurulan maliye politikası araçlarındadır. Bu yolla yapılacak politika değişimleri, iktisadi ve sosyal amaçlar için de bir maliye politikası aracı olarak kullanılabilir. Ancak burada sadece borç miktarının azalması veya artması değil, borcun vadesi ve/veya kaynağının tespit edilmesi de bir maliye politikası aracıdır.

Hükümet tarafından maliye politikasının uygulanmasının üç yolu bulunmaktadır. Bunlardan en sık görüleni ihtiyari maliye politikası, diğerleri ise otomatik istikrarlandırıcılar ve formül esnekliği yöntemleridir.

Ödemeler bilançosu dengesizliklerinin otomatik denkleştirme mekanizmaları ile giderilmesinin mümkün olmadığı durumlarda, para ve maliye politikası araçları (vergi, kamu harcamaları) uygulanmaktadır. Dış açık olması durumunda vergilerin artırılması ve kamu harcamalarının kısılması ile açık giderilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu durum, yatırım ve istihdam seviyesinin düşmesine sebebiyet vermektedir. Dış fazla olması durumunda ise vergilerin azaltılması ve kamu harcamalarının artırılması suretiyle ulusal gelir artırılmaktadır, bu durumda da ithalat artmakta ve ihracat azalmaktadır. Maliye politikaları ile cari işlemler dengesi arasında korelasyon söz konusudur ve bu ilişki, bütçe açıkları ve cari işlemler arasındaki denklemsel bağlantıdan ileri gelmektedir. Bu bağlantı aşağıdaki denklem 'de görülebilmektedir (Barro, 1989: 37).

$$CİD = (Sp - Ip) + (T - G)$$

CİD cari işlemler dengesi olup, toplam tasarruf-yatırım dengesi ile belirlenmektedir. İç talep ulusal geliri aştığında, cari işlemler dengesi (CAB) negatif olmaktadır. Denklem, cari işlemlerdeki kamu kesimi açığının etkisini belirginleştirecektir (Barro, 1989: 37).

$$\begin{array}{rcccl} (T - G) & = & (Sp - Ip) & + & CİA \\ \text{Bütçe Açığı Dengesi} & & \text{Özel Sektör} & & \text{Cari İşlem Açığı} \end{array}$$

Özel tasarruf ve özel yatırım birbirine eşit ise, cari işlemler açığı bütçe açığına eşlik edecektir. Net özel tasarruf (özel tasarruf eksi özel yatırım) sabit tutulurken artan kamu harcaması, kamu

geliriyle karşılanmadığı sürece, büyük ölçüde ticaret açığını artırarak cari işlemler dengesi açığını genişletecektir. Cari işlemler dengesi açığı net özel tasarruf sabit kaldığı sürece, buna karşılık gelen bütçe açığı azalmadan düşmeyecektir. Eğer Ricardocu Denklik kabul edilirse, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bağlantı olmayacaktır. Buna göre, kamu harcamalarının cari vergileri yükselterek ya da tahvil çıkararak finanse edilmesi arasındaki tercih, hane halkının tüketimini etkilemeyecektir. Ekonomide toplam tüketim, toplam kullanılabilir gelir ve toplam servete bağlıdır. Eğer tüketiciler, kamu tahvillerinin gelecekte vergi yükümlülüklerini artıracığını düşünüyorsa, bu tahviller toplam servetin bir parçası değildir. R. J. Barro, teoriye miras motifi yönünde katkıda bulunmuştur. Hane halkları varislerini düşünerek planlama ufkunu kendi ömrünün ötesine uzatırsa, tasarruflarını kullanılabilir gelirindeki artış kadar artıracaktır (Barro, 1989: 37).

Maliye politikasının açık bir ekonomide sabit ve esnek döviz kuru altında işleyişinin klasik analizi Mundell tarafından yapılmıştır ve daha sonra Dornbush bu modeli rasyonel beklentileri dâhil ederek genişletmiştir. Mali genişleme, milli geliri artırır ve ulusal parayı güçlendirir. Bu iki etki ithal edilen mal talebinin artmasına katkıda bulunur. Döviz kurunun değerlendirilmesi ihracat talebinin düşmesine sebep olur. Böylece ticaret dengesi bozulur.

2.2.2.2.2. Tasarruf Yetersizliği ve Belirsizliği

Cari işlemler açığının nedenleri araştırılırken, makro açıdan ilk araştırılması gereken; yetersiz ulusal tasarruflardır. Cari işlemler açığının temelindeki sebep; ulusal tasarruf oranının düşük, buna karşın tüketim eğiliminin yüksek olması, ithal mal tüketme meylinin yüksek olması ve ulusal kaynakların izin verdiği kadar fazla büyüme arzusu. Cari açık vermekte olan ekonomiler; yeteri kadar tasarrufta bulunmayan ve bu açığı da varlık satışı ile kapatmaya çalışan ekonomilerdir. Feldstein ve Horioka (1980) OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkelerinin ulusal tasarruf oranları ve cari hesapları arasında küçük bir korelasyon olduğunu saptamıştır (Feldstein, M. ve Horioka, C. (1979).

Keynes tarafından statik şekilde ele alınan tasarruf kavramı, Robertson tarafından dinamik şekilde tanımlanarak, zaman faktörü de dâhil edilmiştir. Tasarruf, Robertson tarafından, dünyanın gelirinden bugünün tüketim harcamaları düşüldükten sonra geriye kalan kısım olarak tanımlanmıştır. Tasarruflar Mankiw'e göre, tüketim fonksiyonu ve maliye politikalarınca belirlenmektedir (Mankiw, 2009: 139).

Büyüme için üretmek zorunda olan ve bu sebeple kaynak ihtiyacı olan ülkelerde tasarrufun önemi açıktır. İlişikteki denklem, cari dengenin (X-M) (ihracat-ithalat); kamu kesiminin gelir - gider dengesi (T-G) ile özel kesim tasarruf - yatırım dengesi (S-I) toplamına eşit olduğunu ifade etmekte ve tasarruf olgusunun önemini ortaya çıkartmaktadır (Kıyılar ve Acar, 2012: 5).

$$(X - M) = (S - I) + (T - G)$$

Tasarruf, sıfır toplamı bir oyun değildir, bütün ülkeler aynı anda tasarruflarını artırabilir. Düşük tasarruflar, kapalı ekonomilerde düşük yatırım, düşük bir sermaye stokuna sebep olurken, açık ekonomilerde ticaret açığına ve artan yabancı borç stokuna sebep olmaktadır. Her iki durumda da yüksek cari tüketim gelecekte düşük tüketime sebebiyet vermektedir. Bu durum, sonraki nesillerin düşük ulusal tasarrufun yükünü taşımasıdır. Kotlikoff, ulusal tasarruf oranlarının herkes tarafından takip edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Kıyılar ve Acar, 2012: 5).

Tasarrufun belirleyicileri konusunda farklı görüşler bulunmasına karşın; gelir düzeyi, kalıcı ve ani döviz değerlenmeleri, yabancı sermaye akımları, faiz oranları, dış ticaret hadleri ile yapısal uyum ve büyüme politikaları belirleyiciler arasında göze çarpmaktadır. Stage of Development hipotezine göre; bir ülkenin tasarruf oranı o ülkenin gelir düzeyinden etkilenmektedir. Schweickert (2000) gerçekleştirdiği bir ekonometrik çalışmada Avrupa Birliği'ne katılan sekiz yeni ülkede (Macaristan, Estonya, Slovenya, Letonya, Polonya, Litvanya, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti) düşük seviyelerdeki kişi başı gelir düzeyi ile uzun süre kalıcı ve ani döviz değerlenmelerinin tasarruf oranlarını negatif etkilediğini saptamıştır (Schweickert, 2000: 3).

$$CAS = FS + NPS (r)$$

CAS cari işlemler fazlası, FS mali fazla, NPS özel sektör net tasarruf fazlası ve r de reel faiz oranıdır. Yukarıdaki denklemde, özel sektör net tasarruf fazlası (NPS), reel faiz oranlarının bir fonksiyonu olarak gösterilmiştir. Yüksek reel faiz oranları özel sektör yatırımını azaltacak ve özel sektör tasarruflarını artıracak, böylece NPS artacaktır. Reel faiz oranı (vergiden sonra) ve özel tasarruflar arasında pozitif ilişkinin varlığını saptayan Wijnbergen'in yaptığı ekonometrik çalışmaya göre reel faiz oranındaki %2,5'lük bir artış, özel kesim net tasarruflarını (NPS), gayrisafi milli hasılanın %1'i oranında artırmaktadır (Harberger, 1950: 54).

Athukorala-Sen'e göre, faiz oranlarının tasarruflara tesiri belirsizdir. Daha yüksek bir oran, tüketimin bugünkü fiyatını artırmaktadır (ikame etkisi), tasarruf oranını artıran bir teşvik oluşturmaktadır. Hane halkı net bir borç veren ise, faiz oranlarındaki yükselme ömür boyu gelirini ve tüketimini artıracak ve tasarrufunu daraltacaktır (gelir etkisi). Faiz oranlarının tasarruflara net tesiri, gelir ve ikame etkilerinin büyüklüklerine bağlıdır. Gelir etkisi < ikame etkisi olması durumunda; tasarruflar, faiz oranındaki artışı olumlu yanıtlayacaktır. Bu nedenle Athukorala-Sen (2004), tipik bir gelişmekte olan ülke için, tasarruf reel faiz oranlarındaki değişimin net etkisinin muhtemelen pozitif olacağını ileri sürmektedir (Chandra ve Sen, 2004: 7).

Tasarrufları etkileyen bir diğer faktör; dış ticaret hadleridir. Ticaret koşullarındaki bir bozulmanın, reel gelir azalması nedeniyle tasarruflarda bir azalmaya neden olacağını öne süren Harberger-Laursen-Metzler Etkisi teorisine adını verenlerden biri olan Harberger (1950), ticaret hadlerindeki bir düzelmenin, tasarruflarda yükselişe yol açacağını, cari dengenin pozitif etkileneceğini belirtmektedir (Harberger, 1950: 56). Krugman'a göre; ticaret problemleri sadece finansal

problemlerdir; tasarruflardaki bir artış (reel döviz kurlarını değiştirmeye gerek kalmadan) dış açıkta bir artışa dönüşecektir.

Ulusal tasarrufların yetersiz kaldığı noktada, tasarruf açıklarının dış tasarruflarla karşılanması konusunda Feldstein ve Horioka'nın (1979) gerçekleştirdikleri bir çalışmada elde ettikleri kuvvetli bulgular, dünya sermaye hareketliliği hipotezi ve göstergeleri ile çelişmektedir. Bu çalışmaya göre; artan tasarrufların çoğu, tasarrufun yapıldığı ülkede kalma eğilimindedir (Feldstein ve Horioka, 1979: 14).

Örnek'in yaptığı literatür taraması ve ampirik çalışmasında, ulusal tasarrufun yüksek olduğu ülkelerde yatırımların da yüksek olduğu ve yüksek yatırım oranının da büyümeyi hızla artırdığı bulgusu ortaya çıkmıştır. Carroll ve Weil (1994), gerçekleştirdikleri çalışmalarında; ekonomik büyümenin tasarrufları artırdığını, ancak tasarrufların ekonomik büyümeyi etkilemediğini saptamışlardır.

2.2.2.2.3. Faiz Oranı

Dünya faiz oranı, ülke borçlanması üzerinde kısıt oluşturmaktadır. Dünya faiz oranı, Yücel (2003), çalışmasında cari açığı açıklayan bir değişken olarak anlamlı bulunmuştur (Yücel, 2003: 97). Dünya piyasalarında mevcut olan faiz oranlarının cari açığın bütün bileşenlerine etkisi olduğu saptanmıştır. Net sermaye akımlarındaki artış, dışarıya ödenmesi gereken faiz miktarını da yükseltmektedir. Faiz yükünün artması, daha az sermaye ithali demektir. Yurtdışı faiz oranlarının artması, ihracatta rekabetin artmasına neden olmaktadır. Uluslararası faiz oranlarındaki artış, -yurtiçi faiz oranları artışının takip edilmesi kaydı ile- yatırımların azalmasına ve tasarrufların artmasına yol açmaktadır. Mishkin de teorik olarak, risksiz faiz oranlarındaki küçük bir artışın; bazen borç vermede çok büyük bir artışa ve kredi piyasasında bir çöküşe bile yol açabileceğine dikkatleri çekmektedir.

Canidemir ve diğerleri (2011), faizdeki artışın cari açığı etkileme yollarının incelendiği bir çalışma gerçekleştirmiştir, bu çalışmanın bulguları, literatürden çok daha farklı bir sonuca ulaşmıştır. Bu çalışma ile önceki araştırmalarda göz önüne alınmayan kredi kanalının daha etkili olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışma, genel kanının aksine, faizlerdeki yükselişin cari işlemler açığında azalmaya yol açacağı saptanmıştır (Canidemir vd. 2015).

2.2.2.2.4. Ekonomik Büyüme

Üretim olanakları eğrisinin sağa yukarı kayması anlamına gelen büyümenin cari açık üzerindeki etkilerini incelerken öncelikle büyümenin bileşenlerine bakmakta fayda vardır. Gelişmekte olan ülkelerde büyüme, ithalata çok sıkı şekilde bağımlıdır. Büyümenin ithalata bağlı olması, cari açık üzerinde pozitif etkisi olduğu anlamına gelmektedir. Büyüme, ithalat talebinin artması ile dış ticaret dengesi üzerinden cari açığı etkilemektedir. Büyüyen bir ekonomiden ilk beklenen, yatırımların canlanmasıdır. Yatırımların canlanması ise cari açığı olumsuz etkilemektedir. Yaman (2011)'e göre

ancak büyüyen ekonomi ve dış borçlar faizlerinin düşüşe geçmesiyle cari açık rahatlamaktadır (Yaman, 2011: 55).

Cari işlemler açıkları ekonomide ciddi sorunlara neden olabilmektedir. Cari açıklar pek çok krizin ortaya çıkması ve gelişmesinde rol oynayan önemli bir neden olarak bilindiği gibi, bu açığın büyüklüğüne bağlı olarak ileride yaşanabilecek döviz kuru krizlerinin göstergesi olduğu da kabul edilmektedir. Ayrıca uzun dönemde bu açıkların varlığı yurtdışı faiz oranlarının görece olarak artmasına ve gelecek nesillerin artan borç yükü nedeniyle refah düzeyinin düşmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla bir ülkenin cari işlemler bilançosunda görülen değişiklikler ekonominin performansına ilişkin önemli göstergelerden biri olarak değerlendirilmekte, iktisadi kararlar ve beklentilerin oluşmasında belirleyici rol oynamaktadır (Erdoğan ve Bozkurt, 2009: 135-137).

2.2.2.2.5. Yatırım, Yatırım Talebi Kaymaları ve Tasarruf Yatırım Açığı

Cari açık, bir ekonominin tasarruf ve yatırım kararlarının tamamının göstergesidir ve bir ülke ekonomisinin tasarruf ve yatırımları arasındaki farkı yansıtmaktadır. Küresel düzeyde, tasarruf ve yatırımın ulusal dokusu, dünyanın geri kalanı ile olan dış dengeye eşittir, yani cari denge (fazla veya açık verilmesi) ulusal tasarruf ve yatırım arasındaki farkla bağlantılıdır. Cari işlemleri aşağıdaki denklemde formüle etmek mümkündür (Schweikert, 2000: 5).

$$CA = S - I$$

Feldstein ve Horioka (1979) yaptıkları bir çalışmada ulusal tasarruf oranları ve yatırım arasında son derece güçlü bir korelasyon olduğunu, tasarruf ve yatırımın birbirinden bağımsız hareket edemeyeceğini buna karşın Kraay ve Ventura (2002), tasarruf ve yatırımın birbirine kısa vadede değil, uzun vadede bağlı olduğunu saptamışlardır (Feldstein ve Horioka, 1979: 16). Yine Feldstein ve Horioka (1979), ulusal tasarruf ve ulusal yatırımlar arasındaki bağlantının ekonominin açıklık derecesi ile değişme olasılığını inceledikleri çalışmalarında, yurtdışı tasarruf ve yatırım arasındaki bağlantının ülkeler arasında değişebildiğini saptamışlardır, ancak ekonominin büyüklüğü veya uluslararası ticaretin önemine göre değiştiğine dair hiçbir bulguya rastlamamışlardır.

Örnek (2008)'in yaptığı literatür taraması ve ampirik çalışmasında, ulusal tasarrufun yüksek olduğu ülkelerde yatırımların da yüksek olduğu ve yüksek yatırım oranının da büyümeyi hızla artırdığı bulgusu ortaya çıkmıştır (Örnek, 2008: 209).

Yatırımların, yatırım fonksiyonu ve dünya faiz oranınca belirlenmesine karşın, Stiglitz önemli bir sorun olan düşük faiz oranlarına dikkat çekmektedir. Düşük faiz oranları, (kendi ürünlerine talep olmaması durumunda) üreticileri yatırım yapmak konusunda motive etmemektedir, tüketicileri de geleceklere dair endişeleri varsa- tüketmek üzere borç almaya heveslendirmemektedir. Ulusal hesaplar özdeşliklerini kullanarak, yatırım finansmanını şöyle ifade etmek mümkündür (Dornbusch, 1989: 301).

$$Yatırım = Tasarruf + Yurtdışından reel kaynak transferi$$

Genel iktisadi dengede; toplam kaynaklardan yabancı kaynak ile tüketim düşülerek özel kesim tasarrufları ve kamu kesimi tasarrufları elde edilmektedir. Özel kesim tasarrufları ve kamu kesimi tasarruflarının yatırımlarla eşit olması temin edilmelidir. Ancak, ekonomilerde tasarruf (S) ve yatırımlar (I), her zaman, özel ve kamu kesimi için ayrı ayrı birbirine eşit olmayabilir. Her iki kesimde de yatırımlar devamlı olarak tasarruflarla karşılanamayabilir, tasarruf-yatırım dengeleri değişebilmektedir. Bu durumda, kesimlerden birinin tasarruf fazlası, diğerinin tasarruf açığını karşılayabilmelidir. İktisadi açıdan temel problem; kesimlerden birinin tasarruf fazlasının diğerinin açığını karşılamaması durumunun ortaya çıkmasıdır; oluşan açık, dünyanın geri kalanının tasarruf fazlası (dış kaynak) kanalı ile kapatılacaktır. Ancak, cari işlemler açığının borçlanma ile finanse edilerek ekonominin (dış) borç rakamının artması, ülke ekonomisinin geleceği için tehdit oluşturmaktadır (Dornbusch, 1989: 301).

2.2.2.2.6. Dış Ticaret Hadleri ve Döviz Kuru

Kur, iki ülke yerleşiklerinin birbirleriyle ticaret yaptıkları fiyattır. İki ülke parasının görelî fiyatı nominal döviz kuru olup, iki ülkenin mallarının görelî fiyatı ise reel döviz kurunu vermektedir. Bir başka ifade ile reel döviz kuru; bir ülkenin mallarının diğer ülke malları ile değişim oranıdır ve ticaret hadleri olarak da isimlendirilmektedir (Mankiw, 2009: 142).

Krugman (2014)'a göre döviz rejimlerinin makroekonomi için çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Para ve maliye politikalarının etki ve etkinliğinin dalgalı ve sabit kur altında oldukça farklı olacağını ve döviz rejimlerinin Mundell-Fleming ruhunun çok fazla olduğu finansal krizlerin olasılık ve doğası üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu söylemektedir. Krugman'a göre ulusların kendi borçları üzerinden güven krizleriyle karşı karşıya kalma olasılıklarının belirlenmesinde döviz rejimlerinin büyük önemi vardır (Krugman, 2014: 471).

Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel tarafından farklı bölgelerden seçilen sekiz ülke (Şili, Arjantin, Brezilya, Tayland, Malezya, Kore ve Tayvan) incelendiğinde, politik bir değişken olarak ele alınan reel döviz kurunun cari açık üzerindeki etkisi saptanmıştır. Bu etkinin bertaraf edilebilmesi için döviz kurunun değer kazanması durumunda dış borç için ödenen faizlerde düşüş meydana gelmesi ya da döviz kurunun değer kaybetmesi durumunda dış borç için ödenen faizlerde artış olması gerektiği vurgulanmıştır. Sloman (2006), döviz kurunun yükselmesinin ithalatı ucuzlatacağını ve bu nedenle ihracatın daha pahalı hale geleceğini belirtmiştir. Döviz kurundaki bu değişim nedeniyle; cari işlemler de açık vermektedir (Sloman, 2006: 32).

Reel döviz kurunun düşmesi, yabancı malların görelî olarak ucuzlaması ve yurtiçi malların görelî olarak pahalılaşması demektir. Reel döviz kurunun yükselmesi, yabancı malların görelî olarak pahalılaşması ve yurtiçi malların görelî olarak ucuzlaması anlamına gelmektedir. Net ihracat, reel döviz kurunun bir fonksiyonudur.

Yaman (2011), reel döviz kurunun yatırımlara (genellikle nasıl etkileyeceği belli değildir) ve tasarruflara etkisi olduğunu belirtmiştir (Yaman, 2011: 57).

Döviz kuru değer kazanırsa, ihracat sektörü yatırımlarında bir gerileme ve üretkenliği artırabilmek üzere yatırımlarda bir yükselme olabilir. Oluşan dezavantaj bertaraf edilerek denge sağlanmış olur. Döviz kurunun değerlendirilmesi, varlıklarda bir artış getirecektir, tasarruf etme isteği azalacaktır.

Standart Mundell-Fleming modeli, reel döviz kuru artışının (ulusal paranın reel bazda değer yitirmesi) ekonomiyi genişletici yönde etkileyeceğini vurgulamaktadır. Ödemeler bilançosu dengesi olan dış denge, döviz kurunun değer kaybetmesine izin verilmesi ve para arz ve talebinin daha düşük kur düzeyinde eşitlenmesiyle onarılabilir. Bu durum, daha yüksek enflasyonun ortaya çıkabilmesi nedeniyle iç denge amacıyla çatışmaktadır. İç ve dış amaçlar arasında benzer birçok çatışma olabilir. Her durumda çatışmanın doğası döviz kuru rejimine bağlıdır. Ulusal paranın dış değerindeki değişimleri ve gerçekleştirilen uluslararası ticaret akımları arasında yoğun bir ilişki vardır. Dış ticarete fazla veren ülke paraları revalüe (ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerlendirilmesi), açık veren ülke paraları da devalüe (ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kaybetmesi) olmaktadır. Ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değeri açısından, uluslararası ticaret akımları yanında sermaye akımları da büyük önem kazanmıştır. Bu konudaki gelişmelerin ödemeler bilançosundan takip edilmesinde fayda vardır. İthalat fiyatlarında artış durumunda dış ticaret hadlerinde bir bozulma olmaktadır, bu da reel geliri azaltarak gelirin harcanan kısmını artırmaktadır. Harcamalarda meydana gelen artış, cari işlemler açığını artırma yönünde etkilemektedir. Dış ticaret hadlerinde meydana gelen sürekli kötüye gidişin Harberger-Laursen-Metzler Hipotezi'ndeki etkinin tersi bir etki yaratacağı düşünülmektedir. Dış ticaret hadlerindeki bozulmanın reel geliri düşürmesi halinde, hanehalkı giderlerini kısacak ve tasarruf edecektir. Cari işlemler açığı azalacaktır. Dış ticaret hadlerindeki artışın kısa vadede cari işlemler açığını artırdığı; uzun vadede cari açık üstünde bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Dış ticaret hadleri, cari işlemler hesabında kısa dönemde dalgalanmaya sebep olan mühim bir belirleyicidir (Yaman, 2011: 58).

2.2.2.2.7. Enerjide Dışa Bağımlılık

Dünya genelinde büyümeden kaynaklanan talep artışı sebebiyle enerji kalemleri içerisinde en fazla paya sahip olan petrol giderleri, toplam ithalat içerisinde önemli bir paya sahiptir ve dış ticaret hadlerini etkilemektedir. 15 Avrupa Birliği ülkesinde enerji kullanımında petrol %44 ile ilk sırayı almaktadır ve bu ülkeler dış enerji kaynaklarına %70 bağımlıdır, bu bağımlılık gelecekte de artarak devam edecektir. Petrol fiyatlarının düşük seyretmesi, dış ticaret hadlerinin ihracat lehine dönmesine yol açmaktadır. Petrol fiyatlarının düşmesi, ithalat giderlerinin de düşmesi demektir. 1970'lerde yaşanan yükseliş sonrasında petrol fiyatları 1980-1998 döneminde reel bazda %80 düşmüştür, 2007 itibari ile ihracatının %75'ini petrol ve doğalgazdan oluşan enerjiden oluşan, dünya petrol

rezervlerinin yarısına sahip olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi ekonomileri de petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan etkilenmektedir (Erdoğan ve Bozkurt, 2009: 160).

Makroekonomik değişkenler üzerinde petrol fiyatlarının oynaklık yaratan etkisi söz konusudur. Erdoğan ve Bozkurt'a (2009) göre dış ticaret hacminin dışsal bir faktör olan girdi maliyetlerindeki değişimlere göre şekillenmesi oldukça büyük bir tehlike arz etmektedir ve dış ticaret açığı ve beraberindeki cari açık artışını hızlandırabilecek gelişmeler önemli bir risk unsurudur (Erdoğan ve Bozkurt, 2009: 160).

2.2.2.2.8. Bütçe Açığı

Bütçe açığının oluşması, merkezi hükümetin harcama kaleminin vergi gelirlerini aşması durumudur. Bütçe açıkları, kamu açıklarının en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bütçe açığın en önemli nedeni; giderek artan kamunun borç stoğunun bütçenin üzerinde artan baskısıdır. Bu durum, zamanla açık–borç–faiz döngüsü içinde gelişerek büyümektedir. Üç çeşit bütçe dengesi söz konusu olmakla beraber günümüzde bu listeye çok çeşitli denge durumları da eklenmektedir. (Meriç, 2003: 519).

Açık pozisyonla ilgili olarak, tüm ülkelerde Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (Public Sector Borrowing Requirement) tanımı kullanılmaktadır. Kamu kesimini oluşturan tüm birimlerin toplam gelirleri ile toplam harcamaları arasındaki fark (General Government Financial Deficit) olarak tanımlanmaktadır (Meriç, 2003: 519).

Keynes, Mundell-Fleming çerçevesinde, bütçe açığındaki bir artışın faiz oranlarında yukarı yönlü bir baskıya neden olacağını göstermiştir. Bu baskı, sermaye girişlerine ve döviz kurlarının değerlendirilmesine neden olacaktır. Değerlenen döviz kurları, ihracatın cazibesini düşürür ve ithalatı daha cazip hale getirir. Esnek kur sistemi altında cari işlemler daha da kötüleşir. Sabit kur rejimi altında ise bütçe açığı daha yüksek reel gelir veya fiyatları yaratır ve cari işlemler dengesini kötüleştirir. Sabit ve esnek kur rejimleri altında, bütçe açığı, cari işlemler açığını genişletecektir. (Meriç, 2003: 520).

Oktayer ve Bakkal (2003), bütçe açıklarından cari işlemler açıklarına doğru bir ilişkinin varlığına ve ödemeler dengesinin bozularak yabancı kaynak ihtiyacının daha da arttığına dikkatleri çekmektedir (Oktayer ve Bakkal, 2003: 218).

Cari dengesinde sorun yaşayan bir ekonominin kamu bütçe dengesi ya da tasarruf açığı (I-S) sorunuyla karşı karşıya kaldığı açıktır. Bütçe açığı olan bir ekonomide yurtiçi tasarruflar, bu açığın karşılanmasına kaydırılmaktadır. Bu durumda faizler artmakta, yatırımlar azalmaktadır.

2.2.3. Cari İşlemler Açığına Yönelik Yaklaşımlar

Uluslararası iktisadi gelişmeler tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde, cari işlemler dengesi ile döviz kuru, yurt içi ve yurt dışı ekonomik aktivite düzeyi, para ve maliye politikaları arasındaki dinamik ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Cari işlemler dengesini açıklamaya yönelik teorik çerçeve bazı

yaklaşımların bir araya getirilmesi ile oluşturulabilmektedir. Esneklikler Yaklaşımı, Toplam Harcama Yaklaşımı, Mundell-Fleming Yaklaşımı, Parasal Yaklaşım ve Tüketimin Dönemler Arası İkamesi Yaklaşımı ödemeler dengesi ve cari işlemler dengesini açıklamaya yönelik belli başlı yaklaşımlardır.

2.2.3.1. Esneklik Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı; dış ticarete tarife ve kısıtlamaların bulunmadığı, devalüasyon sonrası yurt içi fiyatların değişmediği, uluslararası piyasalarda mallar arasında tam ikamenin geçerli olduğu, uluslararası harcama ve gelir düzeylerinin sabit olduğu varsayımları altında devalüasyon sonucu değişen mal ve hizmet fiyatları sonucunda üretim ve tüketimdeki ikame olanaklarına odaklanmaktadır. Uluslararası nispi fiyat hareketlerinin net ticaret akımlarını etkilediği görüşünün genelindeki Esneklik Yaklaşımı, uluslararası ticaret akımlarının arzın ve talebin durağan fiyat esneklikleri tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. (Seyidoğlu, 2007: 335).

Esneklikler yaklaşımına göre devalüasyondan beklenen ithal mal ve hizmetlerin fiyatının yükselmesi sonucunda ithal malların talebinin kısılması ve döviz giderlerinin azalmasıdır. Diğer taraftan ihracat malların yabancı para cinsinden ucuzlaşmasına ve yabancı tüketicilerin bu mallara olan talebinin artmasına imkan veren devalüasyon bu yönüyle de döviz artırıcı bir mekanizma görevi görmektedir. Dış denge üzerinde olumlu etkinin olabilmesi için ihracat gelirlerinin artırılırken, ithalat giderlerinin azaltılması gerekmektedir. Bu ise Marshall Lerner koşuluna bağlıdır ki; buna göre arz esnekliklerinin sonsuz olması varsayımı altında ithal malların yurtiçi talep esnekliği ile ihracat malların dış talep esnekliği toplamının 1 yahut 1'den büyük olması gerekmektedir. Talep esneklikleri toplamı 1'den ne kadar büyükse devalüasyonun yahut kur değişmelerinin dış dengeyi sağlamadaki rolü o kadar etkili olmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 335).

2.2.3.2. Toplam Harcama Yaklaşımı

Toplam Harcama Yaklaşımı devalüasyon ile cari işlemler açığının giderilmesinin bazı eksikliklerinin bulunmasından dolayı Esneklikler Yaklaşımına eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Esneklikler Yaklaşımının devalüasyon işleminin yapılmasının ardından gelir faktörünü dikkate almamıştır. İlk safhada devalüasyon ihracatı artırıcı ve ithalatı caydırıcı yönde fonksiyon gösterirken sonrasında ithal edilen malların yurt içinde üretilmesi neticesinde oluşan üretim ve gelir artışı tekrar ithalatı artma eğilimine sokmaktadır. İthalattaki bu artma eğilimi ödemeler dengesindeki iyileşmeyi kısıtlayıcı rol oynamaktadır. Bu nedenle Toplam Harcama Yaklaşımı ödemeler bilançosunu denkleştirme aşamasında gelir faktörünü de analizlerine dâhil etmiştir. Keynesyen gelir belirleme modeli dikkate alındığında, toplam harcama ve gelir düzeyi (Y) etkileşimi aşağıdaki eşitlikteki gibidir;

$$Y = I + C + G + (X - M)$$

Eşitlikteki $I + C + G$ toplam yurtiçi harcamalar (A) olarak tanımlandığı takdirde eşitlik $Y = A + (X - M)$ halini alacaktır. Ticaret dengesi gelir ile toplam harcamalar arasındaki farka eşittir. Ticaret dengesinin negatif oluşu söz konusu ülkenin toplam harcamalarının toplam gelirinden fazla olduğunu

göstermektedir. Dış ticaret dengesinin yeniden sağlanabilmesi harcamalar azalırken gelirin daha az düşmesine ya da gelir artarken harcamaların daha az artmasına bağlıdır. Buradan hareketle dış ticaret açığının iyileştirilmesi hedefleniyorsa ya üretim düzeyinin artırılması ya da toplam harcamanın kısılması gerekmektedir. Ekonominin eksik istihdamda faaliyet gösterdiği koşullarda yurtiçi harcamanın üretimdeki artış oranından daha küçük olması şartı ile ihracat gelirlerinin artışı üretim artışını destekler nitelikte olabilmektedir.

Yurtiçi üretimdeki bu artış yurtiçi üretim ve yurtiçi harcama arasındaki farkı (dış ticaret açığını) giderici etkide bulunabilecektir; fakat belirtmek gerekir ki, reel milli gelir artışı harcamaları da artırır. Ancak gelir artışının bir kısmı tasarruflara ayrıldığından yurtiçi harcamadaki artış yurtiçi gelir artışından daha küçük olacaktır. Marjinal harcama eğiliminin 1'den küçük olduğu varsayımı altında devalüasyon dış dengeyi düzenleyici rol üstlenirken, marjinal harcama eğiliminin 1'den büyük olması halinde devalüasyonun dış ticaret bilançosunu iyileştirmesine yönelik rolü ortadan kalkmaktadır. Ekonominin tam istihdam düzeyinde faaliyet gösterdiği durumlarda üretimin daha fazla artırılmaması sonucunda net ihracatı artırabilmek için yapılması gereken yurtiçi toplam harcamaların azaltılmasıdır. Tüm bu aktarılanlar ışığında düşünüldüğünde devalüasyon gibi harcama kaydırıcı politikalarından başarılı sonuçlar alınabilmesi için mutlaka sıkı para ve maliye politikaları gibi harcamaları kısıtlayan mekanizmaların harekete geçirilmesi gerektiği görüşü kabul görmektedir (Tiryaki, 2002: 36).

2.2.3.3. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşım Robert Mundell, Harry Johnson ve Jacop A. Frenkel'in katkıları ile 1970'li yılların başında geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Döviz kurlarının yabancı para birimlerinin ulusal para birimi cinsinden fiyatı olarak kabul edilen bu yaklaşıma göre döviz kuru para piyasasının dengesine bağlı olarak oluşmaktadır. Diğer teorik yaklaşımlardan farklı olarak parasalcı yaklaşımda döviz kuru değişimi cari işlemler yerine resmi rezervlere bağlıdır. Parasalcı yaklaşıma katkıda bulunan ekonomistler bu yaklaşımda esnek kur yaklaşımının sabit kur yaklaşımına göre daha üstün olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sermaye piyasalarında kısıtlamaların olmayışı, sermaye hareketlerinde tam serbestlik oluşu ve beklentilerin döviz talebini etkilemesi gibi varsayımları bulunan parasalcı yaklaşıma göre tam istihdam piyasa koşulları geçerliken ücretler ve fiyatlar tam esnektir. Yine parasalcı yaklaşımın bir diğer varsayımı piyasalarda işlem yapan aktörler bu işlemleri maliyetsiz gerçekleştirirler ve dolayısı ile tek fiyat yasası geçerlidir. Fiyatlar dışsal nominal para arzı tarafından belirlenirken, para talebini belirleyen faktörler reel gelir ve reel faiz oranı olmaktadır. Parasalcı yaklaşıma göre; Ekonomik büyümenin sonucunda ulusal para değerlenir ve döviz kurları düşer. İki ülkenin ulusal parasının nispi arz ve talebine göre döviz kurlarının oluştuğunu söyleyen bu yaklaşıma göre döviz kurları reel gelirden ve beklentilerden etkilenmektedirler (Tiryaki, 2002: 38).

Parasalcı yaklaşım bir malın fiyatının o malın arz ve talebine bağlı olarak oluştuğu görüşünün ulusal paralar içinde geçerli olduğunu savunmaktadır. En açık ifade ile döviz kuru ulusal paranın

fiyatıdır. Arz edilen para miktarı talep edilen para miktarını aştığı halde söz konusu para döviz piyasasında değer kaybetmektedir. Parasal yaklaşımı savunan iktisatçılara göre sabit kur sisteminde dış ödeme açığı bulunması durumunda Merkez Bankası döviz satışı yaparak resmi döviz rezervlerini azaltmaktadır. Bunun sonucunda ithalat ve toplam tüketim kısılarak dış açık giderilmiş olmaktadır. Dalgalı kur sisteminde ise bir müdahaleye gerek yoktur, ödemeler bilançosu dengesi döviz kuru hareketleri yoluyla kendisi dengeye gelebilmektedir. Dış ödeme açıklarının para arz ve talebindeki dengesizlikten kaynaklandığını söyleyen parasalcı yaklaşımı savunan ekonomistlere göre devalüasyon dış ödeme açıklarını gidermek konusunda etkili bir mekanizmadır (Tiryaki, 2002: 39).

Gümrük tarifeleri ve kota gibi ithalat kısıtlamaları ile ithal malların fiyatları yükselirken oluşan enflasyonist baskı sonucunda nominal para talebi artar ve bu da dış denge üzerinde olumlu sonuç vermektedir. Dış dengeyi sağlayıcı bir diğer faktör milli gelir artışıdır, ulusal gelirden meydana gelen bir artış reel para talebini artırarak ödemeler bilançosu fazlası oluşur. Parasalcı yaklaşım paranın ekonomi üzerindeki oluşturduğu etkiyi çok fazla ön plana çıkarmıştır ve reel milli gelir artışının ödemeler bilançosu üzerinde oluşturduğu etki Keynesyen görüşten farklıdır.

2.2.3.4. Dönemler Arası Tüketim Yaklaşımı

Cari dengeye dönemlerarası tüketim yaklaşımı, toplam harcama yaklaşımının genişletilmiş hali gibi görülebilir. Dönemlerarası yaklaşımda ilave olarak özel kesim tüketim ve yatırım kararlarının ileriye dönük beklentilerle hareket ettigine dikkat çeker. Farklı dönemlerdeki mal ve hizmet değişimi ile dış borçlanmaya veya dış borç vermeye dönemlerarası ticaret anlamı ile bakılabilir. Ayrıca söz konusu yaklaşım görece fiyatları, yatırım ve tasarrufların belirleyicisi olarak görür. Bu yönüyle dönemlerarası tüketim yaklaşımına toplam harcama ve esneklikler yaklaşımlarını modern bir sentezi olarak kabul edilebilir (Gandolfo, 2003; 450).

2.2.4. Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri

Cari işlemler dengesinin hem yurtiçi hem de yurtdışı belirleyicileri bulunmaktadır. Maliye politikası ve döviz kurları yurtiçi belirleyiciler olarak kabul edilirken dış ticaret hadleri ve yurtdışı reel faiz oranı da yurtdışı belirleyiciler olarak dikkate alınabilir.

2.2.4.1. Ticaret Hadleri

Bir ülkenin uluslararası sahada oluşan ihraç fiyatları ile ithal fiyatlarının birbirine oranlanması olarak tanımlanan dış ticaret hadleri; ülkelerin karşılıklı kar zarar durumunu ortaya koyar. Dış ticaret haddi, toplam harcamalar içinde dış ticaret payı yüksek olan ülkelerde, ödemeler dengesine ve milli gelire ciddi etki eder. Ayrıca dış ticaret hadleri, ülkeler arasında artan gelir farklılıklarını da azaltıcı bir rol oynar. Yani dış ticaret haddinin pozitif yönde ilerlemesi durumunda, ülkenin kişi başına düşen geliri açısından iyileşme söz konusu olacaktır (Bektaş, 2007:25)

Dış ticaret hadlerinde meydana gelen kısa dönemli geçici bozulmalar milli gelirin reel değerinde azalmaya ve reel faiz oranlarında değişmeye neden olur. Milli gelirden meydana gelen daralma ise harcamaların azalmasına sebebiyet verir ve ödemeler bilançosunu olumsuz yönde etkiler.

2.2.4.2. Döviz Kurları

Reel döviz kuru, aynı para birimi ile ölçülmüş yurtdışı fiyatlarının yurtiçi fiyatlara oranıdır. Bu oran ekonominin yapısı ile ilgili farklı fikirler verebilir.

Döviz kuru artışı yani devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici bir sonuç doğurması Marshall-Lerner Koşulu'na bağlıdır. Arz esnekliklerinin sonsuz olması varsayımı altında, bu koşul ithal mallarının yurtiçi talep esnekliği ile ihracat malları dış talep esnekliği toplamının 1'e eşit veya 1'den büyük olması şeklinde ifade edilir. Bu koşul altında döviz kuru cari denge ile pozitif ilişkilidir. Dönemler arası ikame göz önüne alındığında ilişkinin yönü konusu belirsizdir (Erkılıç 2006:26).

Gelir düzeyindeki artışlar hane halklarının toplam harcamalarının artmasına neden olur bu durum ise döviz talebini artırır. Dış denge açısından bu durum ithalatın artması ve dış ticaret bilançosunun açık vermesine neden olacaktır. Söz konusu fark ödemeler bilançosunun da açık olarak yansır. Döviz talebindeki artış ulusal paranın değer kaybetmesi ve kurların artması sonucunu ortaya çıkarır. Kurlardaki artış ise dış denge açısından ihracatın artması anlamına gelir ve dış ticaret bilançosunun açıkları kapanır. Bunun birlikte hane halklarının talep ettiği mal bileşiminde ithal mallara doğru bir artış olursa yani tercihler değişirse ithal malların talebi artar, bu durumda döviz talebi artar ve dış açığa neden olur, bunun sonucunda da yine kur yükselir, ihracat artar, ithalat azalır ve dış denge sağlanmış olur (Erkılıç 2006:26).

Faiz oranlarının cari işlemler dengesi üzerinde biri doğrudan diğeri dolaylı olmak üzere iki etkisi mevcuttur. Dış borç ödemelerine faiz oranları doğrudan etki ederken, toplam harcamaların faizlerdeki dalgalanmalara göre değişmesi faizlerin dolaylı etkisidir. Buna göre borç sahibi ülke için yüksek faiz daha fazla para ödenmesine ve harcanabilir gelirin azalmasına sebep olur. İlk etki cari işlemler dengesini bozma yönünde gerçekleşirken ikincisi iyileştirme yönünde gerçekleşir. (Togan vd 2011:16)

2.2.4.3. Mali Politikalar

Ödemeler bilançosundaki dengesizliklerin otomatik denkleştirme mekanizmalarıyla giderilme imkânı olmadığı zaman ekonomi yöneticileri para ve maliye politikalarına başvururlar. Maliye politikası araçları vergiler ve kamu harcamalarıdır. Mali politikalar ekonominin uyarılması için kaldıraç niteliğindedir (Fırat, 2015:23).

Ricardo denkliğinde vergilerdeki ve transferlerdeki hareketler toplam talebi etkilemez. Ricardocu Denklik Hipotezine göre, mevcut dönemde vergilere yapılan indirimlerin tüketicilerin gelecekte yeniden vergi artışı yapılacağı beklentilerinden dolayı tüketimlerini arttırmaları ile

sonuçlanmamaktadır. Sebebi de; rasyonel davranışa sahip hane halkının, harcanabilir gelirlerindeki artışı gelecekteki vergilere yapılacak artışları ödeyebilmek için tasarruf etmesidir. Sonuç olarak vergi gelirlerindeki artışa karşın kamu harcamalarının da değişmediği varsayımı altında bütçe açıklarına sebep olan vergi gelirlerindeki azalmanın cari açık ile ilişkisi yoktur (Yücel vd 2003:100).

Maliye politikasının etkilerini açık bir ekonomide sabit ve esnek döviz kuru uygulamasıyla işleyişi klasik analizi Mundell tarafından yapılmıştır. Bu model maliye politikası ile cari işlemler dengesi arasındaki bağlantıyı net bir şekilde ifade eder. Modele göre; mali genişleme, ulusal geliri artırır ve yabancı döviz piyasalarında yurtiçi parayı güçlendirir. Bu iki etki ithal edilen mal talebinin artması sonucunu doğurur (Yücel vd 2003:100).

Döviz kurundaki artış ihracat talebini düşür ve ticaret dengesi bozulur, bu aşamada devreye giren maliye politikası arz fazlası gözüken mallar için talep yaratabilir. Bu durum da fiyatlar genel düzeyi ve milli gelir artar. Nominal para stoku sabitken, faizlerde yukarı doğru bir baskı oluşur. Böylece ortaya çıkan sermaye girişi döviz kurunun değerlendirilmesine neden olur. Bu, Mundell-Fleming Modeli' nin temel özelliğidir. Maliye Politikası kanalıyla yaratılan geçici genişleme ani bir reel gelir artışı yaratır. Talep fazlası nedeniyle fiyat artışları devam eder. Zaman içinde döviz kurunun aşırı değerlendirilmesi, maliye politikası uygulamaları sona ermiş olsa bile devam edecektir. Böylece resesyon ortaya çıkar ve reel döviz kuru ilk düzeyine döner (Yücel vd 2003:100).

Sonuç olarak, vergilerle finanse edilmiş kısa vadeli mali genişlemeler cari işlemler dengesinde neden olurken uzun vadede belirsiz etkiler ortaya çıkarmaktadır.

2.2.5. Sürdürülebilir Cari Açık

Ülke ekonomik performansının değerlendirilmesinde önemli ekonomik göstergelerden biri olan cari işlemler dengesi özellikle 1970'lerin sonunda yaşanan petrol krizinden sonra gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin petrol ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla büyük dış borçlar vermeleri, ülke ekonomisi için harcama ve gelir arasında istikrarlı bir dengenin korunmasının önemli olduğunu ortaya çıkartmış ve bu ülkeler için öncelikli olanın cari açığın finansmanından çok sürdürülebilirliği olduğunu ortaya çıkmıştır. Cari işlemler açıklarının sürdürülebilir olup olmadığı konusunda temel bir kural olmamakla birlikte literatürde bu konu üzerine bazı kriterler geliştirilmiştir. Bu kısımda Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği ve cari işlemler açıklarının değerlendirilmesinde kullanılan yaklaşımlar ve kriterler incelenmiştir.

Lawson doktrini:

Cari açık sorununun sürdürülebilirliğine dair görüşlerin ilki Nigel Lawson tarafından ileri sürülen Lawson doktrini'dir. 1970'lerin ikinci yarısında yaşanan petrol krizi hem az gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri etkilemiş, Petrol İhraç Eden Ülkelerin(OPEC) petrol fiyatlarında yaptığı zamlar, bu ülkeler ödemelerini borçlanma yoluyla yapmaya yönlendirmiş ve aldıkları borçları ödeyememeleri sonucunda dış borç krizleri yaşamalarına ve dolayısıyla da ülkelerin büyük cari açıklar

vermesine sebep olmuştur. Bu dönemde birçok ülkede görülen cari açık problemleri ekonomistlerin dikkatini bu yöne çekmiş ve 1988 yılında İngiltere eski maliye bakanı Nigel Lawson'un Uluslararası Para Fonu(IMF)'da yapmış olduğu konuşma literatüre Lawson Doktrini olarak geçmiştir.

Bu yaklaşıma göre sıkı maliye disiplini uygulayan ülkelerde büyümeyi finanse etmek amaçlı verilen özel sektör kaynaklı cari açıkların sorun oluşturmayacağı, cari açığın temel sebebinin geçmişten gelen bütçe açıkları olduğu ve eğer bütçe dengede ise özel sektör kaynaklı verilen açıkların sorun yaratmayacağı ileri sürülmüştür. Fakat Lawson Doktrin'ine karşı eleştiriler eski Amerikan Hazine Sekreteri Lawrence Summers tarafından 1994'te Meksika'da yaşanan krizin ardından gelmiştir. Summers'e göre özel kesim kaynaklı oluşan cari açık sorununu zararsız görmek yanlıştır ve cari açığın GSYİH'nin %5'ini geçtiği durumlarda tehlike arz edeceğini ileri sürmüştür. Bazı Latin Amerika ülkelerinde artan yatırımlarını karşılayamamalarına bağlı olarak ortaya çıkan cari işlemler açıkları, 1982'de ulusal borç krizlerinin oluşmasına sebep olmuş ve güçlü bütçe dengelerine sahip ülkelerde cari işlemler açıkları verebileceği ortaya çıkmış ve cari açığın sürdürülebilirliği konusunda şüpheler oluşmuştur. Bu dönemde Standley ve Fisher yaptığı açıklamalarda, büyük cari açıkların sürdürülemez olduğunu ileri sürmüşlerdir (Edwards, 2001: 16).

Dornbusch sınırı:

Lawson Doktrin'ine karşı olarak ortaya çıkan bu yaklaşım eski Amerikan Hazine Sekreteri Lawrence Summers tarafından ileri sürülmüştür ve Dornbusch sınırı olarak da bilinmektedir. Bu yaklaşıma göre cari açıkların özel kesim kaynaklı olmasından dolayı zararsız olarak düşünülmesi yanlıştır. Bir ekonomideki cari açıkların o ekonominin GSYİH'nin %5'ini aşması durumunda sürdürülebilirlik açısından tehlikeli olabileceği ileri sürülmüştür. Önemli kriz göstergelerinden olan Cari Açık/GSYİH oranının %5'i aştığı durumda ülkede kriz riski yüksektir. Sermaye hareketlerinin bir yansıması olan Cari Açık/GSYİH oranının %5 oranını aşması o ülke için bir kriz belirtisidir ve kriz ortamında bulunan bir ülkenin cari açığının sürdürülebilirliğini sağlaması zordur. Dornbusch sınırının ileri sürdüğü Cari Açık/GSYİH oranının %5 aşması durumunun sürdürülebilirlik açısından tehlike oluşturması durumunun sürdürülebilirliğin açıklanması için yeterli olmadığını ileri sürenler olmuştur. Dornbusch sınırını eleştirenlere göre sürdürülebilirlik etkileyen politik istikrar, yatırım tasarruf oranı, ihracat ithalat dağılımı, faiz oranı, enflasyon, ekonomik büyüme ve dış açıklık gibi değişkenlerin de dikkate alınması gerekmektedir (Dornbusch, 1993: 351).

Milessi-Ferretti ve Razin (1996):

Milessi-Ferretti ve Razin (1996), cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi için ülkenin makroekonomik politikalarının, politik istikrarının, yapısal özelliklerinin ve piyasa beklentilerinin değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Makroekonomik politikaları değerlendirirken döviz kuru politikası ve esnekliği göz önüne alınmıştır. Bu yaklaşıma göre döviz kurunun esnekliği olası bir kriz durumunda ülkenin cari açığının sürdürülebilirliğini

etkilemektedir. Bu yaklaşıma göre döviz kuru ile para politikası arasında oluşan bir istikrarsızlık ve ülkeye yüksek miktarda sermaye girişi döviz kurunu yükselterek, ülke ihracatını olumsuz yönde etkileyecek ve cari açığın sürdürülebilirliğini etkileyecektir. Bu yaklaşıma göre ülkenin politik istikrarı da sürdürülebilirliğin değerlendirilmesinde önemlidir. Politik istikrardaki oluşan belirsizlikler ve uygulanmakta olan politikalar makroekonomik politikaları da etkileyerek ülkeye girip çıkan sermaye hareketlerini etkileyecek ve dolayısıyla da cari açığın sürdürülebilirliğini etkileyecektir. Ülkenin yapısal özellikleri değerlendirilirken ülkenin yatırım ve tasarruf oranları, dışa açıklığı finansal yapısı, ekonomik büyümesi, dış ticareti dikkate alınmıştır. Yüksek ve hızlı büyüme, yatırım ve tasarruf oranlarının yüksekliği ülkenin cari açığını sürdürülebilirliğini olumlu yönde etkilerken dış ticarete artış özellikle ihracattaki ve ihraç edilen malların üretiminde görülen artış ülkenin dış ticaretinde gözlenen açıklıkları kapatarak cari işlemler dengesini ve cari açıkların sürdürülebilirliğini olumlu yönde etkileyecektir. Dış ticarete olan açıklık, ülke cari açığı ve ülkeye döviz sağladığı için önemli olmakla birlikte burada dikkat edilmesi gereken nokta borçların vadesi, hangi para birimiyle ödeneceği ve faiz şeklidir (Milesi-Ferretti vd, 1996: 3).

Ülke cari açığının sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesinde ülkede uygulanan politik uygulamalar ve bunların istikrarı da önemlidir. Özellikle uygulanan politikaların hükümet değişimleri ardından değişmesi, bu dönemlerde gözlemlenen politik belirsizlikler ve uygulanmakta olan politikaların sermaye hareketlerini etkilemesi cari işlemler açığının sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Roubini ve Wachtel (1997):

Roubini ve Watchtel(1997)'e göre ülke cari açığının sürdürülebilirliği büyüme, yatırım, tasarruf ve kamu bütçesi gibi cari açığın kaynaklarına; kısa dönemli sermaye yatırımları doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portfolyo akımları ve sermaye akımları gibi sermaye akımlarının yapısı ve boyutuna; ticaret açığı veya fazları gibi cari açığın yapısına; reel döviz kurunun değer kazanması ya da döviz rezervleri gibi ülkenin döviz yapısına; politik istikrar, ekonomideki finansal kırılganlık ve belirsizliklere bağlıdır (Roubini vd,1997: 5)

Calderon, Chong ve Zanforlin (1999):

Calderon, Chong ve Zanforlin (1999), cari açığın sürdürülebilirlik göstergeleri olarak ülkenin büyüme oranı, kamu ve özel kesim tasarrufları, makroekonomik belirsizlikler gibi yurtiçi ekonomik faktörlerle; ticaret hadleri, reel efektif döviz kuru, dış borç, döviz kuru, dışa açıklık gibi dış sektörlere; uluslararası faizler ve sanayileşmiş ülkelerin büyümelere gibi dünya ekonomisindeki gelişmelere bağlamıştır (Calderon vd, 1999: 3).

2.3. Ekonomik Büyüme

İktisadi büyüme, bir ekonominin üretim hacminin birbirini takip eden dönemler şeklinde artması olarak tanımlanmaktadır. Bir ülkedeki kaynakların miktarının ya da onların verimliliğinin

artmasıyla birlikte üretim koşullarının iyileştirilmesi veya üretim teknolojisi ile kurumsal çerçevenin değiştirilerek daha büyük üretim seviyelerine ulaşması iktisadi büyüme olarak kabul edilmektedir (Tezel, 1995:2).

Öte yandan iktisadi büyüme kavramını daha iyi anlayabilmek için kalkınma kavramının iktisadi büyümeden farkını tam olarak ortaya koymak gereklidir. Bilindiği üzere iktisadi büyüme ve kalkınma kardeş kavramlardır ve çoğu insan bu kavramları birbirini yerine kullanmaktadır. İktisadi büyüme, reel GSYİH'da bir yılda meydana gelen değişmeye ağırlık verdiği için gelişmiş ülke ekonomileri büyümeye odaklanmıştır. Fakat az gelişmiş ülkeler kalkınmaya daha fazla önem vermektedir. Eğer bir ülkede yaşayan insanların refah düzeylerinin yükseltilmesi yanı sıra ülke ekonomisinin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını değiştirme gibi bir amaç varsa ekonomik kalkınmadan bahsedilir. Aslında kalkınma hem ulusal gelir artışını hem de ekonomik ve sosyal yapının değişmesini ifade ettiği için iktisadi büyümeyi de kapsamaktadır (Taban, 2011:2).

Bu bölümde ekonomik büyüme kavramı, büyüme teorileri, ekonomik büyümenin ölçülme yöntemi, ekonomik büyümenin kaynakları ve ekonomik büyüme türlerinden bahsedilecektir.

2.3.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Modern dünyada, ekonomilerin büyümesi kavramına dair tespitler, ancak 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ekonomik büyümenin, bu yönüyle kavramsal açıdan yeni sayılabilecek bir terim olduğu söylenebilir. Bunun nedenlerini, sanayi devriminin olası etkileriyle özdeşleştirmek mümkündür. Bilindiği üzere buhar gücünün makinelerde kullanılmaya başlandığı 1750'li yıllara kadar insanoğlu, geçimlik ekonominin kısıtlı sınırları içerisinde varlığını sürdürmekteydi. Ancak, Sanayi Devrimi'yle kitlesel üretimin emekleme aşamasına geçişle birlikte ekonomistler, tarihte ilk kez üretimi, tüketiminden olabildiğince fazla vermeye başlayan ülkelerde, kişi başına düşen milli geliri ölçmeye başladılar. Yapılan ölçümlerde ise yıldan yıla olumlu artışların yakalandığı gözlemlendi. Bu pozitif etkinin ortaya çıkmaya başlamasının öncesinde, çeşitli ülkelerdeki kral ve imparatorların zenginlikleri birbirlerinden oldukça farklı olmasına rağmen, dünyanın neresine gidilirse gidilsin, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan sıradan halkın kişisel gelirleri neredeyse aynıydı. Ancak Sanayi Devrimi'yle birlikte bu sabitlik, değişkenlik göstermeye başlayarak, dünya genelinde farklı toplumlara ait kitleler arasında bir dalgalanma meydana getirdi (Yeldan, 2011: 10).

Dolayısıyla milli gelirin tarih boyunca ilk defa uluslararası farklılık gösterdiği bu dönemde, yıllara göre değişme eğiliminde olan ekonomik performansın ölçülmesi problematiğinin beraberinde kavramsal açıdan büyüme olgusunu da gündeme taşıdığı söylenebilir.

$$g = \frac{X_{t+1} - X_t}{X_t}$$

Formülde de görüldüğü üzere büyüme kavramı, nicel nitelikli bir kavramdır. Ancak bazen nitel faktörlere de vurgu yapan ekonomik gelişme kavramıyla karıştırılmaktadır. Daha açık bir

ifadeyle; ekonomik büyümenin sadece GSYİH'deki yıllık artış ve azalışlarla ilgilenmesine karşın; ekonomik gelişme, GSYİH'deki değişmelerin yanı sıra doğum oranları, yaşam beklentisi, hukukun üstünlüğü, kültürel faaliyetler, eğitim, sağlık vs. gibi nitel faktörlerle de ilgilenir. Bu bağlamda büyümenin ayırt edici özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz (Doğaner, 2013: 5).

- ✓ Ekonomik büyüme, nicel yönü ağır basan kantitatif bir olgudur.
- ✓ Uzun dönemle ilgilidir.
- ✓ GSYİH'deki nominal artışı değil, reel artışı ifade eder.
- ✓ İkame yatırımlarıyla ilişkili değildir.
- ✓ Gelir dağılımı üzerinde direkt olarak olumlu bir etkiye sahip değildir.
- ✓ Dinamik bir özelliği vardır. Yani büyümeyle birlikte ekonomide canlanma ya da istikrarsızlık gibi bir etki de görülebilir.
- ✓ Makro bir olgudur.
- ✓ Ekonomik büyüme, bilindiği üzere tek tipte gerçekleşmez. Olumlu şekillerde meydana gelebileceği gibi, beraberinde olumsuz ekonomik etkilerle de ortaya çıkabilir. Bu bağlamda farklı türleri içerisinde öne çıkmış bazılarına örnek vermek gerekirse (Erdoğan, 2013: 16).
- ✓ Spontane Büyüme: Devletin ekonomiye etkisinin minimize edildiği ve üretim faktörlerinin piyasa koşulları içerisinde kendiliğinden harekete geçmesiyle sağlanan büyüme türüdür.
- ✓ Planlı Büyüme: Tüm ekonomik sektörlerde etkinliğin sağlanarak verimliliğin yükseltilmesi amacıyla, kaynakların nasıl ve ne şekilde kullanılacağına, devlet mekanizmasına ait bir plan dâhilinde karar verilmesi sonucu gerçekleşen büyümedir.
- ✓ Kapalı Büyüme: Dışa bağımlılığın minimize edilmesi amacıyla ülkenin, üretimde ağırlıklı olarak kendi öz kaynaklarını istihdam etmeye çalışması sonucu ortaya çıkan ve yoğun devlet müdahaleciliğine dayanan büyüme şeklidir.
- ✓ Açık Büyüme: Serbest piyasa ekonomisini benimsemiş ülkelerde görülen ve ulus-ötesi emek – sermaye hareketlerinden etkin bir şekilde faydalanılması sonucu ortaya çıkan büyüme türüdür.
- ✓ Durgun Büyüme: Ekonomik büyüme gerçekleşirken, nüfus artış hızı da aynı ölçüde artmışsa, kişi başına düşen milli gelirden bir değişim olmaz. Buna durgun büyüme denir.
- ✓ Üstel Büyüme: Büyüme hızının giderek artması durumudur.
- ✓ Biyolojik Büyüme: Temel olarak biyolojik varlıkların yaşam sürecinden esinlenerek oluşturulmuş büyüme türüdür. Buna göre ekonomik büyüme, önce hızlı bir artış göstermekte, sonrasında zamanla büyüme hızı belirli bir noktaya kadar azalarak devam etmekte ve bu noktadan itibaren ise duraksamaktadır. Hatta bu sürecin sonunda, ekonominin küçülebileceği varsayılmaktadır.

- ✓ Dengeli Büyüme: Teori temelde sektörler arasındaki bağımlılık ilişkisine dayanır. Buna göre dengeli bir büyümenin sağlanabilmesi için örneğin yatırım malları ile tüketim malları, sanayi malları ile hammaddeler, dış talep ile iç talep arasında karşılıklı bir dengenin sağlanması gereklidir. Bir diğer deyişle üretim süreci sonundaki her çıktının, tüketilmek için bir pazar bulmak zorunda olduğu mantığından hareketle kurgulanmış büyüme türüdür.
- ✓ Dengesiz Büyüme: Her yönüyle dengeli bir büyümenin gerçekleşmesinin imkânsızlığı ileri sürülerek, ekonomik sistemin içerisinde eşitsizliklerin, dengesizliklerin ve hiyerarşinin bulunduğu, ancak bunların sanılanın aksine büsbütün olumsuz olarak nitelenebilecek durumlar olmadığı, aksine bu farklılıklardan ekonomik fayda sağlanabileceği kurgusuna dayanan büyüme türüdür.
- ✓ İşsiz Büyüme: Sağlanan ekonomik büyümeye rağmen eğer hala istihdam yetersiz bir seviyede seyrediyorsa, bu durumda gerçekleşmiş olan büyüme işsiz büyüme olarak tanımlanır.
- ✓ Acımasız Büyüme: Ekonomi büyürken gelir dağılımındaki adaletsizlik de giderek yükselmişse, meydana gelen büyümeye acımasız büyüme denir.
- ✓ Sessiz Büyüme: Hukukun üstünlüğü, demokrasi, temel hak ve özgürlüklerin vurgulanması gibi nitel göstergeler, gerçekleşen ekonomik büyümeye rağmen giderek kötüleşmişse, bu durumda sağlanan büyüme, sessiz büyüme olarak adlandırılır.
- ✓ Köksüz Büyüme: Farklı toplumlara ait kültürlerin giderek yozlaşmasına ve/veya yok olmasına sebep olan büyüme türüdür.
- ✓ Geleceksiz Büyüme: Yenilenemeyen doğal kaynakların tahrip edilmesi pahasına gerçekleştirilen büyümedir.

Anlaşıldığı üzere ekonomik büyüme, birçok farklı değişkenle ilişki içerisindedir. Dolayısıyla böylesine karmaşık bir yapı, ekonomistlerce yapılan çeşitli analizlerde birbirlerinden farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Geçmişten günümüze büyümeyi açıklamaya yönelik teoriler; Klasikler 'den Neo-Klasiklere, Marksistler 'den Sosyalist Planlama 'ya, Harrod-Domar'dan Kurumsal İktisatçılara ve burada adı sayılmayan birçok iktisadi akım tarafından birbirlerinden farklı şekillerde kurgulanmışlardır. Oluşan bu görüş ayrılıklarında ekonomistlerin değer yargıları, teoriyi oluştururken kullandıkları metodolojik yaklaşımları, siyasi görüşleri, dünyayı anlamlandırma farklılıkları gibi birçok etkenin etkili olduğu söylenebilir.

Farklı bakış açılarına göre tanımlar değişse de ekonomik büyüme, üretilen mal ve hizmet kapasitesinde meydana gelen artış olarak tanımlanabilir. Yani bir ülkenin ekonomik büyümesi, ülke fert başına milli gelirinin sürekli olarak artması anlamına gelmektedir. Yıllık ve ortalama büyüme hızları bir ülkede meydana gelen ekonomik büyümenin ne oranda olduğunun göstergesidir.

Ekonomik büyüme hızının anlaşılmasında ayrıca üretim imkanları eğrisinden yararlanılmaktadır. Üretim imkanları eğrisi, ülkedeki mevcut teknoloji seviyesi ve üretim faktörü miktarının maksimum noktasını vermektedir. Üretim imkanları eğrisindeki dışa doğru kaymalar

ekonomik büyümenin gerçekleştiğinin göstergesidir. Bu dışa kaymalar ise, emek ve sermaye stokundaki ve verimliliğindeki artış ve kapasite kullanımında meydana gelecek olan artışlarla sağlanabilmektedir. Ayrıca üretim imkanları eğrisinde meydana gelebilecek olan dışa kaymada, hükümetlerin verimlilik artışı sağlayacak nitelikte eğitime, teknolojiye ve fiziki sermaye artırıcı altyapı yatırımlarına vermiş oldukları önemde etkilidir.

Ekonomik büyüme ile ilgili olan diğer bir kavram ise ekonomik kalkınmadır. Literatürde çoğu zaman karıştırılan bu kavram aslında ekonomik büyüme kavramından farklılık arz etmektedir. Ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeden daha geniş anlamlıdır ve ekonominin büyümesi yanında sosyal, kültürel ve siyasi alanda da gelişmeyi ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi anlamda bir modernleşmeyi bir bütün olarak kapsamaktadır.

Ekonomik büyümenin belirleyicilerine bakıldığında üç belirleyici çıkmaktadır. Bunlardan ilki sermaye birikimidir. Sermaye birikimi iktisadi büyümenin temel dinamiği olarak kabul edilmektedir. Bir ülkede gelişimin sağlanabilmesi için temel şart yatırımın olmasıdır. Yatırımda ancak yüksek gelirle elde edilecek olan tasarruf artışına bağlıdır. İşte bu noktada meydana çıkan kısır döngüden kurtulmanın yolu sermaye birikiminin artırılmasıdır. İkinci büyüme belirleyicisi ise, teknolojik ilerlemedir. Teknoloji, üretimde gerek duyulan bilgi, organizasyon ve tekniklerin bütünüdür. Teknoloji sayesinde üretim sırasında aynı miktarda girdi kullanıp daha fazla çıktı elde edilebilecek, işgücü tasarrufu ve sermaye tasarrufu sağlanacaktır. Son belirleyici olarak nüfus ve işgücü artışı sayılabilir. Nüfus artışı ve akabinde yaşanacak olan işgücü artışı, ekonomik büyümeyi hızlandıran önemli bir uyarıcı olmaktadır.

Görüldüğü üzere ekonomik büyüme çeşitli etkenlere bağlıdır. Ekonomik büyümeyi sağlama ya da mevcut büyümeyi hızlandırmak için, sermaye kalitesini artırmaya yönelik yatırımlar yapmak, teknolojik yeniliklerden yararlanmak ve üretim faktörlerinin miktarını arttırmak gerekmektedir.

Bundan sonraki kısımda ise geçmişten günümüze kadar büyüme teorileri içerisinde ağırlık kazanmış belli başlı teorilere kısaca değinilecektir. Burada amaç, ileri sürülmüş tüm büyüme teorilerini açıklamak değil, sadece öne çıkmış bazılarının temel nitelikleri hakkında kısaca fikir vermektir.

2.3.2. Ekonomik Büyüme Teorileri

2.3.2.1. Smith'in Ekonomik Büyüme Teorisi

İktisadi büyüme kavramı tarihte ilk kez, Klasik İktisadi Okul içerisinde tartışılmıştır. Modern büyüme teorileri kadar kapsamlı bir yapıya sahip olmasa da, büyümenin artırılabilmesine olanak tanıyan teorisiyle Adam Smith, büyüme teorisyenlerinin öncüsü olarak kabul edilebilir. Bilindiği üzere teorisi, temelde işbölümü ve uzmanlaşmanın, büyümeyi olumlu yönde etkilemesi tezine dayanır. (Hiç, 1994:25,26).

Smith'e göre büyüme sürecinde her unsur kendi kendini beslemektedir. Bu sürece dahil olan bir ekonomide sermaye, nüfus artış oranı ve milli gelir sürekli yükselmektedir. Ancak verimlilik artışı sonsuza kadar devam etmemekte, böylece ekonomi durgunluk içine girmektedir. Ekonomiye devlet müdahalesi olmazsa; ekonominin dinamikleri olması gerektiği gibi işlemekte ve gerekli ekonomik büyüme hızına ulaşılmaktadır. Piyasa mekanizması sürecin doğal işleyişinin sağlanmasına neden olmakta ve böylece denge üretim seviyesine ulaşabilmektedir (Hiç, 1994:25,26).

Smith, iğne üreten bir fabrikanın, işbölümü ve uzmanlaşmaya gidilmesi durumunda mevcut üretimini arttırması durumunu buna örnek olarak gösterir. Özetle; işbölümü, uzmanlaşmaya neden olacak, uzmanlaşma ise verimliliği arttırarak farklı pazarların büyümesi sonucu ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyecektir.

2.3.2.2. Malthus'un Ekonomik Büyüme Teorisi

Malthus, nüfus artış oranıyla, tarımsal çıktı oranı arasındaki dengesizliğe dikkat çeker. Buna göre nüfus, geometrik bir artış seyri izlerken; tarımsal ürünlerdeki çıktı ise ancak aritmetik bir yükselişle bunu takip eder. Dolayısıyla tarımsal ürünlerdeki çıktı miktarı, nüfus artış hızına yetişemediğinden, onun gerisinde kalarak kıtlık sorununu doğurur. Diğer bir deyişle, nüfus artışına paralel olarak tarımsal alana dönüştürülen yeni toprakların öncekilerle aynı nitelikte olmaması sebebiyle meydana gelen toprak ve nüfus oranı bağıntısı arasındaki dengesizlik, nüfustaki artışla birlikte ücretlerin düşmesine ve nüfus artış hızının yavaşlamasına neden olur. Teknoloji veri kabul edildiğinde geçerli olacak bu durumda da büyüme hızı dengelenmiş olur. Dolayısıyla nüfustaki artışla birlikte ortaya çıkan yeni nüfus miktarı için gerekli olan gıda maddelerinin üretimine olanak sağlaması beklenen tarıma yeni açılmış toprakların niteliği arasındaki orantısızlık; kıtlığa sebep olarak nüfus artış hızının yavaşlamasına ve büyümenin optimal düzeyde gerçekleşmesine imkan tanıyacaktır (Taban, 2014: 60).

2.3.2.3. Ricardo'nun Ekonomik Büyüme Teorisi

Klasik okul içerisinde Smith, her ne kadar büyüme kavramını inceleyen ilk iktisatçı olsa da, bu akım kapsamında en detaylı büyüme teorisini geliştiren ve büyüme kanununa en fazla katkı yapan iktisatçının David Ricardo olduğu söylenebilir. Malthus'un toprak – nüfus oranı arasında kurduğu bağıntıya daha detaylı bir yorum getirmiş olan Ricardo, geleneksel büyüme teorilerinde önemli bir açıklama aracı olan azalan verimler yasası ve fonksiyonel gelir dağılımı teorilerini ileri sürmüştür. Ayrıca sermayedar ve girişimcinin, kâr elde etme güdüsünün büyüme üzerindeki etkisini de açıklamaya çalışmıştır. En genel anlamda Ricardo'nun büyüme teorisi şu şekilde özetlenebilir: Sermaye düzeyi ve teknoloji veri iken piyasa ekonomilerinde büyüme zamanla durağanlaşma eğilimine girecektir. Hatta sermaye birikimi gerçekleşse ve teknolojideki gelişmelerle verimlilik artsa bile, ekonomik büyümenin olumlu bir seyir izledikten sonra yine durağan duruma geçeceği varsayılmaktadır. Bunun nedeni olarak Ricardo, sermayede azalan verimler yasasının geçerli olmasını

ve teknolojik gelişmelerdeki artışların yetersizliğini gösterir. Ayrıca büyümeyi sektörler açısından da değerlendiren Ricardo, sanayi sektöründeki verimliliğin zamanla azalacağını; tarım sektöründe de benzer şekilde artan maliyetler nedeniyle kâr oranlarının düşeceğini ve bunun sonucunda da ekonomik büyümenin durağanlaşacağını ileri sürmüştür. Bu varsayımını ise kâr güdüsüyle açıklar. Yani yeni yatırımların yapılmasını sağlayan temel itici etken kâr güdüsüdür. Dolayısıyla kâr oranları düşerse, büyümenin de durması kaçınılmazdır (Taban, 2014: 62).

2.3.2.4. Marx'ın Ekonomik Büyüme Teorisi

Geleneksel büyüme modelleri içerisinde değerlendirilebilecek bir başka model ise sosyalist büyüme modelidir. Geliştirdiği sosyalist düşünce merkezli teorinin dünya üzerinde geniş yankı yaratması ve büyük kitlelere ulaşması sebebiyle, sosyalist akımın en önemli temsilcisinin Karl Marx olduğunu söylemek mümkündür. Marx'ın büyümeyle ilgili düşünceleri ise daha çok kapitalist büyümenin genel bir eleştirisi niteliğindedir. Bu bağlamda Marx'ın geliştirdiği bu teoriyi anlamak için üç temel kavramın bilinmesi gerekmektedir: Emek Değer Teorisi, artık değer teorisi ve kâr teorisi (Üzümcü, 2015: 131).

Marx'ın emek-değer teorisine göre bir malın değeri, kişinin sahip olduğu fiziksel ve zihinsel beceriler olarak tanımlanabilen emek tarafından belirlenir. Artık değer teorisi ise, işçinin emek-zaman ölçüğünde emeğini, kapitaliste ait sermayeyle birlikte üretime sokması sonucu, kendisi sabit bir ücret kazanırken; kapitalistin sahibi olduğu sermayeye kendi değerinin yanında artı bir değer de sağlaması, ancak bundan ücret haricinde bir kazanım elde edememesidir. Marx'ın büyüme modelinde bu üç kavram birbirleriyle ilişkilidir. Buna göre kâr oranı, sermayenin organik bileşimiyle ters yönlü; artı değer ile aynı yönlü bir ilişki içerisindedir. Bu ilişki bağlamında kapitalist sistemde kâr oranlarının artırılabilmesi için işgücü verimliliğinin yükseltilmesi, yani daha fazla seviyelerde sabit sermaye kullanılması, bir başka ifadeyle de sermayenin organik bileşiminin artırılması gereklidir. Sermayenin organik bileşiminin artırılması ise kâr oranlarının düşmesine neden olacaktır. Dolayısıyla kapitalist sistemde rekabetin artması sebebiyle kâr oranlarının düşmesi, küçük işletmelerin piyasadan tasfiyesine neden olacaktır. Buna ek olarak zamanla sermayenin organik bileşiminin büyümesiyle emek daha fazla sermaye ile desteklenmek zorunda kalacaktır. Sonuç olarak da daha az emek, sermayeyle donatılarak verimliliği yükseltilecek ve kapitalist, toplam kârını artıracaktır. Bu da doğal olarak Marx'ın yedek sanayi ordusu olarak tabir ettiği işsizlerin sayısında bir artışa neden olacaktır. Dolayısıyla üretimde emeğin payının azalarak, sermayenin payının artması sebebiyle talep yetersizliği görülecek ve stokların artması, işsizlik ve iflaslar, kapitalist sistemin büyüme sonrasında çöküşüne neden olacaktır (Akyüz, 2009: 24).

2.3.2.5. Schumpeter'in Ekonomik Büyüme Teorisi

İktisadi büyümeyle ilgili bir diğer teori de Schumpeter'e aittir. Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki Schumpeter'e göre büyüme, nicel verilerle çerçevesi mutlak olarak çizilebilecek bir kavram değildir.

Eğitim, sağlık, refah vs. gibi nitel faktörlerin de göz önüne alınması gerekir. Dolayısıyla Schumpeter'in iktisadi büyümeyi, iktisadi gelişme kavramıyla birlikte değerlendirdiği söylenebilir (Schumpeter, 2010: 83).

Schumpeter teoremini anlatmak için iki temel kavram kullanır: yenilikler ve girişimciler. Yenilikler olarak tanımladığı olgu, üretim faktörlerinin farklı biçimlerdeki kombinasyonlarıdır. Girişimciler ise, bu kombinasyonları hayata geçirip uygulayanlardır. Ona göre büyümenin temel nedeni, nüfustaki ya da finansal sermayedeki artışlar değil, yenilikler ve girişimcilerdir. Daha açık bir ifadeyle, bir girişimci üretim faktörlerinin farklı kombinasyonlarındaki bileşimlerinden oluşmuş olan yenilikleri ortaya çıkararak kâr geliri elde etmeye başlar ve bu yeni kâr, belirli bir sektörde monopolcü konuma gelmesine sebep olur. Girişimcinin belirli bir endüstride meydana getirdiği bu kâr, başka girişimcilerin de bu endüstride onu takip etmelerine ve farklı endüstrilerde de bu yeniliğin kullanılmasıyla farklı kâr alanlarının oluşmasına zemin hazırlanmış olur. Böylece yenilikler farklı endüstrilerde de ortaya çıkarak bir kümelenme meydana getirir. Çoğunlukla kredilerle desteklenmiş olan bu yeni yatırımlar, Schumpeter'e göre yıkım sürecine götüren bir büyümedir. Ona göre bu durumda üç sonuç ortaya çıkar: Yeniliklerin teknolojik gelişmelerden bağımsız olmadığı; monopolün, yeniliklerin ve dolayısıyla da büyümenin bir parçası olduğu ve üçüncü olarak da büyümenin temel iticisi olan teknolojik gelişmelerin, girişimcilerle gerçekleştirildiği gerçeğinden hareketle, büyümenin dışsal değil içsel bir değişkene sahip olduğudur. Ayrıca Schumpeter, yeniliklerin hayata geçirilmesinde, girişimcilik faaliyetlerini kısıtlayan geleneksel değerlerin bertaraf edilmesini de salık verir. Dikkat edilirse Schumpeter'in görüşleriyle Marx'ın görüşleri arasında benzerlik bulunmaktadır. Her ikisi de kapitalist sistemin belirli bir süre sonunda yıkılacağını ileri sürmektedir. Ancak Marx bunu sistemin başarısızlığı sonucunda meydana gelecek bir son aşama olarak nitelendirirken; Schumpeter, sistemin başarısının bir sonucu olarak yıkım aşamasına girileceği şeklinde değerlendirir (Kaynak,2009:137).

2.3.2.6. Keynes'in Ekonomik Büyüme Teorisi

Doğrudan bir büyüme modeli olmamakla birlikte, büyümeye dair önemli açıklamalardan biri de Keynes tarafından ileri sürülmüştür. Ona göre tüketim ve yatırım harcamalarından oluşan efektif talep, ekonomik büyümenin seyrini belirleyen temel unsurdur. Dolayısıyla da ekonomik durgunluğun atlatılabilmesi için öncelikle talebin genişlemesi gereklidir. Çünkü genişleyen talep, stokları eritecek; eriyen stoklar ise yatırımları tetikleyerek mevcut yatırım miktarının artmasına neden olacaktır. Tahmin edileceği üzere bunun sonucunda da ekonomi, eksik istihdamdan tam istihdam durumuna doğru yönlenecek ve büyüme sağlanacaktır. Keynes'in teorisinde teknolojik yenilikleri ve emeğin niteliğini göz ardı ettiği dikkati çekmektedir. Bunun temel nedeninin kısa dönemi incelemekte olduğundan kaynaklandığı söylenebilir. Bir diğer deyişle asıl amacının aslında uzun dönemde büyümeyi incelemek değil, ekonominin kısa dönemde eksik istihdamdan tam istihdama nasıl ulaşılabileceğini göstermeye çalışmak olduğu ileri sürülebilir (Kaynak,2009:138).

2.3.2.7. Harrod-Domar'ın Ekonomik Büyüme Teorisi

Buraya kadar açıklanan geleneksel teorilerden sonra modern büyüme teorilerinde birinci dalga olarak nitelenen teori, birbirlerinden habersiz olarak hemen hemen benzer sonuçlara ulaşmış olan Roy Harrod ve Evsey Domar'a aittir. Teorinin ağırlıklı kısmı Harrod tarafından ileri sürüldüğünden konuya ilk olarak Harrod'ın teorisini açıklamakla başlamak yerinde olacaktır. Öncelikle Harrod'ın büyüme teorilerine iki önemli katkıda bulunduğu söylenebilir. Bunlardan ilki; piyasa mekanizmasının tam istihdamı sağlayıp sağlamayacağını sadece statik yani durağan büyüme durumunda değil, dinamik yani büyümekte olan bir ekonomide de test edilebileceği düşüncesini varsaymasıdır. İkincisi ise, devletin olmadığı serbest piyasa koşullarında Keynes'in belirttiği statik durumda nasıl ki tam istihdama ulaşamıyorsa, dinamik durumda da aynı şekilde tam istihdamın sağlanamayacağını ispatlamış olmasıdır (İnal, 2013: 39).

Harrod modelinde; büyüme hızı üç farklı şekilde ele alınmıştır. Bunlar; planlanan yatırımlarla, planlanan tasarrufları birbirine eşitleyen gerekli büyüme hızı, ekonomide gerçekleşen cari yani fiili büyümeyi ifade eden fiili büyüme hızı ve nüfus artışı ve teknolojik gelişmelerin neden olduğu büyüme anlamına gelen doğal büyüme hızıdır. Modelde gerekli ve fiili büyüme hızları karşılaştırılarak üç farklı durum hakkında yorum yapılır. Bu durumlardan ilki; gerekli büyüme hızının fiili büyüme hızına eşitlendiğinde ortaya çıkan denge durumudur. Bu şekildeki bir eşitlik, planlanan tasarruf ve yatırımların dönem sonunda gerçekleştiğini göstermektedir. İkincisi; enflasyonist durum olarak adlandırılan, fiili büyüme hızının gerekli büyüme hızından fazla olmasıdır. Yani dönem sonunda yakalanan büyüme trendinin, dönem başında planlanandan yüksek bir trend izlemesidir. Bu durumda talep artar ve girişimciler artan talebi karşılayabilmek amacıyla üretim seviyelerini yükseltmeye çalışırlar. Sonuçta talep, arzı aşar ve denge noktasından uzaklaşılır. Harrod'ın açıklamaya çalıştığı üçüncü durum ise, fiili büyüme hızının, gerekli büyüme hızından düşük olduğu süreçte ortaya çıkan durgunluk durumudur. Yani dönem başında planlanandan daha fazla üretim yapılmış ve arz, talepten daha yüksek bir seyir izlemiştir. Harrod, bu farklı büyüme hızlarıyla açıklamaya çalıştığı üç farklı büyüme durumundan bahsettikten sonra, ekonomik büyümenin dengeli bir seyir izlemesi için toplam arz ve toplam talebi birbirine eşitlemek gerektiği varsayımında bulunur. Çünkü diğer iki durumda da dengesizlik oluşacak ve ekonomi ya enflasyonist bir sürece sürüklenecek ya da durgunluk durumunda bulunacaktır. Ayrıca tüm bunlara ek olarak Harrod, doğal büyüme hızı ile gerekli büyüme hızının bir ekonomide tesadüfi olarak gerçekleşmesinin düşük bir ihtimale bağlı olduğunu da ileri sürerek, kurduğu modeli gerçek hayattaki duruma yaklaştırmaya çalışır (Taban, 2014: 64).

Domar modelinde ise ekonomide dengeli bir büyümeden söz edilebilmesi için yatırımların kapasite artırıcı ve gelir artırıcı etkilerinin birbirine eşitlenmesi gerektiği savunulmaktadır. Buna göre toplam talebi artıran temel etki, yatırımların geliri yükseltmesidir. Ancak yatırımların, geliri yükseltebilmesi için dönem sonunda gerçekleştirilmiş olan toplam yatırım miktarının, bir önceki dönemden daha yüksek bir seviyeye ulaşmış olması gereklidir. Çünkü sadece bu şekilde yatırımların

geliri artırması mümkün olur ve dolayısıyla da talep ve gelir düzeyi yükselebilir. Ayrıca Domar'a göre toplam talepteki artış, üretim kapasitesinin tamamının tüketilmesi için yetersiz kalıyorsa; ekonomide atıl kapasite ve dolayısıyla da işsizlik ortaya çıkar. Ekonomideki bu atıl kapasite ve işsizlik gibi negatif durumlar ise, yatırımların azalmasına ve ekonomik durgunluğa yol açar. Tersi bir durumda da tahmin edileceği üzere enflasyonist bir sürece girilir (Taban, 2014: 64).

2.3.2.8. Solow Neo Klasik Ekonomik Büyüme Teorisi

Neoklasik (Solow) büyüme modeli çerçevesinde ortaya konan ekonomik ve politik sonuçlar arasında; dayandığı dengeli büyüme mekanizmasıyla iktisadi büyümeyi H-D modelinde öngörülen bıçak-sırtı denge ve devlet müdahalesinden kurtarması, liberal politikalar ve sermaye birikiminin önemini yeniden vurgulamayı sağlaması, büyüme üzerinde başka faktörlerin etkisinin geçici olduğu, büyüme üzerinde sadece geçici düzey etkileri doğurabileceği, durağan durum analizi çerçevesinde zengin ülkelerin zamanla durağan duruma girecekleri, onların büyüme yolunu takip eden yoksul ülkelerin zamanla onları yakalayacakları biçiminde yakınsama hipotezi (convergence hipotezi) sayılabilir (Üzümcü, 2015:32).

Genel olarak Neo-klasik büyüme modeli; ölçüğe göre sabit getiri, tam rekabet ve dışsallıkların göz ardı edilmesi şeklinde üç temel varsayıma dayanır. Ölçüğe göre sabit getiri, girdilerdeki artış oranıyla çıktıdaki artış oranının aynı yönde ve oranda hareket etmesidir. Tam rekabet varsayımı ise, piyasadaki üretici ve tüketicilerden oluşan tüm karar birimlerinin fiyat kabul edici konumunda olmalarıdır. Yani piyasa mekanizmasında arz ve talebin birbirine eşitlenmesiyle sürekli olarak temizlenme söz konusudur. Dışsallıkların göz ardı edilmesiyle de bir üreticinin diğer bir üreticiye sağladığı fiyatlandırılmamış bir fayda veya maliyetin bulunmaması kastedilir. Ayrıca modelde iki temel karar biriminin mevcut olduğu varsayılır: Aileler/tüketiciler ve firmalar/üreticiler. Dolayısıyla da bu iki gruptan üç temel üretim faktörü meydana gelir: Emek, sermaye ve teknoloji. Yani firmalar/üreticiler, emekleri karşılığında aileler/tüketicilere sermaye/ücret transferinde bulunurlar. Bunun sonucunda da üretim gerçekleşerek teknoloji meydana gelir. Firmalar/üreticiler de bu üründen kâr adı altında sermaye geliri elde ederler (Üzümcü, 2015:32).

2.3.2.9. İçsel Ekonomik Büyüme Teorisi

1980'li yılların sonunda oluşturulmaya başlanan büyüme modellerinde, neoklasik yaklaşımın öngördüğü büyümeyi sistemin dışındaki faktörlerle açıklama yöntemi terk edilerek büyüme, sistemin içindeki çeşitli unsurlarla açıklamaya başlanmıştır. Bu bağlamda daha önceki teoremlerde dikkate alınmayan bilgi birikimi, beşeri sermaye, AR-GE ve kamu sektörü gibi çeşitli etmenler model içerisine dâhil edilmeye çalışılmıştır. Zaten bilindiği üzere içsel büyüme modellerinin temel özelliği, büyümeyi sağlayan faktörleri kendi kendisini besleyen süreçler olarak tanımlamasıdır. İçsel büyüme modellerine; AK Tipi İçsel Büyüme Modeli, Romer'in Büyüme Modeli, Lucas Modeli, AR-GE'ye Dayalı İçsel Büyüme Modelleri gibi birçok model örnek olarak gösterilebilir (Taban, 2014: 66).

2.3.3. Ekonomik Büyümenin Ölçülme Yöntemi

Ekonomik büyüme bilindiği üzere ele alınan dönemler itibariyle bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarının artış göstermesi durumudur. Büyüme olgusu nasıl ki ortalama her canlı için arzulan bir durumsa ekonomi için de durum farklı değildir. Toplumsal refah seviyesinin yükselmesi için gerekli asgari koşullardan birisi olan ekonomik büyüme olgusu bu bağlamda ekonomi politikasının temel amaçlarından birini oluşturmaktadır. Buna ilaveten ekonomik büyüme oranı ile reel gayri safi yurtiçi hâsıla oranının eşdeğer kavramlar olduğunu söylemek mümkündür (Alptekin, 2016: 24).

Reel GSYH, bir ülkenin sınırları içerisinde belirli bir yılda üretilen nihai malların temel bir yılın piyasa fiyatları üzerinden değeridir. Dolayısıyla bu değer, fiyat hareketlerinden arındırılmış, yalnızca üretimden kaynaklı değişimleri bizlere gösteren bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır (Ünsal, 2009: 10).

Ekonomik büyüme oranının tespit edilmesinde yıllık ve uzun dönemli ortalama değişimler incelenebilmektedir. Reel gayri safi yurtiçi hasılda meydana gelen artışın temel alınan yıla bölünüp 100 ile çarpılması sonucunda elde edilen değere brüt büyüme oranı (g) denir ve aşağıdaki formül yardımı ile gösterilebilir (Kaynak, 2005: 38).

$$\text{Brüt Büyüme Hızı, (g)} = \frac{\text{RGSYH}_t - \text{RGSYH}_{t-1}}{\text{RGSYH}_{t-1}} \times 100$$

Yukarıdaki formülde gösterilen g, yıllık brüt büyüme hızını; RGSYH_t, t döneminde gerçekleşen reel gayri safi yurtiçi hâsıla değerini; RGSYH_{t-1}, t döneminden bir önceki yılda o ekonomide gerçekleşen reel gayri safi yurtiçi hâsıla değerini belirtmektedir. Brüt büyüme hızı, o ekonomide gerçekleştirilen üretim gücündeki artışın (azalışın) bir göstergesidir. Ancak bu göstergenin toplumun refah düzeyindeki değişimi ifade edebilmesi için net büyüme hızı kavramının tanımlanması gerekmektedir. Net büyüme hızı da brüt büyüme hızından nüfus artış hızının çıkartılmasıyla elde ettiğimiz değerdir ve aşağıdaki şekilde ifade edilir (Akıncı, 2013: 110).

$$\text{Net Büyüme Hızı (g)} = \frac{\text{RGSYH}_t - \text{RGSYH}_{t-1}}{\text{RGSYH}_{t-1}} \times 100 - \frac{N_t - N_{t-1}}{N_{t-1}} \times 100$$

Yukarıdaki formülde brüt büyüme hızındaki kavramlara ek olarak belirtilen N_t, t dönemindeki nüfusu; N_{t-1}, bir önceki yıla ait nüfusu göstermektedir. Buna bağlı olarak brüt büyüme hızından çıkarttığımız değer nüfus artış hızı olduğu görülmektedir. Net büyüme hızının 0'dan büyük (küçük) olması toplumsal refah artışının (azalışının) göstergesi olacaktır. Brüt büyüme hızının nüfus artış hızından büyük olduğu durumda toplumsal refah artışı gerçekleştiğinden, aksi bir durumda ise (brüt büyüme hızının nüfus artış hızından küçük olduğu) toplumsal refah kaybının ortaya çıktığından söz etmek mümkündür. Brüt büyüme hızı ile nüfus artış hızının birbirine eşit olabileceği durumda ise mevcut refah seviyesinin korunduğu söylenebilmektedir. Sonuç olarak bir toplumun refah seviyesinin ortaya konulabilmesi için net büyüme hızına ulaşmak gerekir. Unutulmaması gereken kavramlardan

bir tanesi de sürekli büyüme kavramıdır. Bir ülkedeki insanların ekonomik refahının yükselmesi anlamına gelen hayat standartlarının daha kaliteli bir hale gelmesi sürekli büyümeye bağlıdır. Ülkeler arasındaki kıyaslamalar sonucunda büyüme oranlarında ortaya çıkan çok küçük denilebilecek farklar bile uzun dönemlik süreçte büyük gelir farklılıklarına sebebiyet verebilmektedir. Ekonomik büyüme kavramı yıllık olarak hesaplanabilmesinin yanı sıra uzun dönemli hesaplamaya da tabi tutulabilir. Ortalama büyüme hızı, reel gayri safi yurtiçi hâsılda uzun dönemde meydana gelen yıllık artışları yansıtmaktadır ve uzun dönem büyüme hızı (trend büyüme hızı) olarak da nitelendirilebilmektedir. Aşağıda trend büyüme hızının matematiksel gösterimi gerçekleştirilmektedir (Ünsal, 2009: 16).

$$\text{Trend Büyüme Hızı (Ortalama)} = \frac{\text{Dönem Sonundaki Reel GSYH}^{1/n}}{\text{Dönem Başındaki Reel GSYH}} - 1$$

Formülde gösterilen n incelemeye tabi tutulan dönem sayısını göstermektedir. Örneğin incelemeye tabi tutulan dönem (1990-2017) yılları olarak tanımlıysa söz konusu ekonomide incelemeye dâhil olan dönem sayısı 27 olacak ve ortalama büyüme hızı aşağıdaki gibi hesaplanacaktır:

$$\text{Trend Büyüme Hızı (Ortlama)} = x \left[\frac{\text{Reel GSYH}_{2017}}{\text{Reel GSYH}_{1990}} \right]^{\frac{1}{27}} - 1$$

Diğer yandan büyüme oranı elde edildikten sonra, bir ekonominin sabit bir büyüme hızıyla ne zaman mevcut GSYH'nı iki katına çıkaracağı 70 Kuralı na göre bulunabilmektedir. Burada yapılması gereken işlem ise 70/sabit büyüme oranı işlemidir. 70 sayısı büyüme oranına bölüldüğünde mevcut Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın ne kadar süre sonra iki katına çıkacağı bilgisine ulaşılmaktadır (Alptekin, 2016: 26).

Örneğin yıllık büyüme oranının %7 olduğu bir ülke ekonomisinde kişi başına 10.000 dolarlık gayri safi yurtiçi hâsıla değeri (70/7) 10 yıl sonra ancak 20.000 dolar düzeyine ulaşacaktır. Dolayısıyla yıllık büyüme oranı arttıkça gelirin iki katına çıkması için gereken süre daralmaktadır. Bu indirgenmiş formun yalnızca milli gelir hesaplamalarında değil, belli sabit bir hızla büyüyen tüm değişkenler için kullanılabilmesi mümkündür.

2.3.4. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

İnsan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gerekli olan mal ve hizmetlerin neredeyse hiçbiri, doğada hazır halde bulunmamaktadır. Her bir mal ve hizmetin elde edilebilmesi için dar ve klasik anlamıyla üretim faktörlerine (emek, sermaye, doğal kaynak ve teknoloji) ihtiyaç vardır. Yani üretimde bulunabilmek için saymış olduğumuz üretim faktörlerinin sürece dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda unutulmaması gereken önemli hususlardan bir tanesi bireylerin ve toplumun refah düzeyinin o toplumda tüketilecek mal ve hizmet miktarıyla doğru yönlü bir ilişkisi olduğudur. Dolayısıyla daha çok tüketebilmek için daha çok üretmek gerçeği de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Daha çok üretmek ise var olan üretim faktörlerinin miktarlarında ve verimliliklerinde sağlanabilecek bir artışla ya da var olan üretim faktörlerinin en üst düzeyde kullanılmasıyla mümkün

olacaktır. Eğer bir toplum kaynaklarını arttıramıyor ve gerekli üretimi gerçekleştiremiyorsa sosyal refah düzeyi potansiyel seviyesine asla ulaşamayacaktır. İktisadi büyüme, bir ülkedeki üretim miktarında meydana gelen reel artış olduğundan üretim sürecine dâhil olan üretim faktörlerinin miktarlarında meydana gelecek artış sonrasında ekonominin de büyüyeceği kaçınılmaz bir sonuçtur. Bir ekonominin uzun dönemde ekonomik büyümesini belirleyen temel faktörler ülkenin sahip olduğ u iş gücü, sahip olduğ u maddi ve beşeri sermaye birikimleri, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, teknolojik gelişmelerin tümü olarak gösterilebilmektedir (Taban, 2014: 70).

Söz konusu bir toplumun içinde bulunduğ u sosyal, kültürel ve politik ortam bahsi geçen ekonominin büyüme hızını etkileyen önemli faktörlerden bir tanesidir. Bir toplumdaki dini, ahlaki, siyasi ve kültürel değer yargıları ile ekonomik faaliyetlerin baş gösterdiğ i politik kuram ve kurumlar ekonomik büyümeye etki eden unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Buna ilaveten bir ekonomide geçerli olan rekabet koşulları ya da tekel koşulları, kamu kesiminin büyüklüğü ya da kamunun ekonomiye müdahale edip etmemesi (ekonomiye müdahale derecesi), ekonomik faaliyetlerin içinde cereyan ettiğ i toplum şartları, insanların alışkanlıkları, davranış ve düşünüş tarzları gibi ekonomi dışı etkenler de büyüme olgusu üzerinde önemli bir paya sahiptir (Özsağır, 2011: 378).

2.3.5. Ekonomik Büyüme Türleri

Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi sürecinde itici güç durumunda bulunan bazı konular son zamanlarda yapılan çalışmaların temel konularını oluşturmuştur. Bu bağlamda iktisadi büyüme ile birlikte aynı zamanda toplumun refah seviyesini de ilgilendiren gelir dağılımı, kültürel değ işim, eğitim ve sağlık hizmetlerinin artırılması, istihdam ve işsizlik, doğal kaynakların kullanımı gibi konular son yapılan çalışmalarda yer edinmiştir.

2.3.5.1. Dengeli Büyüme

Dengeli büyüme tüm sektörlerde birlikte ve aynı anda yapılan yatırımlar sonrasında ortaya çıkan büyüme türüdür. Böylece bir sektörde yapılan yatırımlar, o sektörde yaratacağı üretim artışıyla birlikte diğer sektörlerde de dışsal tasarruflar yaratacaktır. Dolayısıyla yatırımın getirisi tek bir sektörde değ il, birbirine değ en pek çok sektörde ortaya çıkacaktır. Sektörlerin birbirleriyle aralarında kurmuş oldukları bağ lılık nedeniyle bir sektörde üretilen nihai bir mal aslında diğer bir sektörün girdisini oluşturabilmektedir. Örneğ in cam sanayisinde üretilen cam, otomotiv sanayisinin girdilerinden biridir. Otomotiv sanayisinin olduğ u bir ülkede yapılan yatırımlar yalnızca bir defa değ il, daha fazla verim yaratacaktır. Başka bir deyişle özel getiriler ile sosyal getiriler arasındaki farkları ortadan kaldırabilmek amacıyla birbirine talep yaratması muhtemel faaliyet kollarında yatırımlara girişilmesi ve böylece yatırım faaliyetlerinin geniş tutulması sonucunda oluş an büyüme türüdür (Kaynak, 2005: 41).

2.3.5.2. Dengesiz Büyüme

Dengesiz büyüme stratejisinin en önemli savunucusu olan A. O. Hirschman'a göre az gelişmiş ülkelerdeki kıtlık yalnızca kaynakların kendi azlığından kaynaklanmamaktadır. Bu kaynakları bir araya getirerek işletecek araçların, yeteneklerin ve karar vericiliğin yetersizliği de bu ülkelerin az gelişmiş olmalarının sebepleri arasındadır. Az gelişmiş ülkeler yeterli kaynağa sahip olmadıkları gibi var olan kaynakları da ekonomik şekilde değerlendirememektedirler. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerin dengesiz büyümek zorunda olduğu Hirschman tarafından belirtilmiştir. Dolayısıyla dengesiz büyüme stratejisi; bütün sektörlerde eş anlı yatırımlar yapmayı değil, yatırımlar arasında tercih ve seçim yapmayı önerir. Dengeli büyüme görüşünün aksine dengesizlik ve ekonomik gerginlikler kasten yaratılmalı ve kaynaklar potansiyeli olan sektörlerle piyasa ekonomisi ile yönlendirilmelidir.

2.3.5.3. Artış Hızına Göre Büyüme

Ekonomik büyümeyi ölçme sistemlerinin olması, onun oranlarının hesaplanmasını da mümkün kılmaktadır. Ekonomik büyüme, artış hızına bağlı olarak aşağıdaki sınıflara ayrılabilir (Kaynak,2009:138).

Düzenli Ekonomik Büyüme:

Ekonominin belirli bir zaman aralığında aynı hızda büyüme göstermesidir. Düzenli ekonomik büyümenin üç çeşidi vardır: İlki; Ekonomik büyümenin aritmetik olarak ilerlemesi, yani belirli bir dönem içinde taban periyoduna kıyasla aynı boyutta ya da, yaklaşık olarak, aynı hızda artışın meydana gelmesi, İkincisi ekonominin geometrik olarak büyümesidir. Üçüncüsü ise belirli bir süre içinde büyümenin aynı bir sayıya katlanarak ilerlemesi, Her 25 yıl içinde gerçekleşen bir üstel ekonomik büyümedir.

Farklaşmamış Ekonomik Büyüme:

Gelişmekte olan ülkelerin, sanayileşmiş ülkelerin büyüme deneyimini benimseyerek, yaşanan ekonomik büyümeyi kendi ekonomilerine uygulaması sonucunda belirtilen ekonomik büyüme hızına ulaşılmasıdır.

Karma Büyüme:

Sanayileşmenin başlangıç aşamasında gerçekleşen büyümedir. Ekonomik büyüme, ilk aşamalarda ciddi bir büyüme hızı ile ilerler, daha sonra büyüme (sıçramasız) düzenli bir ekonomik büyüme haline gelir.

Organik Büyüme:

Farklı ülkelerin farklı ekonomik büyüme yolunu izlemesini gerektirir. Organik büyüme görüşü sahibi, Alman iktisatçısı, Eduard Pestel'e göre büyüme sürecinde aşağıdaki unsurların dikkate alınması gerekmektedir. Bazı ülkelerin (sanayileşmiş ülkeler söz konusudur) kendi büyüme hızını

yavaşlatmaları ve diğer ülkelerin (gelişmekte olan ülkeler) tam tersine, arttırmaları gerekmektedir. Hiçbir ülke kendi ekonomik büyümesini başka ülke sayesinde gerçekleştirmemelidir. Bazı ülkelerde sağlanan ilerlemeler bütün dünyadaki ilerlemeye eşlik etmelidir. Tüm dünya ekonomisinde dinamik denge korunmalıdır.

Döngüsel Ekonomik Büyüme:

Hızlı ekonomik büyüme döneminden sonra ekonomik artışın yavaşlaması ve düşük ekonomik büyüme döneminin meydana gelmesidir.

2.4 Ekonomik Büyüme, Cari İşlemler Açığı Ve Bütçe Açıkları Arasındaki İlişki

Ekonomik büyüme, cari işlemler bilançosu açıkları ve bütçe açığının olası etkilerinin Türkiye ekonomisi açısından analiz edilmeye çalışılacağı bu bölüm, tezin uygulama kısmını oluşturacaktır.

Bu bölümde Türkiye ekonomisinin 2006-2016 döneminde bütçe ve cari işlemler bilançosu açıkları ile iktisadi büyümesine ilişkin sayısal veriler verilerek bu veriler karşılaştırmalı olarak yorumlanacaktır.

2.4 1. İktisadi Büyüme

Türkiye’de 3 Kasım 2002 seçimlerinin ardından Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına iktidara gelmiştir. Tek parti iktidarının oluşturduğu siyasi istikrar yanı sıra kurulan yeni hükümetin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının özüne sadık kalan ekonomik politikaları izlemesi sayesinde 2002-2007 döneminde enflasyon tek hanelere indirilmiş, mali disiplin sayesinde bütçe açıkları ve reel faiz oranları gerilemiş, yılda ortalama %6,8 gibi yüksek oranlı büyüme sağlanmıştır (Şiriner ve Doğru, 2008). Bu dönemde 20 milyar dolar civarında doğrudan yabancı sermaye girişi sağlanmış, TL’den altı sıfır atılması ve mali disiplinden ödün verilmemesi, faiz dışı fazla hedefinin tuturulmasında önemli olmuştur. 2008 sonrası dönemde küresel krizinde etkisiyle ekonominin büyümesinde yavaşlama ve küçülme eğilimi başlamıştır. Türkiye, küresel krizin etkisiyle 2009’da %4,8 oranında küçülmüştür.

Kriz sonrası Türkiye, 2010 ve 2011’de %9 civarındaki büyüme oranlarıyla hızla toparlanmış, işsizlik oranları %10 düzeyine gerilemiş, ancak ithalat hızla yükselmiş, ithalata bağımlı ihracat yapısı ve enerji fiyatlarının küresel kriz sonrası artışının etkisiyle bu kez dış ticaret ve CİB açıkları sorun olmuştur (Üzümcü ve Başar, 2011: 5).

Türkiye’nin 2006-2016 döneminde GSYİH, Kişi başına gelir ile iktisadi büyümesine ilişkin gelişmeler Tablo 2 ve Şekil 1 ‘de yer verilmiştir.

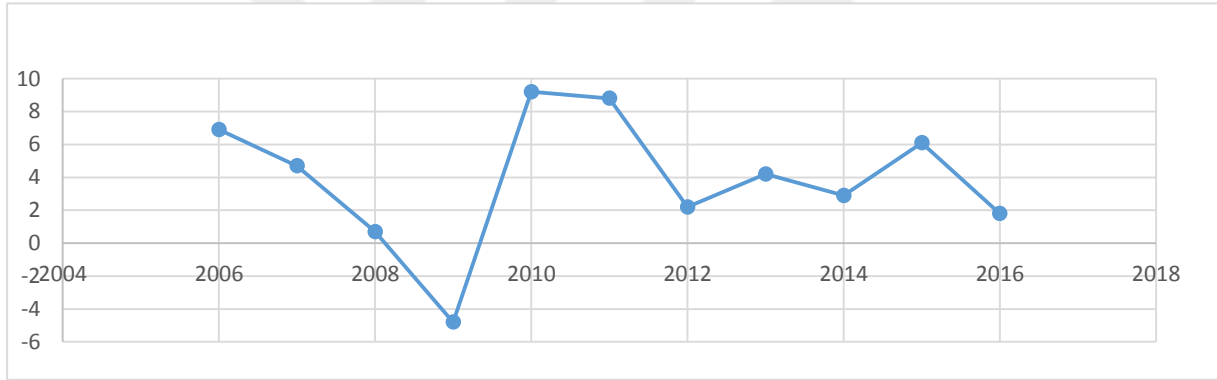
Tablo 2. GSYİH, Kişi Başına Gelir İle İktisadi Büyümeye İlişkin Gelişmeler

Yıllar	GSYH (Milyon USD)	Kişi Başı Gelir (USD)	Büyüme (%)
2006	526.000	7.597	6,9

2007	649.000	9.247	4,7
2008	742.000	10.444	0,7
2009	617.0000	8.561	-4,8
2010	732.000	10.079	9,2
2011	774.000	10.444	8,8
2012	786.000	10.497	2,2
2013	823.000	10.822	4,2
2014	800.000	10.404	2,9
2015	856.000	10.877	6,1
2016	852.000	10.800	1,8

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablodaki verileri incelendiğinde 2006 yılında reel GSYİH 526.000 milyon USD iken küresel kriz öncesi 2008’de 742.000 milyon USD düzeyine ulaşmış, kriz dolayısıyla 2009’da gerilemiş, ancak kriz sonrası yeniden yükselerek 2013’de 823.000 milyon USD TL düzeyine ulaşmıştır. 2006-2006 döneminde GSYİH yılda ortalama %3,88 büyürken kişi başına gelir ortalama 9.979,27 USD düzeyine ulaşmıştır.

Şekil 1. GSYİH, Kişi Başına Gelir İle İktisadi Büyüme İlişkin Gelişmeler

Türkiye’de genel olarak GSMH artış eğilimden olurken küresel kriz nedeniyle 2008’de büyüme oranı negatife düşmüştür. Büyüme % 11,1 ile 2011 yılında en yüksek değerine ulaşırken -% 4,7 ile 2009 yılında en büyük daralmasını yaşamıştır. Analiz süresini kapsayan dönem birlikte değerlendirildiğinde bu dönemde %3,88 ortalama büyüme oranı yakalandığı anlaşılmaktadır.

2.4.1.1. İktisadi Büyüme, Enflasyon İlişkisi

Türkiye ekonomisinde bu iki gösterge aynı yönde hareket edebileceği gibi farklı yönlerde de hareket edebilir. Bu ikilinin hareket yönlerine göre ekonominin içinde bulunduğu durumu tanımlamak

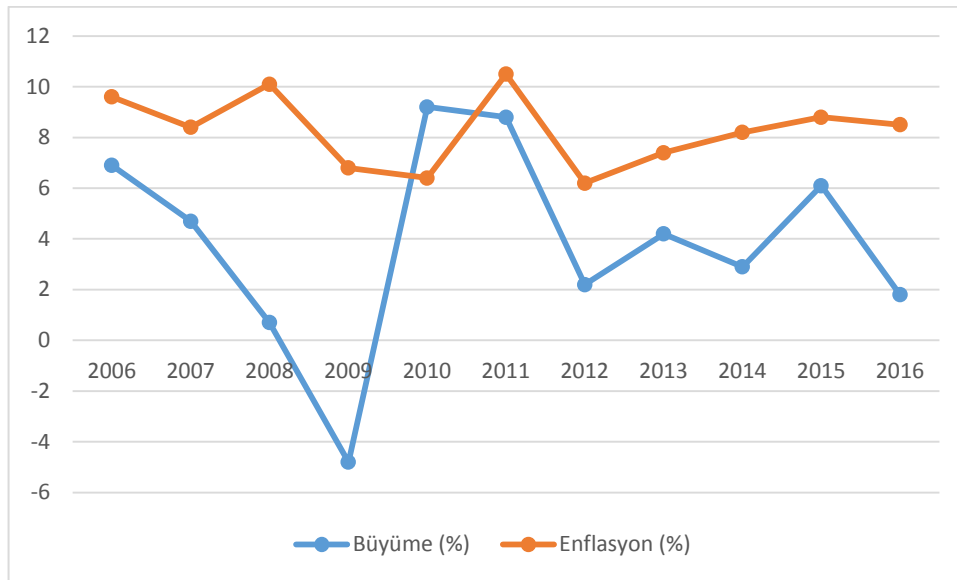
mümkün olabilir. Ekonomide enflasyon varken aynı zamanda GSYH reel olarak büyüyorsa enflasyonlu büyümeden söz edilebilir (Eğilmez, 2015;1)

Türkiye'nin 2006-2016 döneminde iktisadi büyüme ve enflasyon oranlarına ilişkin gelişmelere Tablo 3 ve Şekil 2'de yer verilmiştir.

Tablo 3. İktisadi Büyüme Ve Enflasyon Oranlarına İlişkin Gelişmeler

Yıllar	Büyüme (%)	Enflasyon (%)
2006	6,9	9,6
2007	4,7	8,4
2008	0,7	10,1
2009	-4,8	6,8
2010	9,2	6,4
2011	8,8	10,5
2012	2,2	6,2
2013	4,2	7,4
2014	2,9	8,2
2015	6,1	8,8
2016	1,8	8,5

Kaynak: TÜİK, 2018

Şekil 2. İktisadi Büyüme Ve Enflasyon Oranlarına İlişkin Gelişmeler

Yukarıdaki tablo ve şekil birlikte değerlendirildiğinde Türkiye ekonomisinin 2008 ile 2009 yılları dışındaki dönemde enflasyonlu büyümeyi yaşadığını göstermektedir. 2011 yılı hariç tüm

dönemlerde enflasyon oranı tek haneli rakamlarda kalmıştır. Yine bu dönemde ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki korelasyon ilişkisinin pozitif olduğu görülmektedir. Analize esas dönemde ülke ekonomisi ortalama %3,88 büyürken, %8,26 oranında enflasyonla karşılaşmıştır. Bu dönemde ılımlı bir enflasyon oranıyla pozitif büyüme oranının yakalandığı söylenebilir.

2.4.1.2. İktisadi Büyüme İşsizlik İlişkisi

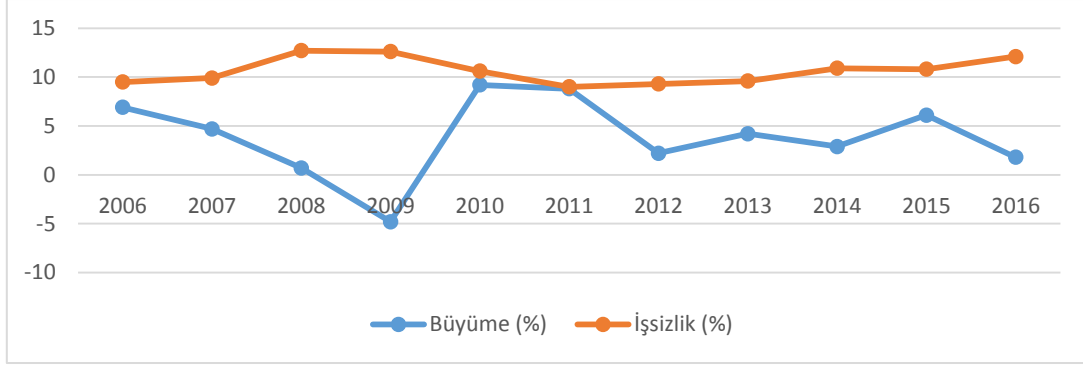
Türkiye'de işgücü piyasasının görünümü, gelişmekte olan ülkelerin özelliklerine benzemektedir. Sürekli artan bir nüfus yapısı, istihdam edilenlerin sayısı ve oran olarak düşük seviyelerde seyretmesi bu tezi güçlendiren en önemli göstergelerdir. Türkiye'de işgücü piyasasının en önemli özelliklerinden birisi homojen bir yapının olmamasıdır. İşgücü önemli bir kısmının tarım sektörünün ağırlıkta olduğu kırsal alanda bulunması, kırsal ve kentsel işgücü piyasalarını birbirinden farklı kılmaktadır (Eyüboğlu, 2003: 33).

Ekonomik büyümeye rağmen işsizliğin artması çeşitli faktörlere bağlanmaktadır. Bunlardan en önemlisi spekülative amaçlı sıcak para girişleridir. İstihdamsız büyümenin özünde Türkiye'nin uluslararası piyasalara sunduğu yüksek reel faiz sayesinde yüksek oranlarda çekmekte olduğu spekülative sıcak para girişleri vardır. Sıcak para girişleri döviz kurunu ucuzlatmakta ve ithalatı özendirilmektedir. Bunun sonucunda da cari işlemler açığı genişlemektedir. Bu arada gerçekleşen ihracat ve üretim artışlarının otomotiv ve dayanıklı tüketim malları gibi yurt içinde katma değeri düşük sektörlerde yoğunlaşması neticesinde de istihdam artışları sınırlı kalmakta ve işsizlik sorunu derinleşmektedir. Dolayısıyla birbirleriyle ilişkisiz gibi görünen cari açık ve işsizlik birbirine bağlı sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır (Apak ve Uçak, 2007: 61).

Türkiye'nin 2006-2016 döneminde iktisadi büyüme ve işsizlik oranlarına ilişkin gelişmeler Tablo 4 ve Şekil 3'de yer verilmiştir.

Tablo 4. İktisadi Büyüme Ve İşsizlik Oranlarına İlişkin Gelişmeler

Yıllar	Büyüme (%)	İşsizlik (%)
2006	6,9	9,5
2007	4,7	9,9
2008	0,7	12,7
2009	-4,8	12,6
2010	9,2	10,6
2011	8,8	9,0
2012	2,2	9,3
2013	4,2	9,6
2014	2,9	10,9
2015	6,1	10,8
2016	1,8	12,1

Kaynak: TÜİK, 2018

Şekil 3. İktisadi Büyüme Ve İşsizlik Oranına İlişkin Gelişmeler

Yukarıdaki tablo ve şekil birlikte değerlendirildiğinde; analize esas dönemde ülke ekonomisinin %3,88 büyürken, %10,63 oranında işsizlik ile karşılaştığını göstermektedir. Grafiğin ortaya koyduğu diğer bir durumda genişleme döneminde gerçekleşen büyümenin, işsizliği azaltma yönünde güçlü etkilerinin olmadığını ortaya koymaktadır. İktisadi büyümeyle işsizlik arasındaki ilişki dikkate alındığında sürekli büyüyen bir ekonomide işsizliğin azalması, küçülen bir ekonomide ise işsizliğin artması beklenirken analiz döneminde bu durumun tam olarak gerçekleşmediği ekonominin genişleme döneminde olmasına rağmen işsizliğin arttığı görülmektedir.

2.4.1.3. İktisadi Büyüme Gelir Dağılımı İlişkisi

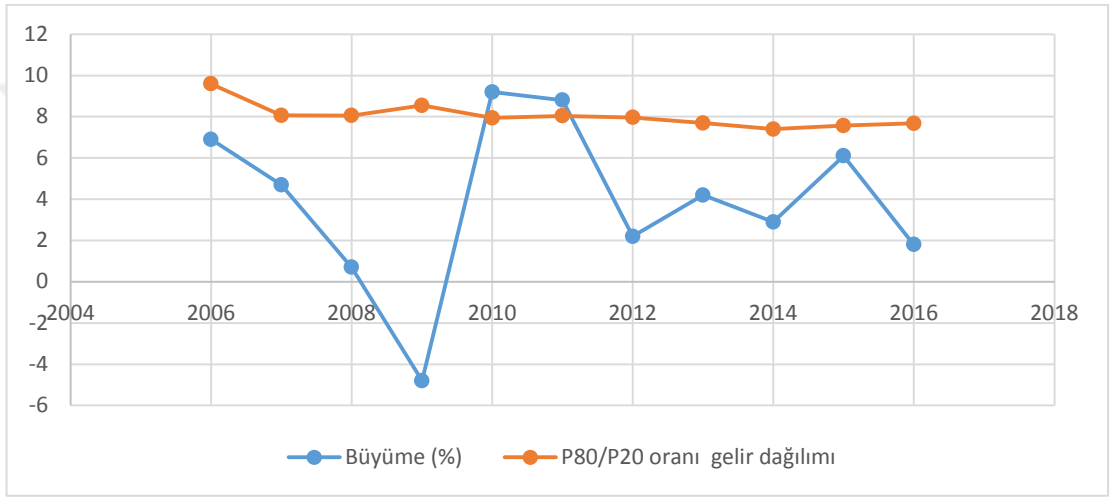
Gelir dağılımı, ülkenin milli gelirinin o ülkedeki bireyler, hane halkları, toplumsal gruplar, bölgeler gibi sosyal sınıflar arasında nasıl paylaşıldığını gösteren bir kavramdır (Elveren, 2013).Tüm dünya ülkelerinde görüldüğü gibi Türkiye’de gelir dağılımı adaletsizliği belirli bir ölçüde bulunmaktadır. P80/P20 oranı, en yüksek gelire sahip yüzde 20’lik grubun gelirinin en düşük gelire sahip yüzde 20’lik grubun gelirine oranı şeklinde hesaplanmaktadır.

Türkiye’nin 2006-2016 döneminde iktisadi büyüme ve gelir dağılımı (P80/P20 Oranı) oranlarına ilişkin gelişmelere Tablo 5 ve Şekil 4’ de yer verilmiştir.

Tablo 5. İktisadi Büyüme Ve Gelir Dağılımı (P80/P20 Oranı) Oranları

Yıllar	Büyüme (%)	P80/P20 Oranı Gelir Dağılımı
2006	6,9	9,6
2007	4,7	8,1
2008	0,7	8,1
2009	-4,8	8,5
2010	9,2	7,9
2011	8,8	8,0
2012	2,2	8,0
2013	4,2	7,7
2014	2,9	7,4
2015	6,1	7,6
2016	1,8	7,7

Kaynak: TÜİK, 2018

Şekil 4. İktisadi Büyüme Ve Gelir Dağılımı

Buna göre 2006 yılında Türkiye'deki en zengin yüzde 20'lik grubun geliri, en yoksul yüzde 20'lik grubun gelirinin 9,6 katı olduğu, 2009 yılında büyüme oranının $-4,8$ 'lik oranla en düşük seviyede kaldığı görülmektedir. P80/P20 oranının en düşük olduğu yıl 7,4 ile 2014 yılı olup analiz süresini kapsayan 11 yıllık dönem birlikte değerlendirildiğinde ise $3,88$ oranında büyüme gerçekleşirken $8,04$ ortalama P80/P20 oranı ortaya çıkmıştır. Bu durum gelir dağılımındaki adaletsizliğin devam ettiği anlamına gelmektedir.

2.4.2. Cari İşlemler Bilançosu Açıkları

Türkiye'de 2001 krizi ekonomide derin yaralar açmıştır. Ancak güçlü ekonomiye geçiş programı akabinde genel seçimlerle ve siyasi iktidarın değişmesi ekonomiye olumlu yansımış ve ekonomi hızlı bir toparlanma evresine girmiştir. Türkiye ekonomisi 2002-2007 döneminde ortalama $6,8$ oranında büyürken ihracat ve ithalat hızla artmış, dış ticaret hacminde ciddi artışlar sağlanmıştır.

2008-2009 Küresel kriz sonrasında Türkiye ekonomisi daralma yaşamış dünyadaki finansal

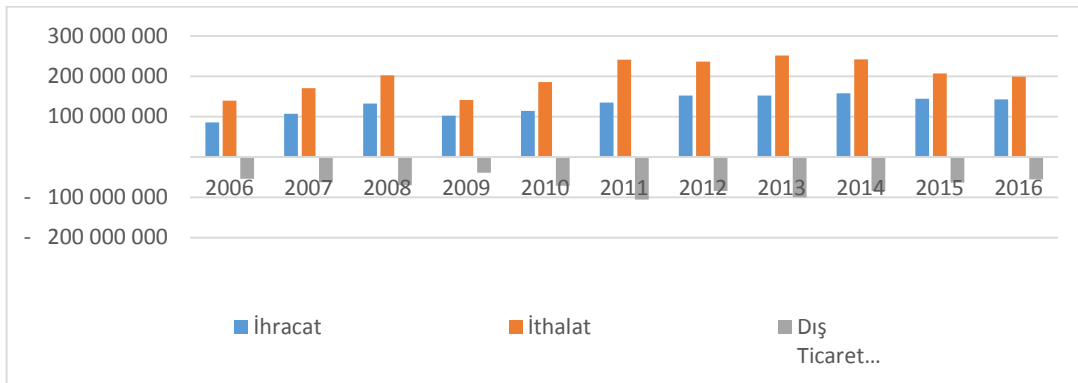
hareketlilik ve hızlı sermaye girişlerinin de etkisiyle güçlü iç talep oluşurken zayıflayan bir dış talebi ortaya çıkarmıştır .Bu durumunun yansıması olarak da cari açık oranları ciddi artış göstermiştir. Altın ticaretindeki oynaklık da yine bu dönemde ihracatta üretime bağlı olmayan artışlar sağlamıştır. Büyüme hızında düşüşün olduğu dönemlerde Cari Açık/GSYH oranında da iyileşmeler olmuş cari açığı iyileşmenin nedenleri arasında enerji fiyatlarındaki düşüşte ekili olmuştur.

Türkiye’de 2006-2016 döneminde ihracat, ithalat dış ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranları Tablo 6 ve Şekil 5’da yer verilmiştir.

Tablo 6. İhracat, İthalat Dış Ticaret Dengesi Ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
2006	85.534.676	139.576.174	-54.041.499	61,3
2007	107.271.750	170.062.715	-62.790.965	63,1
2008	132.027.196	201.963.574	-69.936.378	65,4
2009	102.142.613	140.928.421	-38.785.809	72,5
2010	113.883.219	185.544.332	-71.661.113	61,4
2011	134.906.869	240.841.676	-105.934.807	56,0
2012	152.461.737	236.545.141	-84.083.404	64,5
2013	151.802.637	251.661.250	-99.858.613	60,3
2014	157.610.158	242.177.117	-84.566.959	65,1
2015	143.838.871	207.234.359	-63.395.487	69,4
2016	142.529.584	198.618.235	-56.088.651	71,8

Kaynak: TÜİK, 2018

Şekil 5. İhracat, İthalat Dış Ticaret Dengesi Ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

Tablo ve şekil verileri incelendiğinde Türkiye’de dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. Türkiye ekonomisinin ithalatı ihracatından fazla olan dış ticaret açığı veren bir ekonomi olduğu görülmektedir. Dış ticaret açığı zaman içinde inişler ve çıkışlar gösterse de 2013’den sonra ihracatın ithalatı karşılama oranında sürekli bir artış gözükmektedir. Bu ihracattan elde edilen döviz miktarında artış olduğunu göstermektedir. Dış ticaret açığı 2011 yılında en yüksek değere ulaşırken 2006 yılında en düşük seviyeye inmiştir. 2006 yılından 2009 yılına kadar ihracat ve ithalatın artışı ayrıca yine bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranında da artışı görülmektedir. 2009 yılındaki küresel krizin etkisiyle hem ihracat hem de ithalat düşmüştür. Bu yıldan sonra 2014 yılına kadar 2 değişken de artmaya devam ederken 2015 yılında 2009 yılına benzer bir düşüş ortaya çıkmıştır.

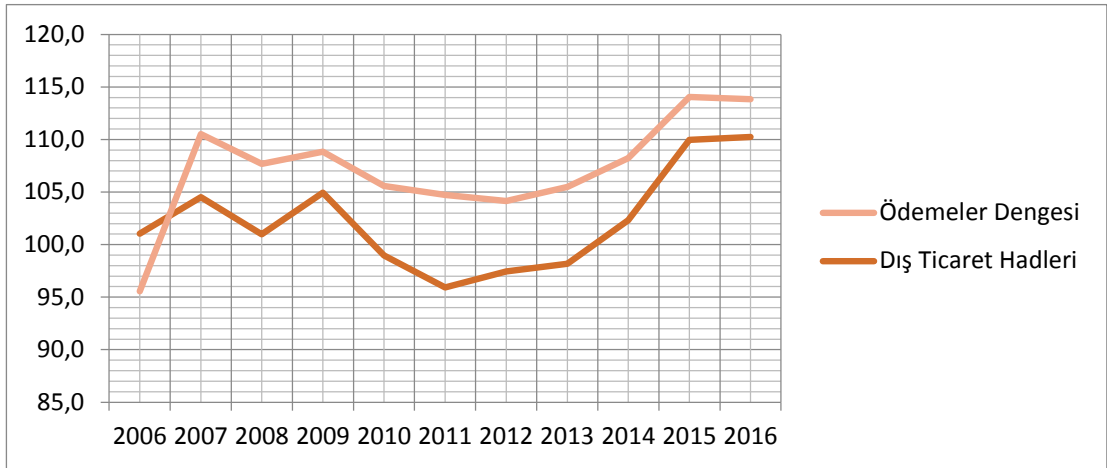
2.4.2.1. Dış Ticaret Hadleri

Bir ülkenin ithal ve ihraç ettiği malların fiyatlarındaki değişimler gösteren bu endeks ülkenin yapmış olduğu işlemlerden kazanç ve kayıpları göstermektedir. Türkiye’de dış ticaret dengesi ile ilgili diğer bir veri olan dış ticaret hadleri 2010 baz yıl kabul edilerek aralık ayı değişim oranları Tablo 7 ve Şekil 6’da yer verilmiştir.

Tablo 7. Dış Ticaret Hadleri ve Ödemeler Dengesi

Yıllar	Dış Ticaret Hadleri	Ödemeler Dengesi
2006	101,0	-5,46%
2007	104,5	-6,04%
2008	101,0	-6,67%
2009	104,9	-3,88%
2010	99,0	-6,61%
2011	95,9	-8,80%
2012	97,5	-6,66%
2013	98,2	-7,29%
2014	102,3	-5,87%
2015	110,0	-4,15%
2016	110,2	-3,56%

Kaynak: TÜİK, 2018

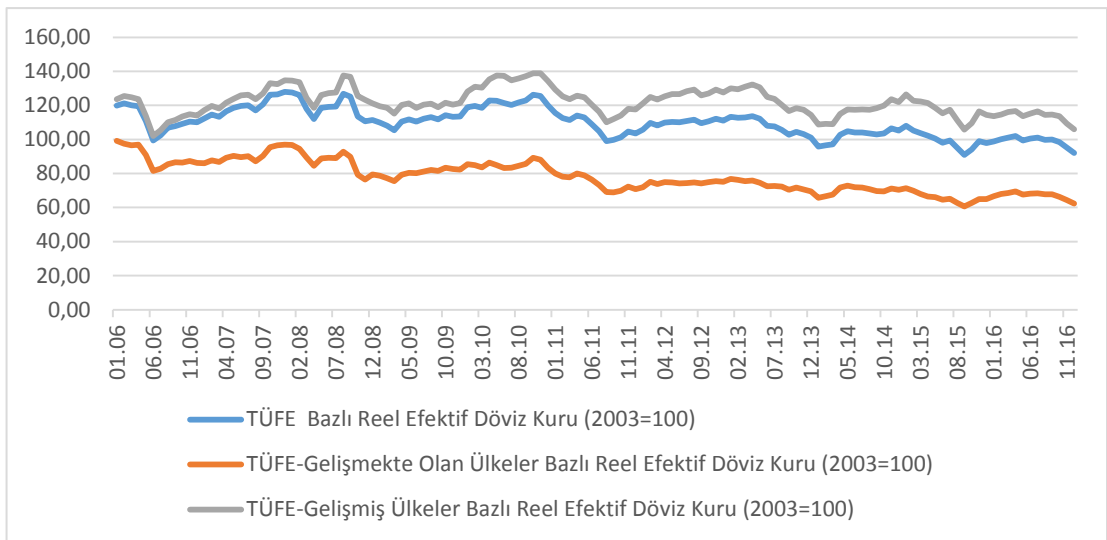

Şekil 6. Dış Ticaret Hadleri Ve Ödemeler Dengesi

2010 yılı temel kabul edilen endekste 100'ün üzerindeki değerler ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına göre daha yüksek seyrettiğini Türkiye ekonomisinin dış ticaretinin ülke lehine geliştiğini göstermektedir. 2011, 2012, 2013 yılları haricinde dış ticaret hadleri ülke lehine gelişmekte iken bu üç yılda baz değerinin 100'ün altında olduğu dolayısıyla ülkenin dış ticaretinin ülke aleyhine geliştiğini göstermektedir. Ödemeler dengesi ile dış ticaret hadlerindeki hareklere bakıldığında artış ve azalışların aynı yönlü olduğu görülmektedir.

2.4.2.2. TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi

Türkiye'nin fiyat düzeyinin ticaret yaptığı ülkelerin fiyat düzeylerine göre değişimini gösteren Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) bazlı reel efektif döviz kuru endeksi 2003 baz yılı kabul edilmiş ve şekil olarak aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 7. TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin fiyat düzeyinin ticaret yaptığı ülkelerin fiyat düzeylerine göre değişimini gösteren TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksi (REK), Türkiye'nin fiyat düzeyinin dış ticaret yaptığı ülkelerin fiyat düzeylerine oranının ağırlıklı geometrik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Buna göre, gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Türkiye de analizin yapıldığı dönemde reel efektif kurun azaldığı TL'nin reel olarak değer kaybettiği görülmektedir. Bu durum ihracat mallarının yabancı mallar cinsinden fiyatının düştüğünü göstermektedir.

2.4.2.3. TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi Ve Cari Açık İlişkisi

Fiyat düzeyinin ticaret yaptığı ülkelerin fiyat düzeylerine göre değişimini gösteren Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) bazlı reel efektif döviz kuru endeksi ile cari açık da meydana gelen değişim aşağıdaki Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Ödemeler Dengesi ve Reel Efektif Döviz Kuru Ve Değişimi

Yıllar	Ödemeler Dengesi	Toplam TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Ve Değişimi (2003=100)	
		Kur	Değişim
2006	-0,055	1337,95	0,012
2007	-0,060	1433,38	0,067
2008	-0,067	1428,33	-0,004
2009	-0,039	1334,15	-0,071
2010	-0,066	1460,85	0,087
2011	-0,088	1288,68	-0,134
2012	-0,067	1319,95	0,024
2013	-0,073	1297,54	-0,017
2014	-0,059	1227,38	-0,057
2015	-0,041	1193,99	-0,028
2016	-0,036	1188,74	-0,004

Kaynak: TÜİK, 2018

Reel efektif döviz kuru endeksi ile cari açık da meydana gelen değişim birlikte analiz edildiğinde ödemeler dengesi açığının en yüksek olduğu yılda kur endeksinde düşme gerçekleşirken 2013 ve sonraki yıllarda da kurda bir düşüş trendi görülmektedir.

2.4.3. Bütçe Açığı

Türkiye'nin bütçe yapısı incelendiğinde 2001 yılında uygulamaya başlanan güçlü ekonomiye geçiş programının bütçe üzerindeki etkisi sonraki yıllarda fazlasıyla hissedilmiştir. Bu program sayesinde mali disiplin sağlanmış ayrıca programın bir tamamlayıcısı olarak 2005 yılı Mayıs ayında yürürlüğe giren Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile uygulamaya geçen yeni bütçe yapısı etkili bir maliye politikasını ortaya çıkarmıştır. Kamu açıkları belirli ölçüde azaltılmış olup kontrol edilebilir bir düzeye getirilmiştir. İzleyen on yıl boyunca da mali disiplinden taviz verilmemiş ve bütçe kontrol edilebilir bir açıkla faaliyet sonuçlarını yansıtmıştır.

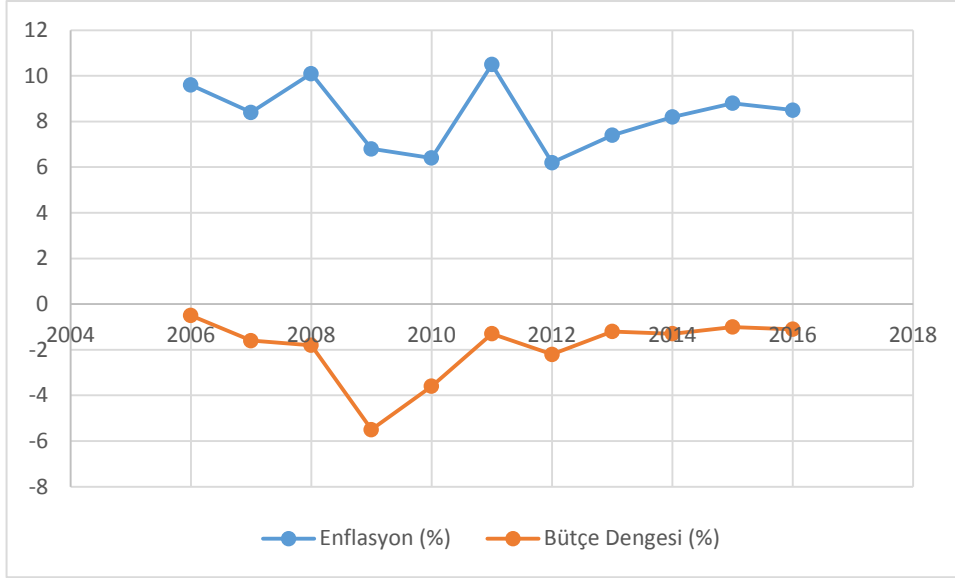
2.4.3.1 Bütçe Açığı- Enflasyon İlişkisi

Türkiye'de kamu mali yönetim sisteminde 5018 Sayılı Kanunla birlikte meydana gelen bütçeleme sistemindeki değişimden sonra bütçe açıkları ile enflasyon oranları arasında bir ilişki olup olmadığı aşağıda Tablo 9 ve Şekil 8'de açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 9. Bütçe Açığı- Enflasyon İlişkisi

Yıllar	Enflasyon (%)	Bütçe Dengesi (%)
2006	9,6	-0,5
2007	8,4	-1,6
2008	10,1	-1,8
2009	6,8	-5,5
2010	6,4	-3,6
2011	10,5	-1,3
2012	6,2	-2,2
2013	7,4	-1,2
2014	8,2	-1,3
2015	8,8	-1
2016	8,5	-1,1

Kaynak: TÜİK, 2018

Şekil 8. Bütçe Açığı Ve Enflasyon İlişkisi

Yukarıdaki tablo ve şekil birlikte değerlendirildiğinde analize esas dönemde ülke ekonomisinde %8,26 oranında ortalama enflasyon meydana gelmişken, yine aynı dönemde kamu kesiminin %1,91 oranında bütçe açığı ile karşılaştığını görülmektedir. Grafiğin ortaya koyduğu diğer bir durumda enflasyon ile bütçe dengesinin birbirine zıt hareket ettiği gerçektir. Enflasyonun arttığı dönemlerde bütçe açıkları azalma eğilimine girmektedir.

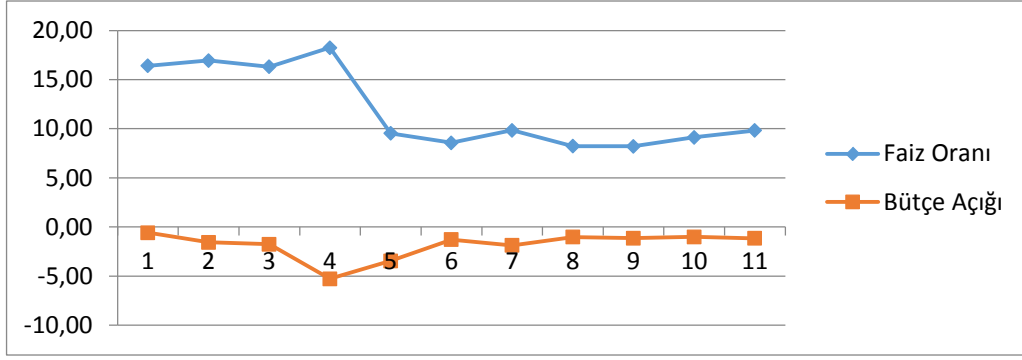
2.4.3.2 Bütçe Açığı- Faiz İlişkisi

Türkiye’de 5018 sayılı kanunla birlikte meydana gelen bütçeleme sistemindeki değişim sonrasında bütçe açıkları ile faiz oranları arasında bir ilişki olup olmadığı aşağıda Tablo 10 ve Şekil 9’da açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 10. Bütçe Açığı- Faiz İlişkisi

Yıl	Faiz Oranı	Bütçe Açığı
2006	16,41	-0,59
2007	16,95	-1,56
2008	16,31	-1,75
2009	18,25	-5,28
2010	9,54	-3,46
2011	8,57	-1,28
2012	9,85	-1,87
2013	8,23	-1,02
2014	8,21	-1,14
2015	9,13	-1,01
2016	9,83	-1,16

Kaynak: TÜİK, 2018

Şekil 9. Bütçe Açığı Ve Faiz İlişkisi

Faiz oranları, 2006 Ocak sonrası getiriler bankalarda fiilen açılan tasarruf mevduatına uygulanan ağırlıklı ortalama ile hesaplanmıştır. Faiz oranları 2007 yılından 2014 yılına kadar sürekli düşerken 2015 ve 2016 yıllarında artış eğilimine girmiştir inceleme döneminde bütçe sürekli açık verirken 2009 yılında % 5,28 ile en yüksek orana ulaşmıştır. 2013-2016 döneminde ise %1 civarında istikarlı bir seyirde kalmıştır. Bu dönemde ortalama faiz oranları %11,93 olurken ortalama cari açık %1,82 seviyesinde seyretmiştir.

2.4.4. Değişkenlerin Birbiriyle İlişkileri

2.4.4.1. İktisadi Büyüme Cari Açık İlişkisi

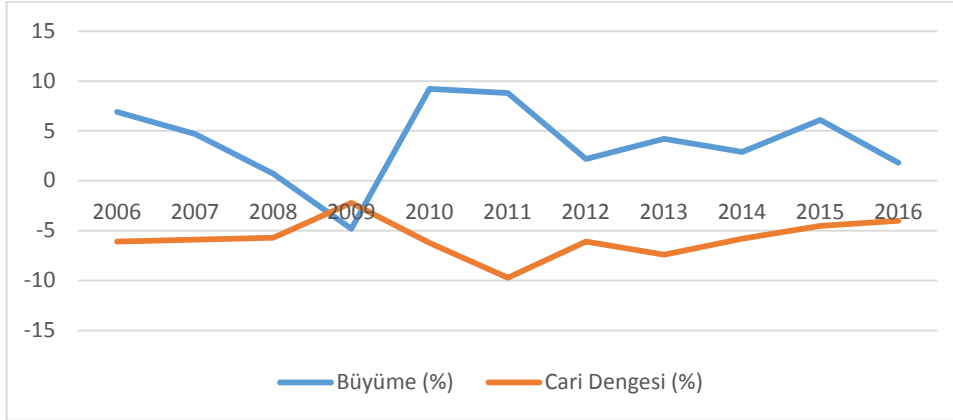
Türkiye'nin büyüme modeli 2000'li yıllardan sonra değişmiş olup bu tarihe kadar bütçe açığı vererek büyüyen bir model benimsenmişken bu tarihten sonra cari açık vererek büyüyen bir model ön plana çıkmıştır. Türkiye'de 2006-2016 döneminde gerçekleşen iktisadi büyüme ve cari açık oranlarına Tablo 11 ve Şekil 10'da yer verilmiştir.

Tablo 11. Büyüme Ve Cari Açık İlişkisi

Yıllar	Büyüme (%)	Cari Dengesi (%)
2006	6,9	-6,1
2007	4,7	-5,9
2008	0,7	-5,7
2009	-4,8	-2,2
2010	9,2	-6,2
2011	8,8	-9,7
2012	2,2	-6,1
2013	4,2	-7,4
2014	2,9	-5,8
2015	6,1	-4,5

2016	1,8	-4
------	-----	----

Kaynak: TÜİK

Şekil 10. Büyüme Ve Cari Açık İlişkisi

Türkiye’de 2000’lere kadar bütçe açığı vererek büyüme, 2000’lerden sonra cari açık vererek büyüme modeli diye özetleyebileceğimiz açık vermeye dayalı bir büyüme modeli olmuştur genel olarak GSMH artış eğilimden olurken cari denge ise sürekli açık vermiştir. Büyüme % 9,2 ile 2010 yılında en yüksek değerine ulaşırken -% 4,8 ile 2009 yılında en büyük daralmasını yaşamıştır. Cari açıklar ise % 9,7 ile 2011 yılında en yüksek değere ulaşırken ,% 4 ile 2006 yılında en düşük seviyeye inmiştir. Cari açığın çok büyüdüğü 2010 sonrası dönemde bir yandan dış konjonktürün daralması bir yandan da Türkiye’nin cari açığı düşürmeye dönük ekonomi politikası uygulamaları cari açığı düşürmüştür. Ancak bu düşüş büyümenin de eş zamanlı düşmesine neden olmuştur. Analiz süresini kapsayan 11 yıllık dönem birlikte değerlendirildiğinde ise Bu dönemde ülke ekonomisi %5,78 cari açık verirken % 3,88 ortalama büyüme oranı yakalamıştır.

2.4.4.2. Büyüme Bütçe Açığı İlişkisi

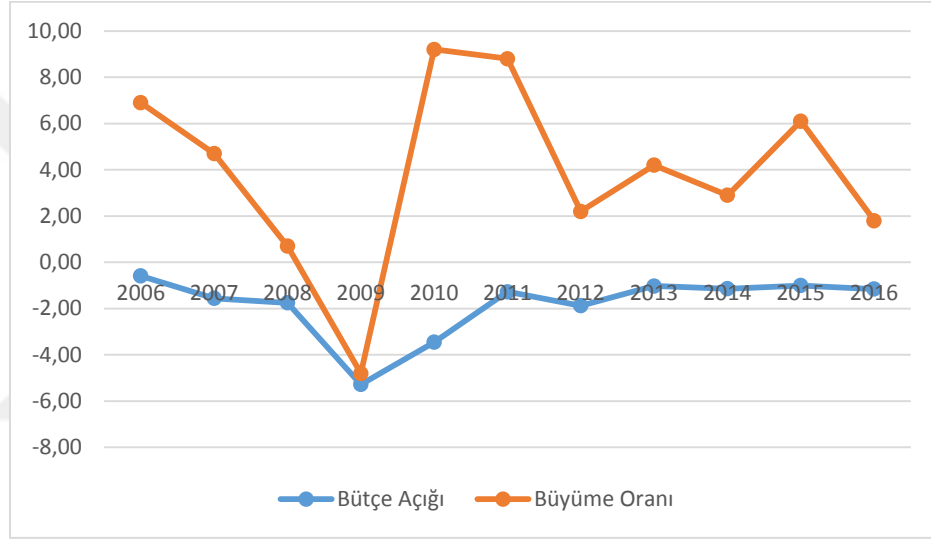
Türkiye’de bütçeleme sistemleri belirli dönemlerde değişse de bütçe sistemini belirlemede 2005 yılı bir milat olarak kabul edilebilir. O tarihe kadar bütçe ile kalkınma planları arasında bağ kurulamaması, bütçe uygulamalarının tek mali yılla sınırlı olması ve AB’ye uyum süreci gibi durumlar bütçede kronik problemleri ortaya çıkarmıştır. Bu durum mevcut mali yönetim anlayışımızda değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. Bu kapsamda hazırlanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile sıkı bir maliye politikası izlenmiş ve bütçe disipline uygun harcama gelir kalemleri oluşturulmuştur. Türkiye’de 2006-2016 döneminde gerçekleşen iktisadi büyüme ve bütçe açığı oranlarına Tablo 12 ve Şekil 11’de yer verilmiştir.

Tablo 12. Büyüme Ve Bütçe Açığı İlişkisi

Dönem	Bütçe Açığı	Büyüme Oranı
2006	-0,59	6,9

2007	-1,56	4,7
2008	-1,75	0,7
2009	-5,28	-4,8
2010	-3,46	9,2
2011	-1,28	8,8
2012	-1,87	2,2
2013	-1,02	4,2
2014	-1,14	2,9
2015	-1,01	6,1
2016	-1,16	1,8

Kaynak: Bümko Genel Müdürlüğü Ve TÜİK verileri

Şekil 11. Büyüme Ve Bütçe Açığı İlişkisi

Türkiye’de genel olarak GSMH artış eğiliminden olurken bütçe ise sürekli açık vermiştir. Büyüme % 11,1 ile 2011 yılında en yüksek değerine ulaşırken -% 4,7 ile 2009 yılında en büyük daralmasını yaşamıştır. Bütçe açıkları ise %5,28 ile 2009 yılında en yüksek değere ulaşırken, %0,59 ile 2006 yılında en düşük seviyeye inmiştir. Analiz süresini kapsayan onbir yıllık dönem birlikte değerlendirildiğinde ise %1,82 bütçe açığı verilirken % 5,05 ortalama büyüme oranı yakalanmıştır.

2.4.4.3. Bütçe Açığı, Cari Açık İlişkisi

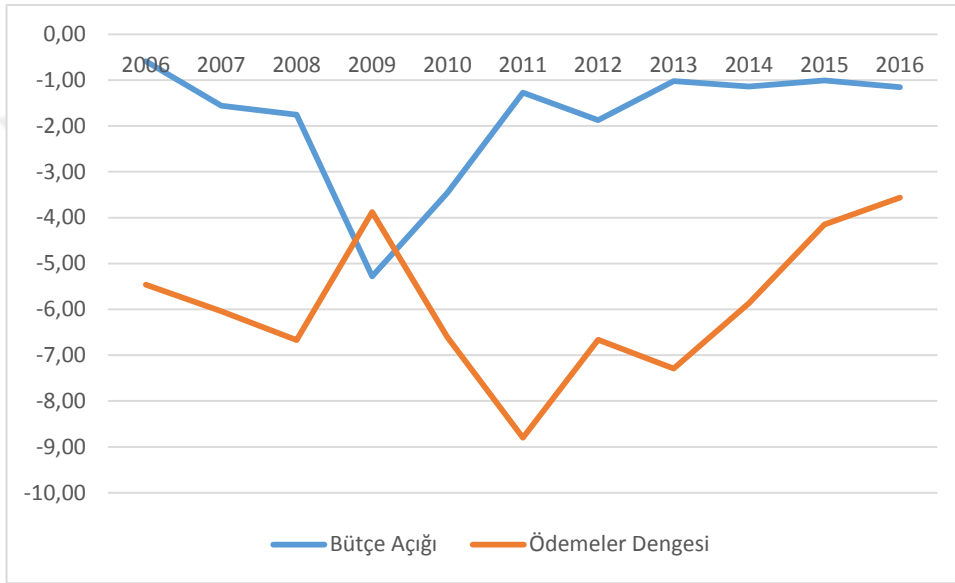
Türkiye’de cari açık (ödemeler dengesi açığı) ve bütçe açığı hep tartışılan konuların başında gelmiştir. Aşağıda Türkiye’de 2006-2016 döneminde gerçekleşen iktisadi bütçe açığı ve cari açık oranlarına Tablo 13 ve Şekil 12’de yer verilmiştir.

Tablo 13. Bütçe Açığı Ve Cari Açık İlişkisi

Dönem	Bütçe Açığı	Ödemeler Dengesi
2006	-0,59	-5,46

2007	-1,56	-6,04
2008	-1,75	-6,67
2009	-5,28	-3,88
2010	-3,46	-6,61
2011	-1,28	-8,8
2012	-1,87	-6,66
2013	-1,02	-7,29
2014	-1,14	-5,87
2015	-1,01	-4,15
2016	-1,16	-3,56

Kaynak: Bümko Genel Müdürlüğü Ve TÜİK verileri

Şekil 12. Bütçe Açığı Ve Cari Açık İlişkisi

Türkiye’de bütçe ile birlikte ödemler dengesi de ise sürekli açık vermiştir. Bütçe açıkları %5,28 ile 2009 yılında en yüksek değere ulaşırken, %0,59 ile 2006 yılında en düşük seviyeye inmiştir. 2009 yılı bütçe açıklarının artarken ödemeler dengesi açığının azaldığı yıl olmuştur.

2009 yılında ödemler dengesi açığı 3,88 oranı ile en düşük değerine ulaşırken, 2011 yılında % 8,8’lik oran ile en yüksek seviyeye çıkmıştır. Analiz süresini kapsayan 11 yıllık dönem birlikte değerlendirildiğinde ise %1,82 oranında bütçe açığı verilirken % 5,9 oranında ödemler dengesi açığı ortaya çıkmıştır.

2.4.4.4. İktisadi Büyüme, Cari İşlemler Açığı Ve Bütçe Açığı Arasındaki İlişki

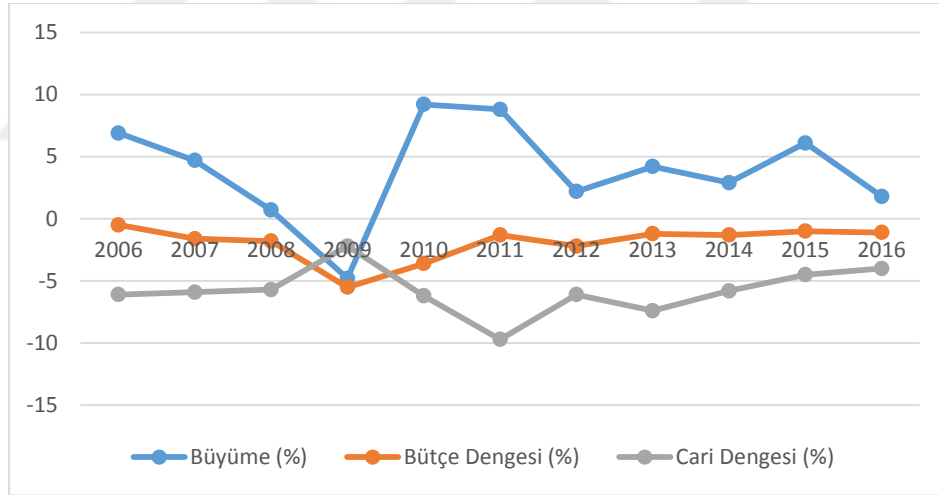
Türkiye Ekonomisi iktisadi büyüme, bütçe açığı ve cari açık yönünden değerlendirildiğinde iç ve dış ekonomik dengelerinin birbirine eşit olmadığı görülecektir. İç ekonomik denge, özel kesimin tasarruf-yatırım dengesi ve kamu kesiminin gelir-gider dengesini (bütçe dengesi) ifade ederken dış ekonomik denge ise cari hesap dengesinden oluşmaktadır. Türkiye’de 2006-2016 döneminde

gerçekleşen iktisadi büyüme, bütçe açığı ve cari açık oranlarına Tablo 14 ve Şekil 13’de yer verilmiştir.

Tablo 14. Cari Açık, Bütçe Açığı Ve Büyüme Arasındaki İlişki

Yıllar	Büyüme (%)	Bütçe Dengesi (%)	Cari Dengesi (%)
2006	6,9	-0,5	-6,1
2007	4,7	-1,6	-5,9
2008	0,7	-1,8	-5,7
2009	-4,8	-5,5	-2,2
2010	9,2	-3,6	-6,2
2011	8,8	-1,3	-9,7
2012	2,2	-2,2	-6,1
2013	4,2	-1,2	-7,4
2014	2,9	-1,3	-5,8
2015	6,1	-1	-4,5
2016	1,8	-1,1	-4,0

Kaynak Bümko Genel Müdürlüğü Ve TÜİK verileri

Şekil 13. Cari Açık, Bütçe Açığı Ve Büyüme Arasındaki İlişki

Türkiye’de büyüme oranları genel olarak artış eğiliminden olurken bütçe ve cari işlemler dengesi sürekli ise sürekli açık vermiştir. Ancak Bütçe açıkları cari işlemler açıklarına göre daha sınırlı kalmıştır bu durum özel sektör kanalıyla yapılan borçlanmaların daha yüksek olduğunu göstermektedir. Özellikle 2009 küresel krizi ülke ekonomisinin derinden etkilemiş ve büyüme oranları negatif bir seviyeye inmiştir. Bu yılda bütçe açığı artarken cari işlemler açığı azalmıştır. Analiz edilen bu dönemde ortalama büyüme hızı %3,88 oranında gerçekleşirken cari açık oranı %5,58 düzeyinde, bütçe açığı ise %1,91 düzeyinde olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULAR

Bu bölümde öncelikle bütçe ve cari işlemler bilançosu açıkları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen uygulamalı/ampirik çalışmalara ilişkin literatür (yerli ve yabancı literatür) tanıtılacaktır. Böylece ampirik literatür ve daha önceki bölümlerde yer verilen iktisadi büyüme, cari işlemler bilançosu açıkları ve bütçe açıklarına ilişkin teorik çerçevenin Dünya ve Türkiye'deki görünümü ortaya koyulacaktır.

Ekonometrik uygulamaya geçmeden önceyse konuyla ilgili ekonomik analizlerde kullanılan modeller tanıtılacak, modellerdeki değişkenlere, yapılan testlere ve sonuçlarına yer verilecek ve bu çerçevede elde edilen ekonometrik sonuçlar yorumlanacak ve iktisadi büyüme, cari işlemler bilançosu açıkları ve bütçe açıklarına ilişkin tarihsel gelişmeler ışığında ekonometrik uygulama sonuçlarının ekonomik teori ve ilgili ampirik literatür ile uyumlu olup olmadığı da görülmeye çalışılacaktır.

3.1. Araştırmaya İlişkin Literatür Taraması

İktisadi büyüme, cari açık ve bütçe açıkları arasındaki ilişkilerin ele alındığı çalışmalar incelendiğinde bu üç değişkenin birbiriyle çok yakından ilişkili olmasına rağmen gerek ekonometrik modellerde basitlik, gerekse ekonometrik modelleri ampirik olarak inceleyen yazarların tercihinden bu üç değişken arasındaki ilişkiler genellikle birbirinden ayrı olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle yapılan analizler iki değişkeni içeren ikili analizler şeklinde yapılmıştır.

Bu çerçevede ekonomik değişkenlerle ilgili ampirik çalışmaların tasnifi, tezde izlenen sıra gözetilerek ele alınmıştır. İktisadi büyüme ve bütçe açıkları, iktisadi büyüme ve cari işlemler açıkları, bütçe ile cari işlemler bilançosu açıkları şeklinde ele alınan yerli ve yabancı literatür bu anlam bütünlüğü ile tanıtılacaktır.

3.1.1. İktisadi Büyüme Ve Bütçe Açığı İlişkisi

Türkiye’de ve Dünyada bütçe açıklarının ekonomiye etkileri son yıllarda birçok araştırmaya konu olmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomide yaşanan kronik problemlerden bazıları yüksek faiz oranı, yüksek cari açık, istikrarsız döviz kuru ve yüksek enflasyon oranıdır. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde bu sorunların temelinde bütçe açıklarının olduğu düşünülmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru nedensellikler tespit edilmiştir. İlgili çalışmalardan bazıları şu şekildedir.

Tablo 15. İktisadi Büyüme Ve Bütçe Açığına İlişkin Literatürdeki Çalışmalar

Yazar(lar)	Değişken(ler)	Yöntem ve Ülke(ler)	Bulgu(lar)
Barro (1991)	Kamu tüketim harcamaları ve büyüme oranı	98 ülke (1960-1985) yatay kesit verileri ve analizi	Kamu sektörünün tüketim harcamaları ile büyüme oranı arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Nelson, Singh (1994)	Bütçe Açıkları ve ekonomik büyüme	70 ülke, yatay kesit analizi	Bütçe açıklarının ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olmadığını bulmuşlardır
Oxley (1994)	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme	İngiltere (1870-1913) eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizi	Ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru nedensellik bulmuştur.
Ghali (1997)	Kamu açıkları ve ekonomik büyüme	Suudi Arabistan (1960-1996) Var Modeli	İki değişken arasında herhangi bir ilişki bulamamıştır.
Ghali (1998)	Kamu yatırımları- özel yatırımlar ve ekonomik büyüme	Tunus (1963-1993) Granger nedensellik testi	Yatırımların büyüme üzerinde negatif etkileri olduğunu tespit etmiştir.
Yamak ve Küçükkale (1998)	Ekonomik büyüme ve kamu harcamaları	Türkiye (1950-1994) eşbütünleşme ve nedensellik testleriyle analiz	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişkinin var olduğunu tespit etmiştir
Metin (1998)	Bütçe Açıkları ve ekonomik büyüme	Türkiye (1950-1987) EKK ile regresyon analizi	Büyüme oranı ve bütçe açıklarının enflasyon üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Arısoy (2005)	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme	Türkiye (1950-2003) eşbütünleşme testi ile Wagner ve Keynes Hipotezleri	Uzun dönemde ekonomik büyümenin kamu harcamalarını artıracaklarını öne süren Wagner Yasasını destekleyen kanıtlar elde etmiştir.
Saatçi (2007)	Bütçe Açıkları ve finansmanı	Türkiye	Bütçe açıklarının tarihsel gelişimine değindikten sonra açıkların çözümüne yönelik önerilerde bulunmuştur.

Göktaş (2008)	Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği	Türkiye (1987:12007:3)	Bu dönemde krizlerin yapısal değişikliğe neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca incelenen dönemde bütçe açıklarının zayıf sürdürülebilir olduğu sonucuna varılmıştır.
Selen ve Eryiğit (2009)	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme	Türkiye (1923-2006)	Wagner Yasasının geçerli olduğunu saptamışlardır.
Adak (2010)	Bütçe Açıkları ve ekonomik büyüme	Türkiye (1972-2006) en küçük kareler yöntemini	Bütçe açığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.
Altunç ve Aydın (2013)	Kamu kesimi büyüklüğü ve ekonomik büyüme	1995-2011 Türkiye,Bulgaristan,Romanya	Kamu kesimi büyüklüğü belli bir düzeye kadar (Türkiye: %25, Romanya: %20, Bulgaristan: %22) ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemekte; bu oranın üstünde büyümeyi negatif yönde etkilenmektedir
Turan (2014)	Kamu kesimi büyüklüğü ve ekonomik büyüme	Türkiye 1970-2012 EKK yöntemi	Kamu kesimi büyüklüğü belli bir düzeye kadar (eşik değer %17) ekonomik büyümeyi sağlamakta; bu oranın üstünde büyümeyi negatif yönde etkilenmektedir
İyidoğan ve Turan (2017)	Kamu kesimi büyüklüğü ve ekonomik büyüme	Türkiye (1998-2015) Eşik Regresyon yöntemi	Kamu kesimi büyüklüğü, ekonomik büyümeyi belli bir düzeyden sonra (eşik değer %16,5) negatif yönde etkilemektedir.

3.1.2. İktisadi Büyüme ve Cari İşlemler Açığı İlişkisi

Türkiye’de ve dünyada iktisadi büyüme ve cari işlemler açıkları ilişkisi son yıllarda birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu çalışmalarda ağırlık olarak iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır.

Çalışmalara ilişkin birinci görüş, cari işlemler bilançosu açıkları ve büyüme arasında birebir ve güçlü bir ilişkinin olduğunu ifade eden çalışmalardır. İkinci görüşte ise ekonomik büyüme ve cari açık arasında tek yönlü bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmektedir. Zayıf olmakla birlikte üçüncü bir görüş ise; cari açık ve iktisadi büyüme arasında zayıf veya anlamsız ilişki olduğunu belirtmektedir. İlgili çalışmalardan bazıları şu şekildedir.

Tablo 16. İktisadi Büyüme ve Cari İşlemler Açığına İlişkin Literatürdeki Çalışmalar

Yazar(lar)	Değişken(ler)	Yöntem ve Ülke(ler)	Bulgu(lar)
Khan ve Knight (1983)	İktisadi büyüme ile cari işlemler açıkları	Petrol ihraç etmeyen 32 gelişmekte olan ülke (1973-1980) EKK yöntemi	Hem içsel hem de dışsal faktörlerin CİB dengesi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlar ve iktisadi büyümenin cari açığı artırıcı etkide bulunduğunu ortaya koymuşlardır.
Milesi-Ferretti ve Razin (1998)	İktisadi büyüme ile cari işlemler açıkları	86 ülke, (1971-1992)	İktisadi büyümenin ilgili ülkelerde CİB açıklarına neden olduğunu tespit edilmiştir.
Calderon vd. (2000)	Cari işlemler bilançosu açıklarının belirleyicileri	44 gelişmekte olan ülke,(1966-1995),dinamik panel veri yöntemi	Ülkelerin iktisadi büyüme oranları, dış açıklık, döviz kuru, yatırımlar, gelir, tasarruflar, dış ticaret hadlerinin cari işlemler bilançosu açıklarını belirlediğini tespit etmişlerdir.

Freund (2000)	İktisadi büyüme ile cari işlemler açıkları	25 sanayi ülkesi (1980-1997) zaman serisi ve panel veri yöntemi	İktisadi büyüme oranındaki artışların tüketim harcamalarını arttırdığı ve tasarrufları düşürdüğü ortaya koymuş ve bu durumun cari işlemler bilançosu açıklarını arttıracaklarını belirtmiştir.
Freund ve Warnock (2005)	İktisadi büyüme ile cari işlemler açıkları	OECD ülkeleri (1980-2003) panel veri analizi	Cari işlemler bilançosu açıkları ile iktisadi büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu ortaya koymuştur.
Herrmann ve Jochem (2005)	Gelir- cari işlemler açıkları	33 merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi (1994-2004)	Kişi başına düşen gelir düzeylerinde meydana gelen artışların cari işlemler bilançosu açıkları dengesi üzerinde negatif etkiler oluşturduğunu ve cari işlemler bilançosu açıklarını artırdığı sonucuna varılmıştır.
Aristovnik (2007)	Cari işlemler bilançosu açıklarının belirleyicileri	17 Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesini (1971-2005) panel veri yöntemi	Bu ülkelerde büyüme oranı, kamu harcamaları, dış açıklık ve yatırımların cari açığı arttırıcı yönde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.
Erbaykal (2007)	İktisadi büyüme ile cari işlemler açıkları	Türkiye (1987-2006) Toda ve Yamamoto Analizi	İktisadi büyüme ve reel döviz kuru, cari işlemler bilançosu açığının nedeni olarak tespit edilmiştir.
Lebe ve diğerleri (2009)	İktisadi büyüme ve reel döviz kurlarının cari işlemler bilançosu açıkları üzerindeki etkisi	Türkiye ve Romanya (1997-2007) Yapısal vektör otoregresif analizi	İki ülkenin cari işlemler bilançosu açıklarının belirleyicisi olarak iktisadi büyüme ortaya çıkmıştır
Kostakoğlu ve Dibo (2011)	Cari işlemler dengesi-GSYİH	Türkiye (1991 - 2010) VAR analizi	GSYH'deki olumlu gelişmelerin cari açıkları tetiklediği şeklinde ortaya konulmuştur.
Yazar(lar)	Değişken(ler)	Yöntem ve Ülke(ler)	Bulgu(lar)
Bayraktutan ve Demirtaş (2011)	Cari işlemler bilançosu açıklarının belirleyicileri	19 gelişmekte olan ülkenin (1980-2006),panel veri analizi yöntemi	Bu ülkelerde büyüme oranının, yatırımlar ve kamu harcamalarındaki artışın cari açığı arttırdığını , dış ticaret hadlerindeki iyileşme, dış açıklık oranı, dünyadaki ekonomik büyüme oranı ve dünya faiz oranlarındaki artışın ise cari işlemler açığını azalttığını ifade etmişlerdir.
Yılmaz ve Akıncı (2011)	İktisadi büyüme ile cari işlemler dengesi	1980 - 2010 dönemine ait verileri nedensellik yönünden	Gayri safi yurtiçi hasıladan cari işlemler dengesine doğru tek yönlü olarak bulunmuştur.
Songur ve Yaman (2013)	İktisadi büyüme ile cari işlemler dengesi	10 ülke (1981- 2010) panel eş bütünleşme ve panel vektör hata düzeltme modelleri	Ülkelerde seriler arasında uzun dönemde bir eş bütünleşme ilişkisinin olduğuna işaret edilmiş ve uzun dönemde cari işlemlerden ekonomik büyümeye doğru pozitif ve ekonomik büyümeden cari işlemlere doğru negatif bir nedenselliğin olduğu ortaya koyulmuştur.
Şit ve Alancıoğlu (2016)	GSYİH ve cari işlemler arasındaki ilişki	Türkiye (1980 - 2014)VAR ve etki tepki analizi	Her iki değişken arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.Ayrıca etki-tepki analizi sonucunda cari açığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ve ekonomik büyümenin de cari açığa artışa yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.
Ersungur, vd.(2017)	Cari denge üzerinde ekonomik büyüme ve döviz kurunun etkisini	Türkiye'de (1998-2014) eş-bütünleşme VAR Modeline dayalı nedensellik testi	Döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamazken, GSYH ile cari işlemler dengesi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

3.1.3. Bütçe İle Cari İşlemler Bilançosu Açıkları İlişkisi

Bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki, 1980'lerden sonra daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki stagflasyon krizini çözmek için arz yanlı politikalar gündeme gelmiş ve vergilerde indirim dolayısıyla üretimde artış ve kamu harcamalarının kontrol altına alınması tartışılmıştır. Bu husus ikiz açıklar hipotezini ön plana çıkartmış ve bütçe ile cari işlemler dengesi arasında nedensellik olup olmadığı gündem olmuştur. Tartışmalar iki teorik görüşten beslenmiş, birinci görüş keynezyen geleneksel görüşü ön plana çıkartırken diğer görüş ise ricardocu denklik hipotezini temel almış ve ekonominin iç ve dış dengeleri arasında ikiz açıklar hipotezinde öngörüldüğü biçimde bir ilişkinin bulunmadığını ileri sürmüştür. İlgili çalışmalardan bazıları şu şekildedir.

Tablo 17. Bütçe İle Cari İşlemler Açığına İlişkin Literatürdeki Çalışmalar

Yazar(lar)	Değişken(ler)	Yöntem ve Ülke(ler)	Bulgu(lar)
Bilgili ve Bilgili (1998)	Bütçe açığı- cari işlemler açığı	Türkiye, (1975-1993) regresyon analizi	Açıklar arasında ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Kutlar ve Şimşek-(2001)	Bütçe açığı- cari işlemler açığı	Türkiye, (1984-2000) dönemini Koentegrasyon Testi, Hata Düzeltme Modeli	Açıklar arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu, Cari açığın etki gücü daha fazla olduğunu belirtmiştir.
Vyshnak (2001)	İkiz açıklar (bütçe ve cari açık)	Ukrayna, Granger nedensellik ve eşbütünleşme testleri	İkiz açık ilişkisindeki en önemli etkenin döviz kuru olduğunu belirlemiştir.
Utkulu –(2003) , (Akboştancı ve Tunç-2002)	Bütçe açığı- cari işlemler açığı	Türkiye, Koentegrasyon Testi, Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik testi	Dış ticaret ile bütçe açıkları arasında uzun dönemde bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.
Yücel ve Ata (2003)	Bütçe açığı- cari işlemler açığı	Türkiye, (1975-2002) Engle-Granger İki Aşamalı Eşbütünleşme Yöntemi ile Granger Nedensellik yöntemini kullanarak	Dış ticaret ile bütçe açıkları arasında uzun dönemde bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.
Ay vd. (2004)	Dış ticaret ile bütçe açıkları	Türkiye, (1992-2003) En Küçük Kareler Yöntemi ve Granger Nedensellik testi	İki açık arasında karşılıklı ilişki bulunduğu ve dolayısıyla Keynesyen Görüşün geçerli

			olduğunu ortaya koymuşlardır.
Aksu ve Başar (2005)	Bütçe açığı- cari işlemler açığı	Türkiye, (1989-2003) dönemini Vektör Otoregresyon Modeli Dış ticaret açıkları bütçe açıklarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır	Dış ticaret açıkları bütçe açıklarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır
Çetintaş ve Barışık (2005)	Bütçe açığı- cari işlemler açığı	Türkiye, (1974-2003) Zivot ve Andrews Birim Kök Testi, Granger ve Hsiao Nedensellik	Dış ticaret açıkları ile bütçe açıkları arasında bir nedensellik bulunmadığını ortaya koymuştur.
Yaldız-(2006)	Bütçe açığı- cari işlemler açığı	Türkiye, (1994-2005) ile eş bütünleşme yöntemi	Bütçe açıklarının cari işlemler açıklarını etkilediği sonucuna varmıştır.
Gök ve Altay (2007),	Bütçe açığı- cari işlemler açığı	Türkiye, (1989-2005) VAR Analizi	Kısa dönemde açıklar arasında ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur.
Sever vd. (2007)	Bütçe açıkları ve cari açık	Türkiye, Granger nedensellik testi ve etki-tepki analizi	Faiz oranlarını artırdığı ve faiz oranlarının ise ulusal paranın değerini artırması sonucunda cari açıklar meydana geldiği sonucuna ulaşmışlardır.
Tülümce (2013)	Türkiyede üçüz açığın varlığı	Türkiye, (1984-2010)	Cari açıklarla tasarruf yatırım açıkları arasında ilişkinin olduğunu ancak üçüz açık hipotezinin Türkiye için geçerli olmadığını göstermektedir.
Kaygısız vd. (2016)	Türkiyede İkiz açık	Türkiye, (2001-2014)	Cari açıktan bütçe açığına doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Sevinç (2016)	Bütçe açıkları ve cari açık ilişkisi	Türkiye, (2006:1- 2015:1)	Bütçe açığı ile cari açık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.2. Bütçe Açığı, Cari İşlemler Bilançosu Açıkları Ve Ekonomik Büyüme İlişkinin Analizi: Ekonometrik Uygulama

Bu bölümde cari işlemler açığı, bütçe açığı ve Türkiye'nin iktisadi büyümesi arasındaki ilişki incelenecektir. Ekonometrik uygulama öncesi konuyla ilgili ekonomik analizlerde kullanılan modeller tanıtılacak, bu modellerde yer verilecek değişkenlere, yapılan testlere ve sonuçlarına yer verilecek ve bu çerçevede elde edilen ekonometrik sonuçlar yorumlanacaktır.

3.2.1 Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji

Bu çalışmada, 2006-2017 dönemini kapsayan üçer aylık veriler (dört döneme ilişkin çeyrek veriler) kullanılarak model tahmini yapılmış ve değişkenler literatürle uyumlu bir şekilde belirlenmiştir. Bağımlı değişken olarak cari işlemler açığı, bağımsız değişken olarak büyüme ve bütçe açığı verileri kullanılmıştır. Veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yanı sıra Hazine ve Maliye Bakanlığı ile TCMB veri tabanlarından elde edilmiştir. Bu kurumların veri tabanlarından elde edilen verilerle 2006-2017 dönemi zaman serileri oluşturulmuştur.

Çalışmanın metodolojisi şu şekilde özetlenebilir; serilerin durağanlık derecelerinin belirlenmesi amacıyla Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testi

uygulanmıştır. İkinci aşamada, seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı için Johansenn Eşbütünleşme (Koentegrasyon) testi yapılmıştır. Üçüncü aşamada ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri sınanmış, bunun için Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır.

3.2.2. Birim Kök Testi ve Analiz Sonuçları

Herhangi bir değişkenin durağanlık derecesi ile durağan olup olmadığını belirlemek için birim kök testi uygulanır. Birim kökün varlığını belirlemeye yönelik çok sayıda test vardır ve her geçen gün bu sayı artmaktadır.

Bir zaman serisinin uzun dönemde sahip olduğu özellik; değişkenin bir önceki dönemde aldığı değerinin, bu dönemi nasıl etkilediğinin belirlenmesiyle ortaya çıkarılabilir. Bu nedenle serinin nasıl bir süreçten geldiğini anlamak için, serinin her dönemde aldığı değerin daha önceki dönemlerdeki değerleriyle regresyonunun bulunması gerekmektedir. Bu amaçla geliştirilen birim kök testi ile serilerin durağan olup olmadıkları belirlenebilmektedir (Tarı, 2005; 393)

Değişkenlerin durağan olmadığı durumda Granger ve Newbold'un tanımıyla sahte regresyonlar ortaya çıkar. Bu sahte regresyonlar yüksek R^2 ve t - istatistik değerlerine sahip olmalarına rağmen ekonomik olarak anlamsızdır (Enders, 2004: 171). Modellerin anlamlı olması ve sahte regresyonlardan kaçınmak için zaman serilerinin durağan olması gerekmektedir. Zaman serilerinin durağanlığının sınanmasında en çok kullanılan yöntem birim kök (unit root) testidir. Birim kök için kullanılan model;

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad -1 \leq \rho \leq 1$$

Eşitlikte Y_t , Y'nin t zamanda aldığı değeri; Y_{t-1} , Y'nin t-1 zamanda aldığı değeri, u_t hata terimini göstermektedir. Eşitliğin durağan olması için Y_{t-1} 'nin katsayısı olan ρ 'nin 0 değerini alması gerekir, değer 1 olması durumunda ise seri durağan değildir. Serinin durağan hale gelmesi için eşitliğin her iki tarafından da Y_{t-1} çıkartılır ve aşağıdaki eşitlik elde edilir;

$$Y_t - Y_{t-1} = \rho Y_{t-1} - Y_{t-1} + u_t$$

$$Y_t - Y_{t-1} = (\rho - 1) Y_{t-1} + u_t$$

$$\Delta Y_t = \Delta Y_{t-1} + u_t$$

Bu durumda durağanlık sınaması (birim kök) hipotezleri;

$H_0: \rho = 1, \Delta = 0$ (seri durağan değildir, birim kök içerir.)

$H_1: \rho < 1, \Delta < 0$ (seri durağandır, birim kök içermez.)'dir.

Birim kök sınavında literatürde Tau istatistiği olarak bilinen Dickey-Fuller testi tercih edilir. Bu test üzerinden geleneksel t istatistiği ile hesaplanır. Eğer $\Delta=0$ hipotezi red edilirse zaman serisi durağandır (Gujarati, Porter, 2009 : 755).

Dickey ve Fuller birim kök sınavı için 3 farklı regresyon eşitliği kullanmıştır (Enders, 2004: 181).

$$\Delta Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t$$

$$\Delta Y_t = a_0 + \rho Y_{t-1} + u_t$$

$$\Delta Y_t = a_0 + \rho Y_{t-1} + a_2 t + u_t$$

İlk eşitlik trendsiz ve sabitsiz modeli, ikinci eşitlik sabit eklenmiş (a_0) modeli ve üçüncü eşitlik ise trendli (a_2) ve sabitli (a_0) göstermektedir. Serilerin durağanlığının incelenmesinde Dickey-Fuller testine alternatif olarak geliştirilen Phillips-Peron durağanlık testinin Dickey-Fuller testinden farkı hata terimlerinin istatistiki olarak bağımsız ve sabit varyansa sahip olduklarını varsaymasıdır.

Phillips Perron Testi (PPT)'ni Dickey-Fuller Testinden (DFT) farklı yönü ADT testinin hata terimleri üzerindeki sınırlayıcı etkisini kabul etmeyip hata terimlerinin hareketli ortalamaya sahip olduğu üzerine varsayımlarını geliştirmeleridir. Bu sayede PPT'i trend durağanlık sınavını daha güçlü bir şekilde gerçekleştirebilmektedir. Perron (1989)'un getirmiş olduğu bir diğer eleştiri ise yapısal kırılmaya maruz kalmış serilerin durağan iken durağan değilmiş gibi gözükmesi ve H_0 hipotezinin red edilip serinin birim köke sahip olduğu sonucunun ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle yapısal kırılmaya maruz kalmış ve trend içeren serilerin durağan olduğu varsayımını kabul eden H_0 hipotezi yerine yeni bir birim kök testi geliştirmiş, bu varsayıma göre oluşturduğu modeller aşağıda verilmiştir.

$$\text{Model(A)} : y_t = \mu + dD(TB)_t + y_{t-1} + e_t$$

$$\text{Model(B)} : y_t = \mu_1 + y_{t-1} + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + e_t$$

$$\text{Model(C)} : y_t = \mu_1 + y_{t-1} + dD(TB)_t + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + e_t$$

Yukarıdaki modellerde $t=TB+1$ ise $D(TB)_t=1$ olmakta, $t>TB$ ise $DU_t=1$ olmakta ve böylece seride birim kök olduğunu öne süren sıfır önsavı kabul edilmektedir. Yukarıda yer alan modellerde, model (A) serinin düzeyinde dışsal bir kırılmaya, model (B) büyüme oranındaki dışsal değişimlere, model (C) ise hem serinin düzeyinde dışsal bir kırılmaya hem de büyüme oranındaki dışsal değişimlere izin vermektedir (Ümit, 2007: 165).

Elde edilen sonuçlar değerlendirilirken ADF ve PPT, t istatistiklerinden elde edilen değerler MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılır. ADF ve PPT testleri sonucunda elde edilen t istatistik değerleri MacKinnon kritik değerinden mutlak değer olarak küçük ise H_0 hipotezi red edilemez serinin birim kök içerip durağan olmadığı sonucuna ulaşılır. Hesaplanan t istatistik değerinin

MacKinnon kritik değerinden büyük olması durumunda alternatif hipotez kabul edilir ve serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır.

Serilerin durağanlığı ADF (Augmented Dickey Fuller) birim kök testi ve sonuçların doğruluğundan emin olmak amacıyla PP (Phillips Perron Testi) ile test edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları (Düzey)

ADF								
	Sabitli				Sabit Trendli			
	%1	%5	%10	p	%1	%5	%10	p
CA	-3,75	-2,98	-2,63	0.22	-4,44	-3,63	-3,25	0.12
BÜTDEN	-3,75	-2,99	-2,63	0.94	-4,41	-3,62	-3,24	0.89
MG	-3,71	-2,98	-2,62	0.07	-4,40	-3,63	-3,25	0.00
PP								
	Sabitli				Sabit Trendli			
	%1	%5	%10	t	%1	%5	%10	t
CA	-3,71	-2,98	-2,62	0.03	-4,35	-3,59	-3,23	0.01
BÜTDEN	-3,71	-2,98	-2,62	0.00	-4,35	-3,59	-3,23	0.00
MG	-3,71	-2,98	-2,62	0.08	-4,35	-3,59	-3,23	0.38

Bu çalışmada durağanlık için ADF ve PP testi uygulanmıştır. Ancak sonuçlar yönüyle ADF testi baz alınmıştır. Yapılan ADF testi sonuçları değerlendirildiğinde, CA (Cari Açık), BÜTDEN (Bütçe Dengesi) ve MG (Milli Gelir) verilerinin genel anlamda düzeyde durağan olmadığı gözlemlenmiştir. Tabloda p olasılık değerleri Eviews ekranından alınan MacKinnon tek taraflı p olasılık değerleridir. Kritik değer, mutlak olarak anlamlılık değerlerinden (%1, %5 ve %10) büyük olması serinin durağan olmadığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle ilgili verilerin farkları alınıp durağan olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 19. ADF ve PPT Birim Kök Testi Sonuçları (Fark)

ADF								
	Sabitli				Sabit Trendli			
	%1	%5	%10	p	%1	%5	%10	p
CA	-3,75	-2,98	-2,63	0.00	-4,44	-3,63	-3,25	0.00
BÜTDEN	-3,75	-2,99	-2,63	0.00	-4,41	-3,62	-3,24	0.00
GDP	-3,71	-2,98	-2,62	0.00	-4,40	-3,63	-3,25	0.01
PP								
	Sabitli				Sabit Trendli			
	%1	%5	%10	p	%1	%5	%10	p
CA	-3,71	-2,98	-2,62	0.00	-4,35	-3,59	-3,23	0.00

BÜTDEN	-3,71	-2,98	-2,62	0.00	-4,35	-3,59	-3,23	0.00
GDP	-3,71	-2,98	-2,62	0.00	-4,35	-3,59	-3,23	0.00

Tablo 19’da görüldüğü üzere ADF testinin fark serileri üzerinde yapılan analizlerinde durağanlık saptanmıştır. Tabloda p olasılık değerleri Eviews ekranından alınan MacKinnon tek taraflı p olasılık değerleridir. Kritik değerin, mutlak olarak anlamlılık değerlerinden (%1, %5 ve %10) küçük olması serinin durağan olduğu anlamına gelmektedir. Bu anlamda üç veri için I(1) düzeyinde durağan sonucuna varılmaktadır.

3.2.3. Johansen Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Testi Ve Analiz Sonuçları

Durağan olmayan serilerde durağanlığı sağlamak için, serilerin birinci, ikinci, üçüncü, vb. farkları alınmaktadır. Ancak farklarının alınması, sadece değişkenin geçmiş dönemlerde maruz kaldığı kalıcı şokların etkisini yok etmekte kalmayıp, aynı zamanda dönemler arasında, bu şoklar dışında var olabilecek, uzun dönemli ilişkilerin de ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, bu şekilde durağanlaştırılmış seriler arasında bulunacak regresyon ise, uzun döneme ait tüm bilginin de yok edilmesi nedeniyle, bir uzun dönem denge ilişkisi vermeyecektir. Eş-bütünleşme (Koentegrasyon) yaklaşımı, iktisadi değişkenlere ait seriler durağan olmaması halinde, fark alma işlemi ile durağanlaştırılan serinin değişkenleri etkileyen dışsal şoklara rağmen, değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin olabileceğini ifade eder (Dikmen, 2012, s. 321). Literatürde çeşitli koentegrasyon test ve yöntemleri vardır. Örneğin, tek denklemlilerde veya denklemler sistemine dayanan testler vardır. Tek denkleme dayalı koentegrasyon analizi Engle-Granger tarafından geliştirilmiş daha sonra da Johansen tarafından çoklu koentegrasyon vektörleri tahmin etmek amacı ile en çok benzerlik yöntemine dayanan bir yöntem geliştirilmiştir (Göktaş, 2005).

Johansen yöntemi, aşağıda gösterilen VAR(p) ifade edilir.

$$Y_t = A_1 Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \dots + A_p Y_{t-p} + u_t$$

(2) nolu model aşağıdaki gibi tahmin edilir ve modelin hata terimleri, D’ler elde edilir.

$$Y_t = A_1 \Delta Y_{t-1} + A_2 \Delta Y_{t-2} + \dots + A_{p-1} \Delta Y_{t-p+1} + D_t$$

Aşağıda yer alan (3) nolu model tahmin edilir ve modelin hata terimleri, L’ler elde edilir.

$$Y_{t-p} = A_1 \Delta Y_{t-1} + \dots + A_{p-1} \Delta Y_{t-p+1} + L_t$$

Bundan sonra D ile L arasındaki kanonik korelasyonların kareleri (ρ) olarak hesaplanır. İz istatistiği ise;

$$\text{İz İstatistiği} : -N \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - p_{t-1})$$

$i = (r+1), (r+2), \dots, n$ ve $r=0, 1, 2$) formül ile hesaplanmaktadır. Maksimum Özdeğer İstatistiği (MÖİ) aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır.

$$\text{MÖİ} = -N \ln(1 - p_{r+1})$$

Yukarıda yer alan denklemlerde N , gözlem sayısını, ρ ise daha yukarıda hesaplanan D ile L arasındaki kanonikal korelasyonların karelerini ifade eder. son denklemlerde hesaplanan MÖİ aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere hipotezler kurulmuştur.

Tablo 20. Johansen Koentegrasyon Testinde İz ve Maksimum Özdeğer İstatistikleri

İz İstatistiği		MÖİ	
H_0	H_α	H_0	H_α
$r = 0$	$r \geq 1$	$r = 0$	$r = 1$
$r \leq 1$	$r \geq 2$	$r \leq 1$	$r = 2$
$r \leq 2$	$r \geq 3$	$r \leq 2$	$r = 3$

Johansen ve Juselius (1990) tarafından verilen İz istatistiği ve Maksimum Özdeğer İstatistiği hesaplandığında, sonuçlar tablo kritik değerleri ile karşılaştırılır. Testler sonucunda, istatistiksel olarak ko-entegre vektör ya da vektörlerin anlamlı olduklarını gösteriliyorsa seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu kabul edilir. Hatırlamamız gerekiyor ki Johansen eş-bütünleşme testi yapmadan önce serilerin aynı dereceden durağan olduğundan emin olmak gerekiyor (Tarı, 2010: 416).

Bu çerçevede daha önce birim kök testi ile durağanlıkları birincil farkları alınarak aynı düzeye getirilen değişkenlerin gecikme katsayıları ve eşbütünleşme test sonuçları aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 21. Optimal Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	-672.3826	NA	1.09e+22	59.25066	59.69499	59.36241
2	-661.4177	16.20909	9.48e+21	59.07980	59.96844	59.30329
3	-653.4286	9.725838	1.14e+22	59.16770	60.50067	59.50294
4	-612.4433	39.20330*	8.70e+20*	56.38638*	58.16367*	56.83336*

Tablo 21’de görüldüğü üzere en uygun gecikme sayısı Hannan-Quinn, Schwarz ve Akaike kriterlerine göre 4 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla eş bütünleşme analizinde gecikme sayısı olarak bu kullanılmış olup elde edilen sonuçlar Tablo.22’deki gibidir.

Tablo 22. Johansen Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

Hipotez	Özdeğer	T İstatistiği	0.05 Kritik Değer	p Olasılık
None *	0.909263	70.23972	29.79707	0.0000
At most 1	0.403897	15.04462	15.49471	0.0584

At most 2	0.127831	3.145765	3.841466	0.0761
-----------	----------	----------	----------	--------

Büyüme ve bütçe açığının cari açık üzerindeki etkilerini araştırmak üzere yaptığımız eş bütünleşme analizinde sadece sabitli ve trendsiz eş bütünleşme vektörünün olasılık değeri anlamlı çıkmıştır. Bu nedenle incelediğimiz dönemde büyüme ve bütçe dengesinin cari açık üzerinde uzun dönemde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Burada eş bütünleşme olduğu sonucuna, t istatistiğinin kritik değerden büyük olması ($70.23972 > 29.79707$) nedeniyle varılmıştır. Benzer şekilde p olasılık değerinin %5 anlamlılık düzeyinden küçük olması da aynı sonuca ulaşmamızı sağlamaktadır. Buna göre seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Johansen Eşbütünleşme testi milli gelirdeki artışlar ile bütçe açığındaki artışların uzun dönemde cari açık ile ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Ve Analiz Sonuçları

Değişkenler arasındaki nedenselliğin belirlenmesinde kullanılan geleneksel yöntem, Granger nedensellik testidir. Granger nedensellik testinde, serilerin durağan olmaları gerekmele birlikte, aynı seviyeden durağan olmaları gerekmemektedir. Serileri durağan hale getirebilmek için fark alma işlemi uygulanmakta olup, söz konusu durum serilerde bilgi kaybına neden olmaktadır.

Toda ve Yamamoto tarafından geliştirilen nedensellik testinde bu bilgi kaybı önlenmekte, değişkenler kaçınıcı farkı alındığında durağan olursa olsun, seviye değerleriyle analize dahil edilmektedir. Toda ve Yamamoto, Granger nedenselliğini araştırmak amacıyla, düzeltilmiş VAR modelin tahmin edilmesine dayanan bir yöntem geliştirmişlerdir. Bu yöntemde, serilerin durağanlık dereceleri veya seriler arasındaki olası eşbütünleşme ilişkisi bu testin geçerliliğini etkilememektedir (Toda ve Yamamoto, 1995: 227).

Toda ve Yamamoto sistemdeki serilerin durağan olmadığı hallerde, geleneksel F test istatistiğinin standart dağılıma sahip olamayacağı için Granger nedensellik testi için kullanılan bu testin sonucunun geçerli olmayabileceğini göstermişlerdir.

Bu test yaklaşımına göre, zaman serileri durağan olmasalar dahi serilerin düzey değerlerinin yer aldığı VAR modelinin tahmin edilebileceğini ve standart Wald testinin uygulanabileceğini belirtmişlerdir. Bu yaklaşımda Granger nedensellik testi için, $\max [k + (d_{\max})]$ dereceden VAR modeli tahmin edilmekte ve katsayılar matrisinin ilk k tanesine Wald testi uygulanmaktadır. Toda ve Yamamoto, ilgili serinin durağan, trend etrafında durağan veya eşbütünleşik olup olmadığı dikkate alınmaksızın, bu testin k serbestlik derecesi ile asimptotik χ^2 dağılımına sahip olduğunu göstermişlerdir (Toda ve Yamamoto, 1995: 228).

Burada;

k: Tahmin edilen VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunu

d_{\max} : Modeldeki değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini göstermektedir.

Bu yaklaşım, sistemin eşbütünleşme özelliklerinin bilgisini getirmemesi açısından kolaylık sağlamaktadır. İşlemin bütünleşme derecesi modelin doğru gecikme uzunluğunu aşmadığı sürece eşbütünleşik olmasa ve/veya durağanlık ve rank şartları yerine gerilmese bile yapılabilmektedir. (Shan, 1998:195)

Bu yaklaşımın uygulanması iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşamada, sistemdeki değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesinin (d) ve gecikme uzunluğunun (k) belirlenmesidir. VAR'ın uygun gecikme yapısının belirlenmesi için son hata tahmini Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criteria (AIC)), Schwartz Kriteri (Schwartz Criteria (SC)) ve Hannan-Quinn (HQ) gibi ölçütler kullanılabilir. VAR(k) seçildiğinde ve bütünleşme derecesi max d belirlendiğinde, o zaman (k+ max d) gecikmelerinin toplamı ile seviyesinde bir VAR tahmin edilebilir. İkinci aşamada, ilk k VAR katsayısı matrisine (bütün gecikmiş katsayılar değil) Granger nedensellik üzerine sonuç çıkarmaya yönelik standart Wald testi uygulanmaktadır. (Awokuse,2003:126)

$$Y_t = \alpha_{10} + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{m+d_{max}} \delta_{1j} X_{t-j} + \sum_{j=m+1}^{m+d_{max}} \lambda_{1j} Y_{t-j} + \varepsilon_{1t}$$

$$X_t = \alpha_{20} + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} Y_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{m+d_{max}} \delta_{2j} X_{t-j} + \sum_{j=m+1}^{m+d_{max}} \lambda_{2j} Y_{t-j} + \varepsilon_{2t}$$

Yukarıdaki denklemlerde; hata terimlerinin sıfır ortalama, sabit varyansa sahip olduğu ve otokorelasyonun olmadığı varsayılır. Yukarıdaki iki model için hipotezler aşağıdaki şekilde kurulur.

$$H_0: \alpha_{11} = \alpha_{12} = \dots = \alpha_{1m} = 0 \text{ (X, Y Granger nedeni değildir)}$$

$$H_a: \alpha_{11} \neq \alpha_{12} \neq \dots \neq 0, \dots \alpha_{1m} \neq 0 \text{ (X, Y'nin Granger nedenidir)}$$

$$H_0: \beta_{21} = \beta_{22} = \dots = \beta_{2m} = 0 \text{ (X, Y Granger nedeni değildir)}$$

$$H_a: \beta_{21} \neq \beta_{22} \neq \dots \neq 0, \dots \beta_{2m} \neq 0 \text{ (X, Y'nin Granger nedenidir)}$$

Burada H0 hipotezi, m adet bağımsız değişkenin grup olarak sıfıra eşit olduğu, buna karşılık Ha hipotezi, m adet bağımsız değişkenin grup olarak sıfırdan farklı olduğu şeklinde kurulur. H0 hipotezi, Ha hipotezine karşı Wald testiyle sınanır. Wald testi sadece modelde var olan m gecikme uzunluğuna uygulanmaktadır. Wald testi m serbestlik dereceli 2 dağılımına uymaktadır. (Awokuse, 2003: 126)

Bu test için öncelikle değişkenlerin durağanlık derecelerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Yukarıda görüldüğü üzere değişkenlerin hepsi I(1) düzeyinde durağan olduğundan analizde kullanılacak dmax katsayısı 1 olarak belirlenmiştir. Daha önce kurulan Var modelinde optimal gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmiştir. Fakat otokorelasyon sorununun aşılması için m (optimal gecikme uzunluğu) değerinin 5 olması gerektiği görülmüştür. Var modelinde optimal gecikme uzunluğuna dmax katsayısı eklenerek (m + dmax), var modeli için optimal gecikme uzunluğu 6 (m + dmax), olarak tespit edilmiş fakat Toda-Yamamoto nedensellik testinde gösterildiği gibi en son gecikmeler eksojen gösterilerek VAR modeli optimal gecikme uzunluğu 5 ile tespit edilmiştir.

Tahmin edilen model için wald sınırlaması eksojen değişkenler için yapılarak nedensellik test edilmiştir.

Tablo 23. Toda Yamamoto Nedensellik Testi

Değişkenler	Olasılık Değeri	Sonuç
Bütçe Dengesi → Milli Gelir	0,8260	Nedensellik Yok
Cari Açık → Milli Gelir	0,2760	Nedensellik Yok
Milli Gelir → Bütçe Dengesi	0,6614	Nedensellik Yok
Cari Açık → Bütçe Dengesi	0,4302	Nedensellik Yok
Milli Gelir → Cari Açık	0,0000	Nedensellik Var
Bütçe Dengesi → Cari Açık	0,0000	Nedensellik Var

Tablo 23’de Toda-Yamamoto nedensellik testinden elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Tabloda görüldüğü üzere değişkenlerin bazılarında nedensellik ilişkisi varken bazı değişkenler arasında nedensellik bulunmamaktadır. Anlamlılık düzeyinin %5 olduğu durumda, gayri safi yurt içi hasıladan cari işlemler açığına, bütçe dengesinden de cari işlemler açığına doğru tek yönlü nedensellik tespit edilirken bütçe dengesinden milli gelire, cari açıktan milli gelire, milli gelirden bütçe dengesine, cari açıktan bütçe dengesine doğru herhangi bir nedensellik tespit edilememiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkelerin büyüme veya kalkınma amaçları ve bu amaca ulaşmak için kullandığı yöntemler uzun zamandan beri tartışılmaktadır. İstikrarlı büyüme ve kalkınma için üretimin artırılması zorunlu olduğu gibi teknoloji ve yapısal değişimlerinde gerçekleştirilmesi önemlidir. Ülkeler üretimlerini artırabilmek için harcama yapmalıdır. Bu harcamanın kamu yada özel sektör tarafında yapılması literatürde hep gündem olmuş konulardır. Bu konudaki teorik çerçeve dikkate alındığında klasik görüş kamu harcamalarının sınırlı kalması gerektiğini zorunlu adalet, güvenlik, savunma gibi harcamalar haricinde piyasaya müdahale etmemesi gerektiğini savunmuştur. Klasikler devletin mümkün olduğunca kamu harcamasını az yapması gerektiğini belirtirler. Klasik görüşe alternatif olarak çıkan Keynesyen görüş devletin ekonomik hayatın bir parçası olduğunu, kamu kanalıyla yapılacak harcamaların milli geliri artırdığını savunmuştur. Hata kamu harcamaları yoluyla yapılan müdahalenin milli gelirden çarpan çoğaltan etkisi yaratıldığını belirtmiştir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, milli gelirden artış sağlayabilmesi için iktisadi dengenin önemini de anlaması gerekir. İktisadi dengede iç ve dış dengeyi temsil eden kavramlardan bütçe açığı ve cari işlemler bilançosu açıkları da bu açıdan çok önemlidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler tarafından bütçe açığı yada cari işlemler açıkları ile yapılan büyüme izleyen yıllarda sorun haline gelmektedir. Bu açıkların sürdürülebilmesi için alınan kaynağın kullanıldığı alan önem arz etmekte olup bütçe ve cari açığın sürdürülebilirliği ve finansmanı ekonomi ve karar vericiler açısından da dikkatli takip edilmelidir.

Türkiye ekonomisinin 2006-2017 dönemi makroekonomik dengeler yönünden incelendiğinde kamu sektörünün giderlerinin gelirlerinden fazla olduğu ($T < G$, bütçe açığı), ithalat ve ihracat yönünden incelendiğinde de döviz giderlerinin döviz gelirlerinden fazla olduğu, ($X < M$, cari açık) tespit edilmiştir. Bu dönemde Türkiye’de büyüme oranları genel olarak artış eğiliminden olurken bütçe ve cari işlemler dengesi sürekli ise sürekli açık vermiştir. Ancak bütçe açıkları cari işlemler açıklarına göre daha sınırlı kalmıştır. Bu durum özel sektör kanalıyla yapılan borçlanmaların daha yüksek olduğunu göstermektedir. Borçlanmanın anapara ve faiz ödemeleri dikkate alındığında bu durumun orta ve uzun vadede ekonomide negatif etkiye sebep olacağı bu nedenle ekonomi için geçici bir kaynak olduğu hususu unutulmamalıdır.

Bu çerçevede çalışmada, 2006-2017 dönemini kapsayan üç aylık veriler kullanılarak model tahminlemesi yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak cari açık, bağımsız değişken olarak da büyüme ve bütçe açığı kullanılmıştır. Veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yanı sıra Hazine ve Maliye Bakanlığı ile TCMB veri tabanlarından elde edilmiştir. Bu kurumların veri tabanları veya veri dağıtım sistemlerinden elde edilen verilerle 2006-2017 dönemi zaman serileri oluşturulmuştur. Analizler neticesinde elde edilen sonuçlarda; cari açığın, bütçe açığı ve ekonomik büyüme ile ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Ekonometrik uygulama neticesinde ise bütçe açığı, gayri safi yurtiçi hasıla ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki Toda-Yamamoto ve Johansenn testi ile nedensellik ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde, gayri safi yurt içi hasıladan cari işlemler açığına, bütçe açığından da cari işlemler açığına doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Literatürde iktisadi büyüme ve bütçe açıkları ilişkisine bakıldığında bütçe açıkları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu, bütçe açıklarının ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olmadığı, bütçe açıkları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişkinin var olduğu gibi birbirinden farklı sonuçların olduğu görülmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgular, inceleme döneminde bütçe açıklarının iktisadi büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Cari işlemler açığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakıldığında da literatürde çok sayıda çalışma bulunduğu görülecektir. Bu çalışmalarda ağırlık olarak iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Çalışmalara ilişkin birinci görüş, bu iki değişken arasında birebir ve güçlü bir ilişkinin

olduğunu ifade ederken, ikinci görüş değişkenler arasında tek yönlü bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymuştur. Ekonometrik uygulama sonuçlarında ise gayri safi yurt içi hasıladan cari işlemler açığına doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Bütçe ile cari işlemler bilançosu açıkları ilişkisinde de gündem iki teorik görüşten beslenmiş olup birinci görüş keynesyen geleneksel görüşü ön plana çıkartırken diğer görüş ricardocu denklik hipotezini temel almıştır. Yapılan analiz sonucunda ise bütçe dengesinden cari işlemler açığına doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Türkiye'nin son yıllarda sürdürdüğü mali disiplin ve etkin kamu borç yönetimi sayesinde; nispeten bütçe disiplinine uygun harcama kararları verdiği ancak aynı disiplinin özel sektör tarafından sağlanmadığı ve dış açığı kontrol edemediği görülmektedir. Bu nedenle bu noktada Türkiye'nin geçmişte ikiz açık (bütçe açığı ve dış açık) sorunu yaşarken günümüzde dış ticaret ve CİB açığı sorunu yaşadığı söylenebilir. Ekonomiye ilişkin bir dizi önlem alınmazsa cari işlemler ve bütçe açıkları nedeniyle ortaya çıkan talep artışı kısa dönemde enflasyon artışına yol açabilir. Ekonomik birimler açısından bu durum gelecek beklentileriyle ilgili risk algısı oluştururken yerli paranın değer kaybetmesine de (kur artışına da) neden olur. Enflasyondaki bu artış Merkez Bankası'nın faizlerde artışa gitmesi ve ekonomi de daralma gibi kaçınılmaz bir durumu ortaya çıkartabilir.

Çalışmada ortaya çıkan sonuçlar ışığında, mevcut durum ve gelecekte karşılaşılabilecek problemler birlikte değerlendirildiğinde birtakım önerilerin sunulması faydalı olacaktır. Konuya ilişkin akademik ve piyasa önerileri aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1 Akademik Öneriler

Türkiye ekonomisinde büyümede istikrar sağlanması, cari işlemler ve bütçe açıklarını azaltabilmek için öncelikle ekonominin ısınmadan büyümesine yönelik önlemler alınmalıdır. Ayrıca milli gelirdeki artışların tüketim harcamaları başta olmak üzere iç talepte meydana getirdiği artışlar cari işlemler açığı ile büyüme arasındaki ilişkinin ana kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda hane halkı harcamalarında meydana gelen artışlar, ithalatı artırmakta, buna bağlı olarak dış ticaret dengesinde yaşanan bozulmalar da cari açığa sebebiyet vermektedir. Cari açığın olumsuz etkilerinin bertaraf edilebilmesi ve kontrol altına alınabilmesi için (sürdürülebilir cari açığa ulaşabilmek için) tasarrufların artırılması gerekmektedir.

Bu aşamada yapılacak bir dizi yapısal reform, kısa vadede düşük oranlı büyüme ve buna bağlı olarak işsizliğin artmasından başlayan bir takım sorunları ortaya çıkaracaktır. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen bu kapsamda alınacak önlemler kısa dönemde toplam talebin, ekonominin uzun dönemli toplam arz kapasitesini aşmasını önlemek şeklinde olmalıdır. Katma değeri yüksek üretime ve ihracata dayalı bir ekonomik model geliştirilmelidir.

Kurulacak ekonomik modelde;

- Verimlilik ve teknoloji kullanımıyla mevcut üretimin kullanım kapasitesinin artırılması sağlanmalıdır.
- Toplam talepte ortaya çıkan artışı karşılayabilmek için üretim kapasitesi yeni yatırımlar ile artırılmalıdır.
- İthalatta özellikle yatırım ve ara malı ithalatında katma değeri yüksek ürünler seçilmeli, lüks tüketimi kısıtlamaya, ihracatın artırılmasına yönelik gözetim ve koruma önlemleri alınmalı bu kapsamda dış ticaret ve kambiyo politikaları, gümrük vergileri, kotalar, yasaklar ile ithalatın kontrol edilmesi gibi tedbirler gündeme alınmalıdır.
- İthal ürünlerine karşı yerli üreticiyi korumak için üretim merkezleri cazip hale getirilmeli ve yatırımın özendirilmesi sağlanmalıdır. Bu kapsamda arsa tahsisi, indirimli kurumlar vergisi uygulaması, genç girişimci istisnası, hızlı KDV iadesi, nakit hibeler, düşük faizli krediler, vergi muafiyetleri gibi mali nitelikli önlemler ile üretim sübvansiyonları artırılmalıdır.
- Üretimde kullanılan girdilerin (petrol, doğalgaz, ara malları ve sermaye malları vb) ithalat içindeki payı yüksek olduğundan enerjide dışa bağımlığın azaltılmasına yönelik önlemler alınmalıdır. (Güneş ve rüzgar enerjisi vb)
- Ulusal tasarrufların yetersiz kaldığı noktada, tasarruf açıklarının dış tasarruflarla karşılanması için yasal mevzuat hazırlanmalı ve uluslararası alanda girişimde bulunulmalıdır.
- Mali disiplinden taviz verilmemeli kamu yatırımlarının etkinliği artırılmalı, yatırımlar öncelikle sosyal ihtiyaçları giderecek ve üretken faaliyetleri destekleyecek nitelikteki altyapıya yönlendirilmelidir.
- Uygulanacak vergi politikaları büyüme ve istihdamın desteklenmesine, ekonomide kayıt dışılığın azaltılmasına ve daha basit, adil ve geniş tabanlı bir sistemin kurulmasına olanak tanınmalıdır.

Bu hususlar dikkate alınarak kurulacak bir ekonomik modelin karar verici birimlere katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yeni kurulacak ekonomik model dikkate alınarak yapılacak analizlerde; Bağımlı ve bağımsız değişken, veri setleri ile dönem sayısı değiştirilerek farklı analizler yapılabilir. Bu kapsamda elde edilen analiz sonuçları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırılarak ekonomik analiz yapan birimlerce ekonominin geleceğine yönelik bir dizi önlem mahiyetinde politikalar belirlenebilir.

4.2 Piyasa Önerileri

Türkiye ekonomisinde büyümede istikrar sağlanması, büyümenin kalkınma ile desteklenmesi, cari işlemler ve bütçe açıklarının azaltılabilmesi için piyasayı kavrayacak bir dizi önlem, teşvik ve takip sistemlerine ihtiyaç vardır.

Köylerden kentlere doğru nüfus akınlarının ters yöne çevrilmesi için ekonomik planlamanın yanında bölge planları ve çevre düzeni planları ile üretim merkezleri oluşturulmalı, bu şekilde oluşturulan üretici birlikleri de etkin şekilde ekonomik sisteme dahil edilmelidir.

Tarım, hayvancılık ve sanayi de uluslararası rekabet koşulları dikkate alınarak bir politika oluşturulmalı ve ülkenin rekabet gücü artırılmalıdır. Bu kapsamda oluşturulacak ekonomik modelde; öncelikle tarım, hayvancılık ve sanayi ürünlerinin ulusal envanteri çıkarılmalıdır. Bu ürünlerin dünya piyasasına göre görece üstün olan tarafları ile bu ürünler üzerindeki maliyet ve fiyatları belirlenmeli ve hangi ürünlere, hangi bölgelerde teşvik yapılacağını ortaya konmalıdır.

Yeni rekabet stratejisi, katma değerli ürün üretimi, verimlilik artışı, maliyet minimizasyonu sağlamaya yönelik olmalıdır. Ulusal envanteri çıkarılan ürünler sınıflandırılarak uluslararası piyasada rekabet edebilecek kalitede ve teknolojiye uygun şekilde bilgi ve sermaye yoğunluklu ürün haline getirilmelidir.

Ekonomide üretilen ürün arzının kalitesi, uluslararası standartlara uygunluğu ve miktarsal sürekliliğinin yanı sıra, yurt içi ve yurtdışı fiyatlarının istikrarlı seyrinin takibi bu aşamada önem kazanmaktadır. Bu hususlar dikkate alındığında ürün piyasalarında düzenli ve sistematik bir izleme kontrol ve denetim mekanizmasının olmasını zorunlu kılmaktadır.

Ekonominin tam anlamıyla kavranabilmesi, ulusal düzeyde, gelir ve harcama modeli oluşturulabilmesi için öncelikle bir Risk Analiz Merkezi oluşturulmalı ve ulusal envanter modeli çerçevesinde Vergisel Erken Uyarı Sistemi kurulmalıdır.

Oluşturulacak olan risk analiz merkezinde, ürünlere göre sektörel sınıflandırma yapılmalı, tedarik zincirinde yer alan mükelleflerin, ürün gruplarının ve para hareketlerinin takibi, kayıt altına alınması ve denetimi amacıyla yapay zeka, makine öğrenmesi bulut teknolojisi gibi yeni nesil teknolojileri kullanan konularında uzman kişilerden ekipler oluşturmalıdır. Kurulacak Risk Analiz Merkezi aşağıdaki problemlerin çözümüne katkı sağlayacak temelde olmalıdır.

- Ürün arzının kalitesi ve takibi,
- Ürünlerin uluslararası standartlara uygunluğu,
- Yurt içinde spekülasyon fiyat hareketlerinin önlenmesi,
- Kayıt dışılıkla mücadele,
- Maliyet ve hasılat tahmini ile kar/zarar tespiti

Risk Analiz Merkezi bünyesinde oluşturulacak ulusal envanter ve vergisel erken uyarı sistemi ile gelecekte belirlenecek mali politikalara sağlıklı bir şekilde yön verilebilecektir. Bu şekilde sektör ve firmalar açısından modellemeler ile ortak davranış kalıpları oluşturulabilecektir.

- **Sektör ve Piyasa Açısından;**
 - Gözlem Altında Tutulması Gereken Sektör Tahmini
 - İncelenmesi Gereken Sektör Tahmini
 - Desteklenmesi Gereken Sektör Tahmini
- **Firmalar Açısından;**
 - Dönem sonu Stok Tahmini,
 - Satılan Ticari Mal Maliyeti Tahmini,
 - Kar/Zarar Tahmini,
 - İade Edilecek yada İade Edilebilir Vergi Tahmini,
 - Dönem sonu Muhasebe Hata Ve Hile Tahmini,
 - Vb.

İşletmelerin yıllık faaliyeti ve bu faaliyet sonucunda oluşan mali tabloları, dönem sonunda yapılacak envanter ve değerlendirme işlemleri sonucu ortaya çıkacaktır. Ulusal envanter modeli ve vergisel erken uyarı sistemi sayesinde bir taraftan ürün arzına ve kalitesine ilişkin bilgiler elde edilecek olup bir taraftan spekülasyon fiyat hareketleri önlenecektir. Stok takibi yoluyla maliyet ve hasılatlar tespit edilecek ve ulusal kayıtdışılık da azaltılacaktır. Ayrıca bu modelle matrah ve vergi tahminleme modelleride oluşturulabilecek ve sağlıklı bir vergilendirme politikası ortaya çıkacaktır.

Son olarak belirtmek gerekir ki, etkin üretim yapılması, üretimin ithalata bağımlılığın azaltılması ve böylece dış ticaret ve bütçe açıklarını azaltmak için yapısal reformlara ağırlık verilmeli ve belli bir disiplin dahilinde ekonomik veriler ve birimler analiz ve takip edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Adak, M. (2010). Kamu Açıkları Ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği, *Maliye Dergisi*,10(159), 233-243.
- Akdoğan, A. (2003). *Kamu Maliyesi* (9. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akıncı, M. (2013). *Ekonomik Özgürlükler ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkeler Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Akıncı, M., ve Yılmaz Ö. (2013). Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliği: Sınır testi yaklaşımı. *İMKB Dergisi*, 13(50), 1-27
- Aksoy, Ş. (1993). *Kamu Bütçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aksu, Hayati ve Selim Başar (2005). İkiz Açıklar Hipotezi'nin Türkiye Açısından Araştırılması, *İktisat İşletme ve Finans, Eylül*
- Aktürk, İ. (1990). Plan-Bütçe İlişkileri ve 1980'li Yıllarda Türk Bütçe Politikası, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7, 1-2.
- Akyüz, Y. (2009). *Sermaye – Bölüşüm – Büyüme*, Ankara: Eflatun Yayınevi.

- Alptekin, V. (2016). *Makro Ekonomi*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Altuğ, F. (1999). *Kamu Bütçesi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Altunç, Ö. F. Ve Aydın, C. (2013). *The Relationship Between Optimal Size of Government and Economic Growth: Empirical evidence from Turkey, Romania and Bulgaria*, *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, (92), 66-75.
- Apak, S. ve Uçak, A.(2007). Ekonomik Büyümenin Anlamlılığı Ve Gelişmişlik, *Mufad Dergisi, Nisan*.
- Arısoy, İbrahim (2005). *Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi(1950-2003)*,Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Aristovnik, A. (2006), The Determinants & Excessiveness of Current Account Deficits in Eastern Europe & The Former Soviet Union, *The William Davidson Institute Working Paper, The University of Michigan, No:827*, 10-16.
- Aslanoğlu, S. ve Yıldız, S.(2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması, *Sosyoekonomi Dergisi Yayınları, Temmuz- Aralık*.
- Ata, A.Y. ve F. Yücel (2003). Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(12), 97-110.
- Ataç, E., Falay, N., Batırel, Ö. F. Ve Çoskun G. (2009). *Devlet Bütçesi (5. Baskı)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1686.
- Awokuse, T.O. (2003) Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid For Canada, *Canadian Journal of Economics*, .36(1), 126–136.
- Ay, A., Z. Karacor, M. Mucuk ve S. Erdoğan (2004), Butce Acığı - Cari İşlemler Acığı Arasındaki İlişki, Türkiye Örneği (1992-2003), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (12), 75-82.
- Bakırcı, F. (2001). Bütçe Politikalarının Mikro Ekonomik Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 43-59.
- Balkaya, Y. (2006). *Durağan Olmayan Zaman Serilerinde Kointegrasyon Vektörünün Tahmini Üzerine Bir Çalışma*, yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Baltacı, N. (2006). *Konsolide Bütçe Açıklarının Finansmanında Emisyon: Emisyon-Enflasyon İlişkileri Üzerine Bir Analiz (Türkiye Örneği: 1980-2004 Dönemi)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Barışık, S. ve F. Kesikoğlu (2010). Makro Ekonomik Değişken Olarak Bütçe Açığı-Cari Açık İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği, *İktisat İşletme ve Finans*, 25(294), 109-127.
- Barro, J.R. (1989). The Ricardian Approach to Budget Deficits, *The Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 37-40.
- Barro, R. J. (1991), Economic Growth in A Cross Section of Countries, *Quarterly Journal of Economics*, 106,407-444.
- Başçı, E. ve Kara, H. (2011). Finansal İstikrar ve Para Politikası, TCMB Çalışma Tebliği.
- Bayraktutan, Y. ve Demirtaş, I. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 1-28.
- Bektaş,V.(2007) *Cari İşlemler Dengesi ve Cari Açıkların Sürdürülebilirliği :Türkiye Uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi,Adana.
- Bilgili, F. ve Bilgili, E. (1998), Bütçe Açığının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 5, 7-11
- Bilici, N. ve Bilici A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Calderon vd. (1999). *External Sustainability A Stock Equilibrium Perspective*,World Bank Policy Research Working Paper, 2281, 1-31.
- Calderon, C., Chong, A. and Loayza, N., (2000), Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries, Policy Research Working Paper, No: 2398, 1-37.
- Calvo, G. (1998). Capital Flows and Capital-Market Crises: The Simple Economics of Sudden Stops, *Journal of Applied Economics*, 1(1), 35-54.
- Candan, E. (2007). *Türk Bütçe Sisteminde Performans Denetimi*. TC Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları No:2007/374,(978-975-8195), 12-1.
- Canıdemir S., Uslu R., Ekici D. ve Yarat M. (2011). Türkiye’de Cari Açığın Yapısal ve Dönemsel Belirleyicileri, *Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi-7*, Gazi Üniversitesi, 1-27
- Chandra, P.A. ve Sen, K. (2004). The Determinants of Private Saving in India, *World Development*, 32(3), 7-20.
- Coşkun, G. (2000). *Devlet Bütçesi* (6. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Çavdar, Ç.Ş. (2010). *Türkiye’de Bütçe Açığının Makroekonomik Etkilerinin VAR Modelleri ile İncelenmesi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çetintaş, H. ve Barışık, S. (2005), Yapısal Kırılma, Birim Kök ve İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye’den Ampirik Bulgular, *Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 43-57

- Çınar, G. (2005). *Avrupa Birliği Ülkelerinde Bütçe Açıkları*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Darnell, A. (1994), *A Dictionary of Econometrics*, Hartnolls Limited, England.
- Dikmen, N. (2012), *Ekonometri Temel Kavramlar ve Uygulamalar*, İkinci Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Dileyici, D. ve Özkıvrak, Ö. (2010). Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 33-55.
- Doğan, İ. (2005). *Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerindeki Etkisinin Analizi: Teori ve Uygulamaları*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Doğaner, G.F. (2013). *Kalkınma Ekonomisi*, 2.Baskı. Ankara: Efil Yayınevi.
- Dornbusch, R. (1989). Debt Problems and the World Macroeconomy, NBER (National Bureau of Economic Research) Working Paper Series, Chicago: University of Chicago Press.
- Dornbusch, R. (1993). *Stabilization, Debt and Reform-Policy Analysis for Developing Countries*, Harvester-Wheatsheaf, London.
- Edizdoğan, N. (1998). *Kamu Bütçesi*, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Edizdoğan, N. (2008). *Kamu Bütçesi* (7. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Edwards, S. (2001). *Does The Current Account Matter*, NBER Working Paper, 1-69.
- Egeli, H. (1997), *Türkiye’de Planlı Dönemde Bütçe Açıklarının Bütçeleme Sistemleri Açısından Ekonomik Etki ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eğilmez, M (2015). Enflasyonla Büyüme İlişkisi, <http://www.mahfiegilmez.com/2015/03/enflasyonla-buyume-iliskisi.html>
- Elveren, A. (2013). Gelir dağılımı çalışmaları için bir alternatif: Texas Üniversitesi Eşitsizlik Projesi veri setleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 36.
- Enders, W. (2004). *Applied Econometric Time Series*. (2nd ed.) New York: Wiley.
- Erbaykal, E. (2007), Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 81–88.
- Erdoğan, S. ve Bozkurt, H. (2009). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri ile Bir İnceleme, *Finans Klüp*, 23(84), 135-172.
- Erdoğan, S. ve H. Bozkurt (2009), Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri İle Bir İnceleme, *Maliye Finans Yazıları*, 23(84), 135- 172.

- Erginay, A. (1998). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınları
- Erkılıç S., *Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri* , Uzmanlık Yeterlik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ersungur, Ş. M., Doru, Ö., Ve Aslan, M. B. (2017). Türkiye’de GSYH ve Döviz Kuru Hareketlerinin Cari Denge Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(3), 451-463
- Eyüboğlu, D. (2003). 2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.674
- Feldstein, M. ve Horioka, C. (1979). Domestic Savings and International Capital Flows, NBER (National Bureau of Economic Research), Working Paper Series, 14-20.
- Fırat, Z. (2015) *Türkiye’de Cari Açığın Kronikleşmesi Ve Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Fischer, S. (1993). The Role of Macroeconomic Factors in Growth, NBER Working. *Financial Issues*, 4(2),286-294.
- Freund, C. & F. Warnock, (2005), Current Account Deficits in Industrial Countries: The Bigger They Are, The Harder They Fall , in R. Clarida (Ed): G7 Current Account Imbalances: Sustainability and Adjustment, The University of Chicago Press, 133-167.
- Freund, C. L. (2000), Current Account Adjustment in Industrialized Countries, World Bank Development Economies Research Group International Finance Discussion Paper, 69, 483-512.
- Gandolfo Giancarlo (2002) *International Finance and Open-Economy Macroeconomics*, Springer, Berlin.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2009) *Gatt Bilgilendirme Rehberi*. Ankara: Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT (90) Müdürlüğü.
- Ghali, K. H. (1997), Government Spending and Economic Growth in Saudi Arabia, *Journal of Development Economics*, 22(2), 165-72.
- Ghali, K. H. (1998). Government Size and Economic Growth: Evidence from A Multivariate Cointegration Analysis, *Applied Economics*, 31(8), 975-987.
- Goktas, Ozlem (2008), Türkiye Ekonomisinde Butce Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 8,45-64
- Gök, Barış ve N. Oğuzhan Altay (2007), Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi 1989–2005 ,*TİSK Akademi Dergisi*, 1(2), 186–196.

- Göktaş, Ö. (2005), *Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*, Beşir Kitabevi
- Gujarati, D.N (1999). *Temel ekonometri*, (Çev. Ü. ŞENESEN & G.G. ŞENESEN). İstanbul, Literatür Yayınları.
- Günay, A. (2007). Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*, (2007) 375, 11-4.
- Günsoy, G., Erdinç, Z. (2013). *İktisadi Büyüme*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Harberger, C.A. (1950). Currency Depreciation, Income, And The Balance of Trade, *The Journal of Politic Economy*, 58(1), 54-60
- Herekman, A. (1996). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Sevinç Matbaası
- Hermann, S. and Johem, A., (2005), Determinants of Current Account Developments in The Central and East European EU Member States-Consequences for The Enlargement of The Euro Area, *Deutsche Bundesbank Discussion Papers Series (1): Economic Studies*, (32), 147-210.
- Hiç, M. *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, İstanbul, Filiz Kitabevi,
- Işığçok, E. (1991). 1963-1987 Döneminde Türkiye’de Gelir Dağılımının Seyri, *Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(12) 36-40.
- İnal, V. (2013). *Büyüme Teorisinin Gelişimi ve Türkiye’nin Büyüme Sorunları*, Ankara: Efil Yayınevi.
- İyidoğan, P. V. Ve Turan, T. (2017). Government Size and Economic Growth in Turkey: Threshold Regression Analysis, *Prague Economic Papers*, Vol: 26(2), 142-154.
- Kalaycı,İ.(2010). *Finansal Kriz Yazıları: Halil Seyidoğlu’na Armağan*, Ankara:Nobel Yayın Dağıtım.
- Karagöz, K. ve Erkuş, H. (2009). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini. *Maliye Dergisi*, 156, 126-140.
- Kaygısız, A, D, Kaya, D, G. ve Kösekahyaoğlu, L. (2016). Test of Twin Deficit Hypothesis for Turkey: An Analysis for 2001-2014 Period, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ekim 2016; 9(4), 211-228
- Kaynak, M. (2005). *Kalkınma İktisadi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kaynak, M., (2009), *Büyüme Teorileri Giriş*, Ankara. Gazi Kitabevi Yayınları,
- Khan, M ve Knight, M., D (1983). Determinants of Current Account Balances of Non- Oil Developing Countries In The 1970s :An Emprical Analysis, *IMF Staff Papers*, No 30(4), 819-842
- Kıran, B. (2010). *Kesirli Bütünleşme ve Kesirli Eşbütünleşme Yaklaşımları: Türkiye’de Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kıyılar, M. ve Acar, O. (2012). Ülkemizde Tasarruf Oranlarını Etkileyen Faktörler ve Bölgeler Arası Tasarruf Alışkanlıklarının Tespiti Üzerine Bir Araştırma, *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 13(23), 5-15.
- Kızıldaş, E. (2003). *Türkiye’de Kamu Harcamalarının Etkinliğinin Arttırılmasında Bütçe Sisteminin Rolü*.Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koğar, Ç. İ. (1996). Denk Bütçe Teorisi ve Uygulanabilirliği Üzerine Bir Not. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği 9630.
- Kostakoğlu, S. Fatih and Dibo, Mete (2011), Türkiye’de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin VAR Yöntemi ile Analizi, *Anadolu International Conference in Economics II*, 7,15-17.
- Krugman, P. (2014). Currency Regimes, Capital Flows, and Crises, *IMF Economic Review*, 62(4), 471-475.
- Kurnaz, A. C. (2010). *Kamuda Performans Esaslı Bütçe Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi ve Bu Çerçeve de Part (Program Assessment Rating Tools) Sisteminin İncelenmesi*. Mesleki Yeterlilik Tezi. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Kuştepelı, Y. R. (2001), An Empirical Investigation of the Feldstein Chain for Turkey, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 99-108.
- Kutlar, Aziz ve Muammer Şimşek (2001), Türkiye’de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açıklarına Etkileri, Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984 (4) - 2000 (2), *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 16(1), 0-0
- Lebe, S. Kayhan, U. Adıgüzel ve B. Yiğit, (2009), The Empirical Analysis of the Effects of Economic Growth and Exchange Rate on Current Account Deficit: Romania and Turkey Samples, *Journal of Applied Quantitative Methods*, 4(1), 69-81.
- Mangır, F. (2012), Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezi Testi (1980-2011), *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (2), 136-149.
- Mankiw, N.G. (2009). *Macroeconomics*, U.S.A: Worth Publishers,
- Meriç, M. (2003). Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi, XVIII. Türkiye Maliye Sempozyumu, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi, Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi. (16), 519-521.
- Metin, K. (1998) The Relationship between Inflation and the Budget Deficit in Turkey, *Journal of Business and Economic Statistics*, 16(4),412- 422.
- Milesi-Ferretti, G. M. and Razin, A. (1998). Sharp Reductions in Current Account Deficits: An Empirical Analysis. *European Economic Review*, 42, 897-908.

- Milesi-Ferretti, G. M. ve Razin, A. (1996). Current Account Sustainability, Princeton Studies in International Finance, 81, 1-78.
- Nelson, M. A. and Ram D. Singh (1994), The Deficit-Growth Connection: Some Recent Evidence from Developing Countries, Economic Development and Cultural Change, 43(1), 167-191.
- Oktayer, N. ve Bakkal, U. (2003). Türkiye’de Kamu Borçlanması, Ekonomik ve Sosyal Etkileri, Beklentiler, XVIII. Türkiye Maliye Sempozyumu, T.C. Marmara Üniversitesi, Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, 16, 217-230.
- Oral, E. (2005). Bazı OECD Ülkelerinde Performans Esaslı Bütçeleme Uygulamaları, Gelişimi ve Türk Mali Sistemi Açısından Bir Değerlendirme. *T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü*, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.
- Orhan, Z.O. ve Nergiz, E. (2014). Turkey’s Current Account Deficit Problem and Its Effects on the European Union Accession, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 13140.
- Oxley, L. (1994), Cointegration, Casuality and Wagner’s Law: A Test for Britain 1870-1913, Scottish Journal Of Political Economy, 41(3), 286-298
- Önder, İ. ve Kirmanoğlu, H. (1996). Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçümü ve Etkileri. Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Türk Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Yayınları 554(80), 33-59.
- Örnek, İ. (2008). Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi, Türkiye Örneği, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2, 200-217.
- Özbilen, Ş. (1999). *Maliye Politikası*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Özdemirci, F. (1989). *Türk Bütçe Sistemi ve Halk Kütüphanelerine Yansımaları*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özen, A. (2008). Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:2008 (382), 20-6, Ankara.
- Özgüç, E. (2010). *Türkiye’de Bütçe Açıkları, Nedenleri, Etkileri ve İç Borçlanma ile Nedensellik İlişkisi (1980-2009)*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özsağır, A. (2011). *Ekonomik Büyüme, Makro İktisat*, (1.Baskı) İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Parasız, İ. (2002). *Enflasyon, Kriz Ayarlamalar Dünyada ve Türkiye’de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Paya, M. (2013). *Para Teorisi ve Para Politikası*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

- Pehlivan, O. (2008). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Derya Kitapevi.
- Roubini, N. ve Watchel, P. (1997). *Current Account Sustainability in Transition Economies*, NBER Working Paper, , 1-72.
- Saatci, M.Y. (2007), Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Finansman Şekilleri, *Butce Dünyası* 2(26), 91-101
- Schumpeter, J.A. (2008). *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, (Çev. Hasan İlhan), İstanbul: Alter Yayıncılık.
- Schweickert, R. (2000). Leistungsbilanzentwicklung ausgewählter Schwellenländer Asiens und Lateinamerikas Ursachen und wirtschaftspolitische Konsequenzen, *Kieler Studien*, 306, 1-121.
- Sever, E. ve Demir, M. (2007), Türkiye’de Bütçe Açığı ve Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi İle İncelenmesi, *Eskisehir Osmangazi İ.İ.B.F.Dergisi*, 2(1), 47-63
- Sevinç, E. (2016). Türkiye’de Cari Açık ve Bütçe Açığı Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi, *Bankacılar Dergisi*, 96,79-101
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat: Teori ve Politika*, İstanbul: Güzem Can Yayınları
- Shan, J. Tian, G.G. (1998) Causality Between Exports and Economic Growth: The Empirical Evidence From Shanghai, *Australian Economic Papers*, 195–202.
- Sloman, J. (2006). *Economics, England*: Pearson Education Limited,
- Songur, M. Ve Yaman, D. (2013). Gelişmekte olan Ülkelerde İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:Panel Veri Analizi, *Maliye Dergisi*, 220-232.
- Sönmez, N. (1994). *Kamu Bütçesi ve Bütçe Politikası*, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Söyler, İ.(2006) Kamu Yönetimi Sisteminin Bütçe İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi İkt. Ve İdari Bil. Fak. Dergisi* 8(1) 187-208
- Sugözü, İ. H. (2010). Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*,13(19), 171-194.
- Şiriner, İ. ve Y. Doğru (2008), *Türkiye’de Büyümenin Ekonomi Politikası: 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Dipnot Yayınları,
- Şit, M. & Alancıoğlu, E. (2016). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: VAR Analizi, *ASSAM Uluslararası Dergi*, 3(5), 5-23
- Taban, S. (2011), *İktisadi Büyüme*, Ankara: Nobel Yayıncılık,
- Taban, S. (2014). *İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller*, (3.Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Tarı, R. (2005). *Ekonometri*, İstanbul: Avcı Ofset,
- Tarı, R. (2010). *Ekonometri*, (Genişletilmiş 6. Baskı), Kocaeli: Umuttepe Yayınları,

- Tarı, R. ve Bozkurt, H. (2006), Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri ile Analizi, *İstanbul Univ.İ.İ.B.F. Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 4,12
- Tezel, S.Y.(1995). *İktisadi Büyüme*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Timur, Y. (2005). *Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tiryaki, S.T. (2002). TCMB Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği, Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği.
- Toda, H.Y., Yamamoto, T. (1995), Statistical Inference In Vector Autoregression With Possibly Integrated Processes, *Journal Of Econometrics*, 225-250
- Togan, S. ve Berument, H.(2011). Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler, *Bankacılar Dergisi*, 78,16.
- Turan, T. (2014). *Optimal Size of Government in Turkey*, *International Journal of Economics and*
- Tüğen, K. (2006). *Devlet Bütçesi* (5. Baskı). İzmir: Bassaray Matbaacılık.
- Tulumce, S.Y. (2013), Türkiye’de Üçüz Açığın Ampirik Analizi (1984-2010), *Maliye Dergisi*, 165,97-114.
- Ufuk S. ve Eryiğit K. (2009), Yapısal Kırımların Varlığında, Wagner Kanunu Türkiye için Geçerli mi, *Maliye Dergisi*, 156, 177-198.
- Utkulu, Utku (2003), Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 45-61.
- Ümit, A. Ö. (2007). *Türkiye’de Bütçe Açığı İle Cari İşlemler Arasındaki İlişkilerin Zaman Serileri Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ünal, M. (2007). *Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye’de Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünsal, E.M. (2009). *Makro İktisat*, (8.Baskı), Ankara: İmaj Yayınevi.
- Üzümcü, A. (2015). *İktisadi Büyüme*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Üzümcü, A. ve M. Dikkaya (2010), *Küresel Finans Krizinin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri: 2001 Krizi İle Bir Karşılaştırma*, Ankara: Nobel Yayınevi,

- Üzümcü, A. ve S. Başar (2011), Türkiye'nin Cari İşlemler Bilançosu Açığı Üzerinde Enerji İthalatı ve İktisadi Büyümenin Etkisi: 2003-2010 Dönemi Üzerine Bir Analiz, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48(558), 5-22.
- Vyshnak, O. (2000), Twin Deficit Hypothesis: The Case Of Ukraine, Ukraine.
- Yaldız, E. (2006), İkiz Açık Hipotezi ve Türkiye, *İzmir İktisat Kongresi Araştırma Merkez Bilimsel Çalışma Raporları Serisi*, 2006(01), 1-18
- Yaldız, E. (2006). *Bütçe Açıkları ve Politika Etkisizliği: Türkiye Uygulaması*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yamak, N., Kucukkale, Y. (1997), Türkiye'de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 131, 5-14.
- Yaman, K. (2011). Cari Açık Probleminin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi –Riskler Ve Sonuçlar. Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi, Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi VII Sunulan Bildiri, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yeldan, E. (2011). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*, (2.Baskı) Ankara: Efil Yayınevi.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2008). Makroekonomi (7. Baskı). Eskişehir: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, U. (2005). *Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Makro Ekonomik Etkileri*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Yılmaz Ö, Akıncı M. (2011), İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki:Türkiye Örneği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,15(2), 363-377.
- Yılmaz, B. (2010). *Türkiye Ekonomisinde 2000'li Yıllarda Bütçe Açıkları, Finansman Yöntemleri ve Makro Ekonomik Etkileri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yılmaz, Ö. ve Akıncı, M. (2011). İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 363-377.
- Yücel, Y. (2003), Dynamics of the Current Account Of Balance of Payments In Turkey, 7.İktisat Kongresi, 6-9 Eylül, 2003, ODTÜ, Ankara.